

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: *«Τραυματική εμπειρία, συλλογική μνήμη, πολιτισμικό τραύμα και πόλεμοι της ιστοριογραφίας για την περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα. Περίπτωση μελέτης το μπλόκο της Καλογρέζας».*

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ:

ΠΕΣΤΙΜΑΛΤΖΟΓΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ Α': ΜΠΟΥΡΟΥΤΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ Β': ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΔΕΣΠΟΙΝΑ

ΑΘΗΝΑ ΙΟΥΝΙΟΣ 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή/της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο/η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του/της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Ο/Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ Α΄: ΜΠΟΥΡΟΥΤΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ Β΄: ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΔΕΣΠΟΙΝΑ

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει τη σχέση ανάμεσα στην τραυματική εμπειρία, τη συλλογική μνήμη, το πολιτισμικό τραύμα και τις ιστοριογραφικές αντιπαραθέσεις που αφορούν την περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα (1941–1944), με επίκεντρο το μπλόκο της Καλογρέζας. Αφετηρία της μελέτης αποτελεί η παραδοχή ότι τα τραυματικά ιστορικά γεγονότα δε συνιστούν απλώς παρελθοντικά συμβάντα, αλλά μετασχηματίζονται μέσω κοινωνικών, πολιτισμικών και πολιτικών διεργασιών σε πεδία διαρκούς νοηματοδότησης και διαπραγμάτευσης.

Στο θεωρητικό μέρος αναλύονται οι έννοιες της τραυματικής εμπειρίας, του πολιτισμικού τραύματος, της συλλογικής μνήμης και των ιστοριογραφικών πολέμων μέσα από τη σχετική βιβλιογραφία. Εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους οι κοινωνίες μετατρέπουν οδυνηρές ιστορικές εμπειρίες σε συλλογικά τραύματα, οι μηχανισμοί μέσω των οποίων συγκροτείται και αναπαράγεται η μνήμη, καθώς και οι συγκρούσεις που αναπτύσσονται γύρω από την ερμηνεία του παρελθόντος. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις ιστοριογραφικές αντιπαραθέσεις σχετικά με την περίοδο της Κατοχής και της δεκαετίας του 1940 στην Ελλάδα και τις προσπάθειες αναθεώρησης ή και διαστρέβλωσης της ιστορικής αλήθειας.

Στο εμπειρικό μέρος παρουσιάζεται το ιστορικό πλαίσιο της Κατοχής, οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της, η ανάπτυξη της Αντίστασης, η δράση των κομμουνιστών και οι μορφές συνεργασίας των δωσιλόγων με τις κατοχικές δυνάμεις. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζεται το μπλόκο της Καλογρέζας ως χαρακτηριστική περίπτωση μαζικής δωσιλογικής βίας, καθώς και οι συνέπειές του για την τοπική κοινωνία. Μέσα από την αξιοποίηση ιστοριογραφικών πηγών και προφορικών μαρτυριών διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο το γεγονός εγγράφηκε στη συλλογική μνήμη, μεταβιβάστηκε στις επόμενες γενιές και ενσωματώθηκε στις τοπικές πρακτικές μνήμης.

Επίσης, αναλύεται η παρουσία του μπλόκου της Καλογρέζας στον δημόσιο λόγο, στις πολιτικές της μνήμης, στις επετειακές τελετές, στην εκπαίδευση και στις σύγχρονες ιστοριογραφικές και πολιτικές αντιπαραθέσεις. Τα ευρήματα της έρευνας αναδεικνύουν

ότι το μπλόκο της Καλογρέζας εξακολουθεί να λειτουργεί ως σημείο αναφοράς για τη συλλογική ταυτότητα τμημάτων της τοπικής κοινωνίας και ως πεδίο διαπραγμάτευσης διαφορετικών ερμηνειών του παρελθόντος. Η μελέτη καταλήγει ότι η κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στο τραύμα, τη μνήμη και την ιστορία αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την ερμηνεία της κατοχικής εμπειρίας, των σύγχρονων συγκρούσεων γύρω από τη δημόσια χρήση του παρελθόντος, αλλά και ως εργαλείο κατανόησης των τρόπων ανάπτυξης της ιστορικής πορείας των κοινωνιών.

Λέξεις κλειδιά: τραυματική εμπειρία, συλλογική μνήμη, πολιτισμικό τραύμα, ιστοριογραφικοί πόλεμοι, Κατοχή, Αντίσταση, μπλόκο Καλογρέζας, δημόσια ιστορία.

Abstract

This thesis examines the relationship between traumatic experience, collective memory, cultural trauma, and historiographical controversies concerning the period of the Occupation in Greece (1941–1944), focusing on the Kalogreza Blockade. The study is based on the premise that traumatic historical events do not merely constitute occurrences of the past but are transformed through social, cultural, and political processes into sites of ongoing meaning-making and negotiation.

The theoretical section analyzes the concepts of traumatic experience, cultural trauma, collective memory, and historiographical wars through the relevant literature. It explores the ways in which societies transform painful historical experiences into collective traumas, the mechanisms through which memory is constructed and reproduced, and the conflicts that emerge around the interpretation of the past. Particular emphasis is placed on historiographical debates concerning the Occupation period and the decade of the 1940s in Greece, as well as on attempts to revise and distort historical truth.

The empirical section presents the historical context of the Occupation, its social and economic consequences, the development of the Resistance movement, the activities of the communists, and the various forms of collaboration between local collaborators and the occupying forces. Within this framework, the Kalogreza Blockade is examined as a representative case of mass collaborationist violence, together with its impact on the local community. Drawing on historiographical sources and oral testimonies, the study investigates how this event was inscribed in collective memory, transmitted to subsequent generations, and incorporated into local memory practices.

Furthermore, the thesis analyzes the presence of the Kalogreza Blockade in public discourse, memory politics, commemorative ceremonies, education, and contemporary historiographical and political debates. The findings demonstrate that the Kalogreza Blockade continues to function as a reference point for the collective identity of segments of the local community and as a site for negotiating different interpretations of the past. The study concludes that understanding the relationship between trauma, memory, and history constitutes a necessary prerequisite for interpreting the experience of the Occupation, contemporary conflicts surrounding the public use of the past, and the broader processes through which societies develop and shape their historical trajectories.

Keywords: traumatic experience, collective memory, cultural trauma, historiographical wars, Occupation, Resistance, Kalogreza Blockade, public history.

Περίληψη.....	i
Abstract	ii
Εισαγωγή.....	1
ΜΕΡΟΣ Α΄ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	3
ΚΕΦ. 1ο. Τραυματική εμπειρία, μνήμη και ιστοριογραφικοί πόλεμοι	3
1.1. Τραυματική εμπειρία και πολιτισμικό τραύμα.....	3
1.2. Συλλογική μνήμη	6
1.3. Ιστοριογραφικοί πόλεμοι	9
ΚΕΦ. 2ο. Η περίοδος της Κατοχής 1941-1944 στην Ελλάδα	14
2.1 Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.....	14
2.2 Η Κατοχή στην Ελλάδα.	15
2.3 Απώλειες και καταστροφές.....	15
2.3.1. Οικονομικές επιπτώσεις.....	16
2.3.2 Η πείνα της Κατοχής.....	17
2.3.3 Η Καταναγκαστική εργασία	18
2.4 Οι αντιστασιακές οργανώσεις.....	19
2.4.1. Η ΕΑΜική αντίσταση	20
2.4.2 Η δράση του ΕΑΜ στην Αθήνα.....	20
2.4.3 Η δράση του ΕΛΑΣ Αθήνας και της ΟΠΛΑ.....	23
2.4.4 Η δράση του ΕΔΕΣ	25

2.5 Η συνεργασία με τον κατακτητή	26
2.6 Η ένοπλη συνεργασία με τον κατακτητή.....	28
2.7 Τα ελληνικά σώματα ασφαλείας: Ελληνική Βασιλική Χωροφυλακή, Ειδική	29
ΚΕΦ. 3ο: Η διαχείριση των τραυμάτων και της συλλογικής μνήμης της Κατοχής.....	33
3.1. Πολιτικές της μνήμης και διαχείριση του τραύματος στη μεταπολεμική Ελλάδα	33
3.2 Οι τόποι της μνήμης	39
ΜΕΡΟΣ Β΄- ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ	40
ΚΕΦ. 4ο. Η οργάνωση της έρευνας.....	40
ΚΕΦ. 5ο. Τα μπλόκα της Κατοχής και το μπλόκο της Καλογρέζας	41
5.1 Τα μπλόκα της Κατοχής.....	41
5.2 Η Νέα Ιωνία στην περίοδο της Κατοχής	43
5.3 Το μπλόκο της Καλογρέζας, ιστορική ανασύνθεση του γεγονότος.....	45
5.4 Άμεσες συνέπειες για την τοπική κοινωνία	48
5.5 Το γεγονός ως τραυματική τομή στον κοινωνικό χρόνο	49
ΚΕΦ. 6ο. Η Τραυματική Μνήμη του Μπλόκου	50
6.1 Προφορικές μαρτυρίες και βιωματικές αφηγήσεις.....	50
6.2 Διαγενεακή μνήμη.....	55
6.3 Σιωπή, φόβος και μεταβίβαση του τραύματος	57
ΚΕΦ. 7ο. Δημόσια Ιστορία και Μνήμη	59
7.1 Τοπική συλλογική μνήμη.....	59

7.2 Το Μπλόκο της Καλογρέζας στον δημόσιο λόγο.....	59
7.2.1 Η προσέγγιση των δημοτικών παρατάξεων.....	59
7.2.2 Το μπλόκο στον Τύπο της εποχής.....	65
7.2.3 Το μπλόκο στον τύπο και στα ΜΚΔ σήμερα	67
7.3 Μνημεία, τελετές και επετειακές πρακτικές.....	67
7.4 Σχολική ιστορία, συλλογική μνήμη και το Μπλόκο της Καλογρέζας	70
7.5 Αντιπαραθέσεις και πολιτικές της μνήμης	73
Συμπεράσματα.....	74
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	81
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	88
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Οι νεκροί του μπλόκου της Καλογρέζας	88
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Το ερωτηματολόγιο της έρευνας και οι απαντήσεις των επικεφαλής των δημοτικών παρατάξεων και των δασκάλων	90
ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ.....	143
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: Φωτογραφίες του μπλόκου	144

*Στην Καλογρέζα σαν περνάς
Ξένοιαστε εσύ διαβάτη,
Με ευλάβεια πρέπει να πατάς,
Γιατί σε τούτα τα λιθάρια
Έπεσαν για τη λευτεριά
22 παλικάρια
Γιάννης Ρίτσος*

Εισαγωγή

Η σχέση ανάμεσα στην ιστορία και την κατανόηση του παρόντος αποτελεί διαχρονικό αντικείμενο θεωρητικού προβληματισμού στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες. Παρότι η ιστορική γνώση συχνά ταυτίζεται με τη γνώση των γεγονότων, η ερμηνεία της ιστορικής εξέλιξης προϋποθέτει την ανάλυση των κοινωνικοοικονομικών δομών, των σχέσεων εξουσίας και των πολιτισμικών μηχανισμών που διαμορφώνουν την ιστορική εμπειρία. Όταν πρόκειται για την ιστορία της εξέλιξης της κοινωνικής πραγματικότητας, η κατανόηση των σύγχρονων μορφών των φαινομένων επιτρέπει στην ανθρώπινη νόηση τη δυνατότητα διερεύνησης του τρόπου με τον οποίο εμφανίστηκαν ιστορικά και των σταδίων που πέρασαν κατά την εξέλιξή τους (Χάινριχ, 2017, 39). Με αυτή την έννοια, το παρελθόν δεν αποτελεί ένα ουδέτερο σύνολο συμβάντων, αλλά ένα πεδίο συνεχούς νοηματοδότησης μέσα από τις ανάγκες και τις συνθήκες του παρόντος.

Ιδιαίτερα οι τραυματικές εμπειρίες της ιστορίας αναδεικνύουν με έντονο τρόπο τη διαδικασία αυτή. Πολεμικές συγκρούσεις, γενοκτονίες, προσφυγικοί εκτοπισμοί και μορφές συλλογικής βίας δεν παραμένουν απλώς ιστορικά γεγονότα, αλλά μετασχηματίζονται σε πολιτισμικά τραύματα μέσω της συλλογικής μνήμης και της κοινωνικής αναπαράστασης. Η συλλογική μνήμη δε συνιστά απλή αποθήκευση του παρελθόντος, αλλά αντίθετα, συγκροτεί έναν δυναμικό μηχανισμό επιλογής, ερμηνείας και αναπαραγωγής της ιστορικής εμπειρίας, ο οποίος επηρεάζεται από τις εκάστοτε κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες.

Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα εργασία εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική κοινωνία κατασκευάζει και διαχειρίζεται τα ζητήματα της τραυματικής εμπειρίας, της συλλογικής μνήμης, του πολιτισμικού τραύματος και των συγκρούσεων

που προκύπτουν στους χώρους της ιστοριογραφίας, μέσα από τη μελέτη της περιόδου της Κατοχής στην Ελλάδα και ειδικότερα των μπλόκων της Κατοχής, με έμφαση στο μπλόκο της Καλογρέζας.

Η περίοδος 1940-1944 αποτέλεσε μια από τις πιο οδυνηρές φάσεις της νεότερης ελληνικής ιστορίας, καθώς ο πόλεμος, η πείνα, οι διώξεις, οι εκτελέσεις, η βία των κατοχικών δυνάμεων και η δωσιλογική δράση των ντόπιων συνεργατών τους, άφησαν βαθιά ίχνη στην κοινωνική και πολιτισμική ζωή της χώρας. Βασική θέση της εργασίας είναι ότι η κατανόηση των τραυματικών εμπειριών της ιστορίας δεν μπορεί να περιοριστεί στην καταγραφή των γεγονότων, αλλά απαιτεί τη διερεύνηση των κοινωνικών δομών και των μηχανισμών που τα μετασχηματίζουν σε συλλογικά τραύματα και καθορίζουν τι επιλέγει να θυμάται μια κοινωνία, πώς το θυμάται και για ποιους λόγους.

Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο η τραυματική εμπειρία της Κατοχής εγγράφηκε στη συλλογική μνήμη, πώς αναπαραστάθηκε μέσα από την ιστοριογραφία, τις μαρτυρίες και τις πρακτικές μνήμης, αλλά και πώς αποτέλεσε, και εξακολουθεί να αποτελεί, αντικείμενο έντονων ιδεολογικών και ιστοριογραφικών συγκρούσεων. Με άλλα λόγια το βασικό ερώτημα είναι τι μας διδάσκει ειδικά η περίπτωση της Καλογρέζας για τη σχέση τραύματος, μνήμης και ιστοριογραφικών πολέμων.

Η εργασία οργανώνεται σε δύο βασικά μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο, μέσα από την ανάλυση των εννοιών, της τραυματικής εμπειρίας, της συλλογικής μνήμης, του πολιτισμικού τραύματος και των ιστοριογραφικών πολέμων, αξιοποιώντας σχετικές ιστοριογραφικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Οι υποθέσεις και τα ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώνονται στο θεωρητικό μέρος ελέγχονται στο εμπειρικό μέρος της εργασίας.

Συγκεκριμένα, στο δεύτερο μέρος εξετάζεται η ιστορική πραγματικότητα της Κατοχής στην Ελλάδα, οι κοινωνικές και οικονομικές της επιπτώσεις, η ανάπτυξη της Αντίστασης και οι μορφές βίας που ασκήθηκαν από τις κατοχικές δυνάμεις και τους ντόπιους συνεργάτες τους. Η έρευνα έχει ως αφετηρία και βασικό αντικείμενο μελέτης

το μπλόκο της Καλογρέζας, καθώς επικεντρώνεται στο ιστορικό πλαίσιο, στα γεγονότα και στον τρόπο που επέδρασαν στη διαμόρφωση διακριτών συλλογικών ταυτοτήτων της τοπικής κοινωνίας. Η διαχείριση της τραυματικής εμπειρίας του μπλόκου, ο δημόσιος λόγος για το τραύμα που δημιουργήσε, ο τρόπος που μεταδίδεται στις επόμενες γενεές μέσω της εκπαίδευσης, και οι πολιτικές και ιδεολογικές διαμάχες που εξακολουθεί να προκαλεί, είναι ζητήματα που συγκροτούν το περιεχόμενο της μελέτης. Η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση των συμπερασμάτων και την παράθεση θεμάτων για περαιτέρω έρευνα.

ΜΕΡΟΣ Α΄ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦ. 1ο. Τραυματική εμπειρία, μνήμη και ιστοριογραφικοί πόλεμοι

1.1. Τραυματική εμπειρία και πολιτισμικό τραύμα

Σύμφωνα με την Cathy Caruth, ένα οδυνηρό γεγονός αποτελεί τη λανθάνουσα στη συνείδηση πρώτη ύλη του τραύματος αλλά δεν ταυτίζεται με αυτό, καθώς η εγγραφή του σε αυτήν απαιτεί χρόνο, προκειμένου από τη μορφή των επαναληπτικών συμπτωμάτων, των ασύνειδων αναδρομών στο παρελθόν και των εφιαλτών να μετασχηματιστεί σε συγκροτημένη αφηγηματική διαδικασία και να καταστεί αντικείμενο εξωτερίκευσης. Από τη σκοπιά της γαλλικής λακανικής ψυχαναλυτικής σκέψης, το τραύμα ορίζεται ως εκείνο το στοιχείο της εμπειρίας που δε δύναται να ειπωθεί, χωρίς ωστόσο να μπορεί να καταστεί σιωπηλό, γιατί το τραυματικό παρελθόν έχει τη δυνατότητα να επανέρχεται στον ιστορικό χρόνο, είτε ως αποτέλεσμα νέων ερμηνευτικών προσεγγίσεων της σχέσης παρελθόντος και παρόντος είτε ως αμφισβήτηση του κοινωνικού κομφορμισμού που οδηγούσε στην αποσιώπησή του. Στο ίδιο θεωρητικό πλαίσιο ο Αμερικανός J. C. Alexander, μελετά το τραύμα συνθέτοντας τη θεωρητική σκευή των Durkheim, Anderson και Habermas, με τη μεταμοντέρνα σκέψη και τις προσεγγίσεις της Caruth, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως η νοηματοδότηση ενός γεγονότος σε συλλογικό τραύμα προκύπτει από τη μεγάλη και πολυσχιδή σημασία του για την κοινωνία ή για επιμέρους ομάδες της, όταν αυτές

αποφασίσουν να το καταστήσουν ως οργανωτική αρχή και δομικό στοιχείο του αφηγήματός τους (Κόκκινος, 2015, 214-215 και 218-219). Αξιοσημείωτη προβληματική για το εν λόγω θέμα αναπτύσσει ο Γερμανός θεωρητικός της ιστορίας J. Rusen, ο οποίος ορίζει το τραύμα ως σημείο ρήξης της ιστορικής συνέχειας και ως υπαρξιακό ρήγμα και καταστροφή του ιστορικού νοήματος, ενώ αντίστοιχα ο Λιάκος, επικεντρώνεται στη δημιουργία ρήγματος ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, όχι όμως με τη μορφή της ποιοτικής αλλαγής αλλά με τη μορφή της καταστροφής (Κόκκινος, 2015, 226).

Η τραυματική ιστορική εμπειρία και η μετεξέλιξή της σε πολιτισμικό τραύμα απηχεί την κοινωνική θεμελίωση ή τη νοηματοδότηση οδυνηρών συγκυριών στην ιστορική διαδικασία. Φαινόμενα κοινωνικής δυστυχίας, βίας, πολέμου, γενοκτονίας κ.ά. που εσωτερικεύονται κοινωνικά ως τραύματα, είναι ίχνη του παρελθόντος, εργαλεία κατανόησης των κοινωνιών και ερμηνευτικοί ορίζοντες της κοινωνικής δράσης, αφού συνδέονται με τη δημιουργία της συλλογικής ταυτότητας και μνήμης (Βόγλη, 2021, 6, Κορωνάκη, 2011-2012, 208 και 210). Ο Δεμερτζής επισημαίνει ότι, σύμφωνα με τον Alexander, το πολιτισμικό τραύμα συνιστά μια διαδικασία που αναπτύσσεται όταν τα μέλη μιας συλλογικότητας βιώνουν ένα τραγικό γεγονός, το οποίο επηρεάζει τη συνείδησή τους, διαμορφώνει τις συλλογικές τους αναμνήσεις και μετασχηματίζει τη συλλογική τους ταυτότητα. Παράλληλα, ο Volkan εισάγει μια διαγενεακή διάσταση στην έννοια του τραύματος, ορίζοντάς το ως την ασυνείδητη επιλογή μιας ομάδας να ενσωματώσει και να ενσαρκώσει τη νοητική αναπαράσταση ενός γεγονότος που συνδέεται με μια προηγούμενη γενιά και το οποίο σημάδεψε τόσο την ύπαρξή της όσο και τις σχέσεις της με άλλες ομάδες (Δεμερτζής, 2013, 26–27).

Η διαδικασία μεταμόρφωσης μιας οδυνηρής κοινωνικοϊστορικής συγκυρίας σε πολιτισμικό τραύμα διαμεσολαβείται από πολιτισμικούς φορείς (διανοούμενους, ομάδες συμφερόντων κ.ά.), σ' ένα πλαίσιο κατανόησης, αφηγηματοποίησης – αναπαράστασης και ερμηνείας της, που επιχειρεί να απαντήσει ερωτήματα όπως «τι συνέβη», «ποιοι τα θύματα, ποιοι οι θύτες» και τι μπορεί να γίνει (Δεμερτζής, 2013, 27). Σύμφωνα με τον Rusen, οι ιστορικές σπουδές οφείλουν να προσλάβουν ένα αποτρόπαιο ιστορικό γεγονός με τρόπο που να μετασχηματίζει το τραύμα σε τεκμηριωμένη, ορθολογική, περιεκτική και συνεκτική αφήγηση, σε ερμηνεία, σε ιστορία ή διαφορετικά στην

αποτραυματοποίηση του παρελθόντος, μέσω της επιτέλεσης και ολοκλήρωσης του πένθους για τις επιπτώσεις του συλλογικού τραύματος. Όταν οι ιστορικοί μπορέσουν από τη σιωπή και την απώθηση να περάσουν στην προσέγγιση και στη νοσηματοδότηση του τραύματος, μπορούν να αποκαταστήσουν τη ρωγή στην ιστορική συνέχεια, να αποκαταστήσουν τη σχέση του παρόντος με τις αποσιωπημένες πλευρές του παρελθόντος. Ο Rusen προτείνει τρία βασικά πεδία μέσω των οποίων καθίσταται δυνατή η συνειδητοποίηση της διαφοράς μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, καθώς και η αναγνώριση της ανάγκης σύγκλισης διαφορετικών οπτικών. Πρώτον, αναφέρεται στο πεδίο της διαδοχής των γενεών, το οποίο εδράζεται στην ενότητα των αντιθέτων, όπως η συνέχεια και η αλλαγή, η ταυτότητα και η ετερότητα, η υποταγή στην παράδοση και η απόρριψή της, καθώς και η οικειοποίηση ή η αμφισβήτηση των προπατορικών προτύπων. Δεύτερον, επισημαίνει το πεδίο της εθνικής ταυτότητας ως φαντασιακής κατασκευής, στο πλαίσιο της οποίας οι ποικίλοι δεσμοί που συγκροτούν το έθνος φυσικοποιούνται και εξιδανικεύονται, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση μιας θετικής συλλογικής αυτοεικόνας. Στο ίδιο αυτό πλαίσιο, η κριτική αναμέτρηση με το παρελθόν, καθώς και η επώδυνη επεξεργασία τραυματικών γεγονότων και σημαντικών ιστορικών σφαλμάτων, μπορούν να ενταχθούν οργανικά στο εθνικό αφήγημα. Τρίτον, ο Rusen αναφέρεται σε ένα πεδίο που μετατοπίζει την ταυτότητα και την ιστορική συνείδηση από τα έθνη, τις φυλές ή τις οικογένειες προς το επίπεδο της ανθρωπότητας στο σύνολό της. Με άλλα λόγια, εισάγεται ένα κριτήριο γενικευσιμότητας, το οποίο συνδέεται με την έννοια του κοινού καλού και εδράζεται σε ένα σύνολο οικουμενικών αξιών, θεμελιωμένων στα ανθρώπινα δικαιώματα (Κόκκινος, 2015, 226–230).

Συμπερασματικά, οι θεωρίες του τραύματος αναδεικνύουν ότι τα οδυνηρά ιστορικά γεγονότα δεν παραμένουν μόνο ως ατομικές εμπειρίες, αλλά μετασχηματίζονται μέσω της μνήμης και της αφήγησης σε συλλογικά και πολιτισμικά τραύματα. Στην περίπτωση των μπλόκων της Κατοχής, και κατά συνέπεια και του μπλόκου της Καλογρέζας, η βία, οι εκτελέσεις και ο φόβος δημιούργησαν βαθιά ρήγματα στη συλλογική μνήμη των τοπικών κοινωνιών, τα οποία διατηρήθηκαν διαγενεακά και επανέρχονται μέσα από τις ιστορικές αφηγήσεις, τις μαρτυρίες και τις πρακτικές μνήμης. Έτσι, τα μπλόκα δεν αποτελούν μόνο ιστορικά γεγονότα, αλλά

τραυματικές εμπειρίες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας και ιστορικής συνείδησης, ενώ παράλληλα η κατανόησή τους απαιτεί τη διερεύνηση των κοινωνικών δομών και των μηχανισμών που μετασχηματίζουν τα ατομικά βιώματα σε συλλογικά τραύματα και καθορίζουν τι θυμάται μια κοινωνία, πώς το θυμάται και για ποιους λόγους.

Η συγκρότηση του πολιτισμικού τραύματος δεν αφορά μόνο την ερμηνεία ενός επώδυνου γεγονότος, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αυτό εγγράφεται και μεταδίδεται στη συλλογική συνείδηση. Στο σημείο αυτό καθίσταται καθοριστικός ο ρόλος της μνήμης, μέσω της οποίας οι κοινωνίες ανακαλούν, αναπαριστούν και επανανοηματοδοτούν το τραυματικό παρελθόν.

1.2. Συλλογική μνήμη

Η μετατροπή της συλλογικής οδύνης σε πολιτισμικό τραύμα εμπεριέχει τη μνήμη ως θεμελιώδες και διαμορφωτικό συστατικό. Στο πεδίο των ιστορικών σπουδών, η μνήμη ως διακριτό ερευνητικό αντικείμενο άρχισε να αναγνωρίζεται και να αξιοποιείται συστηματικά μόλις κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, λειτουργώντας ως συμπληρωματική πηγή της ιστορικής έρευνας. Η ανάδειξή της συνδέθηκε με την αμφισβήτηση της τελεολογικής αντίληψης της ιστορίας και της ιδέας της γραμμικής προόδου, οι οποίες κυριαρχούσαν έως τότε στην ιστοριογραφία. Η ενίσχυση του θεωρητικού ενδιαφέροντος για τη μνήμη και τους μηχανισμούς της κατά τις τελευταίες δεκαετίες σχετίζεται αφενός με την ανάπτυξη των πολιτισμικών σπουδών, της κοινωνικής ανθρωπολογίας και των ψυχαναλυτικών προσεγγίσεων, και αφετέρου με τη μεταμοντέρνα στροφή της ιστοριογραφίας. Παράλληλα, σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο, η ανανεωμένη ενασχόληση με τη μνήμη συνδέεται με διαδικασίες όπως η χειραφέτηση των μειονοτήτων, η ανάδυση νέων ταυτοτήτων και τα φαινόμενα της παγκοσμιοποίησης. Στο πλαίσιο αυτό, μνήμη και ιστορία αναπτύσσουν μια διαλεκτική σχέση αλληλεξάρτησης, μέσω της οποίας αποδίδεται νόημα στο παρελθόν και συγκροτείται η ιστορική συνείδηση (Κόκκινος, 2015, 13-16).

Η μνήμη, ως γνωστικό σύστημα, συνιστά μια νοητική διαδικασία κωδικοποίησης των εμπειριών και των συμβάντων στον εγκέφαλο, η οποία επιτρέπει την απόκτηση,

αποθήκευση και ανάκληση πληροφοριών. Αν και η διαδικασία αυτή πραγματοποιείται σε ατομικό επίπεδο, διαμορφώνεται πάντοτε εντός πλαισίων κοινωνικής αλληλεπίδρασης, γεγονός που της προσδίδει σαφή κοινωνικό χαρακτήρα. Το τι θυμούνται οι κοινωνίες και τι λησμονούν εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κυρίαρχη πολιτική και ιδεολογική κουλτούρα κάθε εποχής. Υπό αυτή την έννοια, η συλλογική μνήμη μπορεί να οριστεί ως «αναπαράσταση του παρελθόντος και πολιτισμική πρακτική που διαμεσολαβεί τη σχέση μας με μια εκδοχή του παρελθόντος, η οποία έχει νόημα για εμάς» (Σαλβάνου, 2021, 46).

Ιδιαίτερες ιδιομορφίες παρουσιάζει η τραυματική μνήμη ενός επώδυνου παρελθόντος. Δεν συνιστά απλώς μια γραμμική αφήγηση γεγονότων, αλλά μια εμπειρία που επανεμφανίζεται και αναβιώνει διαρκώς. Η εμπειρία αυτή δεν εντάσσεται εύκολα στα προϋπάρχοντα νοητικά σχήματα, αντιθέτως, συχνά αποδομεί την αίσθηση του εαυτού και, μέσω της αφηγηματικής επεξεργασίας, οδηγεί στη σταδιακή ανασυγκρότησή του. Κατά τη διαδικασία αυτή συγκροτείται ένα νέο αφήγημα, το οποίο μπορεί να συνδέεται με την ιστορική πραγματικότητα, χωρίς ωστόσο να ταυτίζεται απαραίτητα πλήρως με αυτήν. Με άλλα λόγια, η τραυματική μνήμη παράγεται και αναπαράγεται από άτομα τα οποία συμμαρύνονται στοιχεία μιας κοινής πολιτισμικής εμπειρίας (Κόκκινος, 2015, 18-19).

Οι θεωρίες της συλλογικής μνήμης, ιδιαίτερα υπό την επίδραση της μνήμης του Ολοκαυτώματος, μετέθεσαν τον πυρήνα της επιστημονικής συζήτησης από το ζήτημα του πώς η μνήμη αναπαριστά το παρελθόν στο ερώτημα του πώς συμβάλλει στη διαμόρφωσή του. Η συλλογική μνήμη δε λειτουργεί ως μηχανισμός απλής ανάκλησης των ιστορικών γεγονότων, αλλά ως διαδικασία ανακατασκευής τους υπό το πρίσμα των αναγκών και των προβληματισμών του παρόντος. Η διαδικασία αυτή επιτελείται μέσω μηχανισμών επιλογής, επανερμηνείας και λήθης (Βόγλης κ.ά., 2017, 240).

Ο Κόκκινος (2015, 20-21) επισημαίνει δύο βασικές παραμέτρους που αφορούν την τραυματική μνήμη. Η πρώτη αφορά τη σχέση μνήμης και λήθης, καθώς οι συλλογικότητες συγκροτούνται σε μεγάλο βαθμό μέσα από όσα επιλέγουν να θυμούνται ή να αποσιωπούν. Η δεύτερη παράμετρος σχετίζεται με τη διεκδίκηση δικαιοσύνης, η οποία εκφράζεται μέσα από την αναγνώριση των εγκλημάτων, την καταγραφή των

θυτών και των θυμάτων, την επιβολή τιμωρίας, την αναμόρφωση της κοινωνίας ή του κράτους που διέπραξε τις βιαιοπραγίες, καθώς και τη συστηματική τεκμηρίωση των γεγονότων. Παράλληλα, μπορεί να προστεθεί και μια τρίτη διάσταση, η οποία αφορά τη σχέση της τραυματικής μνήμης με την εκπαίδευση, καθώς η διαχείριση του τραυματικού παρελθόντος συνδέεται άμεσα με τη διαμόρφωση της ιστορικής κουλτούρας και της ιστορικής συνείδησης των επόμενων γενεών.

Οι κοινωνικές ομάδες και τα δίκτυα κοινωνικότητας, οι πολιτικές συλλογικότητες και οι ιδεολογικές τους αναφορές, η γλώσσα, το κοινωνικό περιβάλλον, καθώς και θεσμοθετημένες πρακτικές όπως οι θρησκευτικές ή εθνικές εορτές, συγκροτούν διαφορετικά περιβάλλοντα παραγωγής και αναπαραγωγής συλλογικής μνήμης. Υποκείμενα της μνήμης είναι οι συλλογικότητες σε πολλαπλά επίπεδα, το κράτος, οι κοινότητες, η οικογένεια και άλλες κοινωνικές ομάδες, καθώς ο τρόπος με τον οποίο νοηματοδοτούνται οι εμπειρίες και συγκροτούνται οι μνήμες επηρεάζεται από το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα άτομα, τις προσδοκίες τους, την αξιολόγηση των βιωμάτων τους, τις κοινωνικές συνθήκες που βιώνουν και τις σχέσεις τους με την εξουσία (Σαλβάνου, 2021, 45-50).

Οι μορφές της συλλογικής μνήμης, σύμφωνα με τη Σαλβάνου (2021, 54-55), μπορούν να διακριθούν σε επικοινωνιακή, πολιτισμική και πολιτική μνήμη. Η επικοινωνιακή μνήμη αφορά το πρόσφατο παρελθόν και μεταβιβάζεται κυρίως μέσω της προφορικής επικοινωνίας από ανθρώπους που έχουν άμεση εμπειρία των γεγονότων. Η πολιτισμική μνήμη υπερβαίνει τον χρονικό ορίζοντα της επικοινωνιακής μνήμης και μεταδίδεται στις νεότερες γενιές μέσω συμβόλων, εικόνων, αφηγήσεων και ποικίλων πολιτισμικών προϊόντων. Ωστόσο, με την αποχώρηση της γενιάς που βίωσε άμεσα τα γεγονότα, η πολιτισμική μνήμη αποκτά έναν περισσότερο πολυφωνικό και αναδιαπραγματευόμενο χαρακτήρα. Αντίθετα, η πολιτική μνήμη συγκροτεί ένα περισσότερο συγκροτημένο και συχνά κανονιστικό αφήγημα, έντονα φορτισμένο συναισθηματικά, το οποίο λειτουργεί ως μηχανισμός συγκρότησης και ενίσχυσης της συλλογικής ταυτότητας και της ένταξης σε μια πολιτική κοινότητα. Συχνά η πολιτισμική μνήμη μιας κοινότητας συμβαδίζει με την κυρίαρχη πολιτική μνήμη, όπως συνέβη στην περίπτωση της Μικρασιατικής Καταστροφής. Αντίθετα, σε άλλες περιπτώσεις, όπως

εκείνες της Κατοχής, της Εθνικής Αντίστασης και του Εμφυλίου Πολέμου, η πολιτισμική μνήμη ήδη από τη δεκαετία του 1960 άρχισε να αμφισβητεί την κυρίαρχη πολιτική μνήμη που είχε διαμορφώσει η εθνικόφρων Δεξιά (Σαλβάνου, 2021, 56).

Η συγκρότηση του πολιτισμικού τραύματος δεν αφορά μόνο την ερμηνεία ενός επώδυνου γεγονότος, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αυτό εγγράφεται και μεταδίδεται στη συλλογική συνείδηση. Στο σημείο αυτό καθίσταται καθοριστικός ο ρόλος της μνήμης, μέσω της οποίας οι κοινωνίες ανακαλούν, αναπαριστούν και επανανοηματοδοτούν το τραυματικό παρελθόν. Ωστόσο, οι διαδικασίες αυτές δεν είναι ενιαίες ούτε αδιαμφισβήτητες. Αντίθετα, συχνά αποτελούν αντικείμενο έντονων αντιπαράθεσεων ανάμεσα σε διαφορετικές ερμηνείες του παρελθόντος, γεγονός που οδηγεί στους λεγόμενους «πολέμους της ιστοριογραφίας». Σε αυτό το πλαίσιο, η μνήμη, η ιστορική έρευνα και η δημόσια ιστορία διαπλέκονται, καθώς διαφορετικές κοινωνικές και πολιτικές ομάδες διεκδικούν την ερμηνευτική κυριαρχία πάνω στο τραυματικό γεγονός και στη σημασία του για το παρόν.

1.3. Ιστοριογραφικοί πόλεμοι

Οι προαναφερθείσες συγκρούσεις αποκρυσταλλώνονται στο πεδίο των λεγόμενων ιστοριογραφικών πολέμων. Στη γερμανική ιστοριογραφία της δεκαετίας του 1980 εκδηλώθηκε μια ιδιαίτερα οξεία αντιπαράθεση σχετικά με την ερμηνεία του τραύματος της γενοκτονίας των Εβραίων από το ναζιστικό καθεστώς. Στο επίκεντρο της διαμάχης βρέθηκε η θέση μιας ομάδας ιστορικών, που χαρακτηρίστηκαν ως «αναθεωρητές», σύμφωνα με την οποία η εθνικοσοσιαλιστική περίοδος της γερμανικής ιστορίας όφειλε να ερμηνευθεί ενόπαρακτα, δηλαδή με βάση τις δικές της ιστορικές κατηγορίες και τα ιδιαίτερα συμφραζόμενά της. Η προσέγγιση αυτή αποσκοπούσε στην «ιστορικοποίηση» του ναζισμού, εντάσσοντας τη θηριωδία του Ολοκαυτώματος σε ένα ευρύτερο πλαίσιο συγκρίσιμων ιστορικών φαινομένων και αντιμετωπίζοντάς την ως μία γενοκτονία μεταξύ άλλων. Αντίθετα, οι επικριτές αυτής της προσέγγισης, με εξέχοντα εκπρόσωπο τον J. Habermas, υποστήριξαν ότι μια τέτοια ερμηνευτική στρατηγική οδηγούσε σε πολιτικοποίηση της ιστορίας, καθώς προσέφερε στη γερμανική κοινωνία τη δυνατότητα να υπερβεί άκριτα ένα καίριο και ηθικά ανυπέρβλητο στοιχείο του παρελθόντος της, το

αδιανόητο γεγονός της εξόντωσης εκατομμυρίων ανθρώπων. Με τον τρόπο αυτό, κατά τους επικριτές, διαμορφωνόταν η προοπτική συγκρότησης μιας εθνικής ταυτότητας απαλλαγμένης από το βάρος της ιστορικής ευθύνης (Λούλος, 1992, 178).

Ανάλογη ιστοριογραφική αντιπαράθεση εκδηλώθηκε και στη Γαλλία κατά τη δεκαετία του 1980, με κύριους πόλους αντιπαράθεσης την ιακωβίνικη σχολή, επηρεασμένη από τη μαρξιστική ιστοριογραφική παράδοση, και την αναθεωρητική προσέγγιση. Οι αναθεωρητές ιστορικοί επιχείρησαν να αποδομήσουν την κυρίαρχη ερμηνεία της Γαλλικής Επανάστασης, τονίζοντας τη συνέχεια της επαναστατικής βίας με τη βία του Παλαιού Καθεστώτος και χαρακτηρίζοντας την επαναστατική εμπειρία ως μορφή «τρομοκρατικής λαοκρατίας» (Γαγανάκης, 2024).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, τόσο στην Ευρώπη όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι συζητήσεις που πυροδότησε ο ιστορικός αναθεωρητισμός επεκτάθηκαν σε ζητήματα που αφορούσαν τη φύση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αν δηλαδή επρόκειτο κυρίως για ιμπεριαλιστική ή για εθνικοαπελευθερωτική σύγκρουση, καθώς και στην προσπάθεια εξίσωσης των ιστορικών συνεπειών του κομμουνισμού και του ναζισμού (Τζούκας, 2012, 408). Στο πλαίσιο αυτό, στις 25 Ιανουαρίου 2006 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέδωσε ψήφισμα για την ανάγκη διεθνούς καταδίκης των «ολοκληρωτικών κομμουνιστικών καθεστώτων», ενώ παράλληλα ανακήρυξε την 23η Σεπτεμβρίου 2008 σε «ευρωπαϊκή ημέρα μνήμης για τα θύματα του σταλινισμού και του ναζισμού». Η διαδικασία εξομοίωσης του ναζισμού με τον κομμουνισμό, έφερε τον ναζισμό σε δεύτερη μοίρα, ταυτίζοντας την έννοια του ολοκληρωτισμού με τα κομμουνιστικά καθεστώτα (Βόγλης, 2015, 359).

Οι «πόλεμοι της ιστοριογραφίας» δεν άφησαν ανεπηρέαστη ούτε τη συγκρότηση και την ερμηνεία του συλλογικού τραύματος της κατοχικής περιόδου στην Ελλάδα. Όπως επισημαίνει ο Α. Λιάκος (2019, 674), τα γεγονότα της δεκαετίας 1940-1950 διαμόρφωσαν ισχυρές ιδεολογικές οπτικές για την ιστορία της χώρας, δημιουργώντας ταυτόχρονα ένα διαρκές εκκρεμές ανάμεσα στη λογική του εθνικού διχασμού και στην επιδίωξη της ιστορικής και κοινωνικής συμφιλίωσης.

Η ιστοριογραφική αντιπαράθεση για τη δεκαετία 1940–1950 έλαβε περισσότερο συστηματικό και κανονιστικό χαρακτήρα το 1999, κατά τη διάρκεια συνεδρίου στο Λονδίνο, όπου εκπρόσωποι του λεγόμενου «νέου κύματος», όπως οι ίδιοι αυτοπροσδιορίστηκαν, ανέδειξαν την ανάγκη επανεγγραφής της ιστορίας της περιόδου μέσω της αξιοποίησης νέων, αλλά και επαναπροσδιορισμένων ερμηνευτικών σχημάτων (Σφήκας, 2009, 30). Το συγκεκριμένο ρεύμα χαρακτηρίστηκε ως «αναθεωρητικό», καθώς αμφισβήτησε και επαναδιατύπωσε πτυχές της κυρίαρχης ιστοριογραφικής αφήγησης, εντασσόμενο στο ευρύτερο αναθεωρητικό ρεύμα που είχε ήδη προκαλέσει έντονες συζητήσεις στη Δυτική Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τις προηγούμενες δεκαετίες.

Κεντρικοί εκφραστές αυτής της προσέγγισης, η οποία αργότερα συγκροτήθηκε γύρω από το «Δίκτυο για τη Μελέτη των Εμφυλίων Πολέμων», υπήρξαν οι Στ. Καλύβας και Ν. Μαρατζίδης. Οι ίδιοι πρότειναν ως βασικά ζητούμενα μιας νέας ερμηνείας της ιστορίας της Κατοχής και του Ελληνικού Εμφυλίου την ανάδειξη των τοπικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της σύγκρουσης, καθώς και την αξιοποίηση προφορικών μαρτυριών και μεθοδολογικών εργαλείων προερχόμενων από άλλες κοινωνικές επιστήμες, όπως η προφορική ιστορία, η κοινωνική και πολιτική ανθρωπολογία και η πολιτική ανάλυση, υποστηρίζοντας παράλληλα την ανάγκη επιστημονικής και αξιολογικής ουδετερότητας στην προσέγγιση των γεγονότων της δεκαετίας (Τζούκας, 2012, 409· Μαρατζίδης, 2012, 11, 15).

Τρία μπορούν να θεωρηθούν τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του «νέου κύματος». Πρώτον, η κριτική στάση απέναντι στις πολιτικές και διεθνείς προσεγγίσεις της περιόδου, οι οποίες αντιμετώπιζαν τον πόλεμο κυρίως ως ζήτημα πολιτικών στρατηγικών και διαδικασιών λήψης αποφάσεων που λαμβάνονταν σε επίπεδο κυβερνητικών οργάνων ή κομματικών ηγεσιών (Σφήκας, 2004, 314). Στο πλαίσιο αυτό, ο Καλύβας διαχώρισε τα επιστημονικά έργα από εκείνα που χαρακτήρισε ως «αριστερές απόψεις» ή «ιδεολογικοποιημένες εκδοχές» της ιστορίας (Σφήκας, 2017, 242).

Δεύτερον, επανήλθε στο προσκήνιο η θεωρία των «τριών γύρων», σύμφωνα με την οποία ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος ξεκίνησε ήδη από το 1943, στο πλαίσιο μιας συνειδητής και οργανωμένης προσπάθειας του ΚΚΕ να καταλάβει την εξουσία μέσω της

χρήσης βίας. Σε αυτή τη λογική, η λεγόμενη «κόκκινη τρομοκρατία» του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ κατά την περίοδο της Κατοχής προβάλλεται ως βασικός αιτιολογικός παράγοντας που οδήγησε τελικά στον Εμφύλιο Πόλεμο.

Τρίτον, διατυπώθηκε ο ισχυρισμός ότι, παρά τη στρατιωτική της ήττα, η Αριστερά κατόρθωσε να επιβάλει μεταπολεμικά τη δική της ερμηνεία για τη δεκαετία του 1940 ως κυρίαρχη ιδεολογική αφήγηση (Σφήκας, 2017, 314–317).

Σε μεθοδολογικό επίπεδο, οι Μαραντζίδης και Καλύβας (2016, 11 και 16) επισημαίνουν ότι δεν επιδίωξαν να συγγράψουν μια στρατευμένη ιστορική αφήγηση, άλλωστε, όπως οι ίδιοι αναγνωρίζουν, δεν είναι επαγγελματίες ιστορικοί. Αντιθέτως, στόχος τους ήταν η εκπόνηση μιας «αντικειμενικής» έρευνας και επιστημονικής μελέτης, απαλλαγμένης, κατά την άποψή τους, από τους μύθους της «κυρίαρχης» αριστερής ιστοριογραφίας. Ωστόσο, οι ίδιοι παραδέχονται ότι δεν προσήλθαν στη μελέτη της Κατοχής και του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου αποκομμένοι από τις προσωπικές πολιτικές τους αντιλήψεις και, κατ' επέκταση, από αξιολογικές προτιμήσεις και ευαισθησίες, οι οποίες, όπως σημειώνουν, τους τοποθετούν στο στρατόπεδο των νικητών του Εμφυλίου (Καλύβας & Μαραντζίδης, 2016, 21–22).

Οι θέσεις αυτές προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις από την πλευρά της Αριστεράς. Η σχετική κριτική επικεντρώθηκε, αφενός, στη μεθοδολογική και επιστημολογική διάσταση της προσέγγισης του «νέου κύματος», υποστηρίζοντας ότι η επιλεκτική αξιοποίηση θεωρητικών εργαλείων από άλλες επιστημονικές περιοχές οδηγεί σε προκαθορισμένα συμπεράσματα που μεταθέτουν την κύρια ευθύνη για τα γεγονότα της δεκαετίας στην Αριστερά. Αφετέρου, επισημάνθηκε ότι οι συγκεκριμένες ερμηνείες αναβιώνουν έναν απλουστευτικό αντικομμουνιστικό λόγο, ο οποίος εξισώνει τη δράση του αντιστασιακού κινήματος με εκείνη παρακρατικών οργανώσεων και αποσιωπά την έκταση της κρατικής και παρακρατικής βίας. Τέλος, υποστηρίχθηκε ότι οι αναθεωρητικές αυτές προσεγγίσεις συνδέονται με μια ευρύτερη προσπάθεια ιδεολογικής αποκατάστασης της Δεξιάς και ανάκτησης της μεταπολιτευτικά απολεσθείσας ιδεολογικής υπεροχής (Τζούκας, 2012 410–411· Μαραντζίδης, 2012, 15).

Η προσπάθεια κατανόησης και επεξεργασίας του τραύματος που άφησε η περίοδος 1940-1950 καθώς και των μορφών που αυτό προσέλαβε στη συλλογική μνήμη, αποδείχθηκε ιδιαίτερα σύνθετη για όλες τις ιστοριογραφικές προσεγγίσεις. Κατά τη γνώμη μας, η αναψηλάφηση αυτού του τραυματικού παρελθόντος αποτελεί επιστημολογική, πολιτική και υπαρξιακή αναγκαιότητα, στο πλαίσιο της επιδίωξης μεγαλύτερης ερμηνευτικής σαφήνειας και θεωρητικής συνοχής. Η διαδικασία αυτή δεν ενεργοποιείται μόνο όταν νέα αρχειακά δεδομένα έρχονται στο φως, αλλά και όταν το ίδιο το παρόν καθιστά αναγκαίο τον αναστοχασμό της ιστορικότητάς του.

Εξάλλου, η αντιπαράθεση μεταξύ διαφορετικών ερμηνευτικών σχημάτων για την εν λόγω περίοδο καταδεικνύει ότι οι αξιώσεις ισχύος τους δε σχετίζονται αποκλειστικά με την επιδίωξη πιστής αναπαράστασης των ιστορικών γεγονότων, αλλά και με την εκάστοτε διαμόρφωση του κοινωνικού και πολιτικού συσχετισμού δυνάμεων. Ο Τζούκας (2012, 413), αναφερόμενος στη δυνατότητα του ιστορικού να προσεγγίσει με αντικειμενικότητα μια παράταξη διαφορετική από εκείνη με την οποία ενδεχομένως ταυτίζεται, απαντά θετικά, υπό την προϋπόθεση ότι επιστρατεύει αυτό που ο C. W. Mills ονόμασε «κοινωνιολογική φαντασία», δηλαδή την ικανότητα μετατόπισης από τη μία οπτική γωνία στην άλλη (Mills, 1985, 16).

Κατά τη δική μας θεώρηση, ο ιστορικός, όπως κάθε κοινωνικός επιστήμονας, οφείλει να επιδιώκει την όσο το δυνατόν απροκατάληπτη γνώση του αντικειμένου του. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Ψυχοπαίδης, «δεν υπάρχει γνώση απολύτως απαλλαγμένη από αξίες». Το ζητούμενο, συνεπώς, δεν είναι η περιγραφή χωρίς κρίση, αλλά μια κρίση που να συνδράμει στην πληρέστερη κατανόηση και περιγραφή των φαινομένων. Με άλλα λόγια, δεν πρόκειται για την πλήρη αποβολή της υποκειμενικότητας, αλλά για την αναζήτηση εκείνης της «ορθής μη ουδετερότητας» που καθιστά δυνατή μια περισσότερο αντικειμενική προσέγγιση της πραγματικότητας (Φαράκλας, 2007, 256).

ΚΕΦ. 2ο. Η περίοδος της Κατοχής 1941-1944 στην Ελλάδα

2.1 Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα του 20ού αιώνα και έχει ερμηνευθεί από την ιστοριογραφία μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις. Η μαρξιστική ερμηνεία συνδέει την έκρηξη του με την όξυνση των ενδοϊμπεριαλιστικών ανταγωνισμών για την ανακατανομή αγορών, σφαιρών επιρροής και πρώτων υλών (ΚΚΕ, 2018, 50). Άλλες προσεγγίσεις αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στην κρίση που προκάλεσε η Συνθήκη των Βερσαλλιών, στην άνοδο των αυταρχικών καθεστώτων και στην αποτυχία του συστήματος συλλογικής ασφάλειας να αποτρέψει τη σύγκρουση (Ράπτης, 2000, 211). Σύμφωνα με τον Eric Hobsbawm (1997, 116–231), καθοριστικά αίτια υπήρξαν οι συνέπειες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Μεγάλη Ύφεση του 1929, η κρίση των φιλελεύθερων δημοκρατιών, η άνοδος του ναζισμού και του φασισμού και η πολιτική κατευνασμού των δυτικών δυνάμεων απέναντι στη ναζιστική Γερμανία. Ο πόλεμος διεξήχθη μεταξύ των δυνάμεων του Άξονα (Γερμανία, Ιταλία, Ιαπωνία) και των Συμμαχικών Δυνάμεων, με κυριότερες τις ΗΠΑ, τη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Σοβιετική Ένωση.

Βασικό χαρακτηριστικό του πολέμου ήταν ο ολοκληρωτικός του χαρακτήρας, καθώς η βία επεκτάθηκε πέρα από τα πεδία των μαχών, πλήττοντας μαζικά τους άμαχους πληθυσμούς. Όπως επισημαίνει ο Hobsbawm (2003, 187), η εμπειρία του πολέμου συνοδεύτηκε από αίσθηση αβεβαιότητας και αναστολής του μέλλοντος. Η ναζιστική ρατσιστική ιδεολογία οδήγησε στη συστηματική εξόντωση Εβραίων, Ρομά, κομμουνιστών, ατόμων με αναπηρία, ομοφυλοφίλων και άλλων ομάδων, με αποκορύφωμα το Ολοκαύτωμα.

Η κυριαρχία του Άξονα προκάλεσε εκατομμύρια θανάτους, μαζικούς εκτοπισμούς, σφαγές, οικονομική λεηλασία και εκτεταμένες καταστροφές στις κατεχόμενες χώρες (Δορδανάς & Χαραλαμπίδης, 2025, 12–13). Η Ευρώπη θρήνησε περίπου 42 εκατομμύρια νεκρούς, ενώ εκατομμύρια άνθρωποι βίωσαν την πείνα, την προσφυγιά και την απώλεια της κατοικίας τους (Ράπτης, 2000, 222). Η εμπειρία της

Κατοχής άφησε βαθύ αποτύπωμα στη συλλογική μνήμη, αποτελώντας ένα από τα σημαντικότερα πολιτισμικά τραύματα της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας.

2.2 Η Κατοχή στην Ελλάδα.

Η εμπλοκή της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο άρχισε με την ιταλική εισβολή της 28ης Οκτωβρίου 1940. Η αρχική επίθεση αποκρούστηκε, όπως και η ιταλική αντεπίθεση του Μαρτίου 1941, γεγονός που οδήγησε στη γερμανική επέμβαση. Τον Απρίλιο του 1941 οι γερμανικές δυνάμεις εισέβαλαν από τη Βουλγαρία και τη Γιουγκοσλαβία, καταλαμβάνοντας διαδοχικά την Αθήνα, τον Πειραιά και, έως τα τέλη Μαΐου, την Κρήτη. Στη συνέχεια η χώρα διαιρέθηκε σε τρεις ζώνες κατοχής, τη γερμανική, που περιλάμβανε την Αττική, τη Θεσσαλονίκη, μέρος του Αιγαίου και το μεγαλύτερο τμήμα της Κρήτης, την ιταλική, που εκτεινόταν στα Ιόνια Νησιά, την Ήπειρο, τη Στερεά Ελλάδα και τμήματα της Μακεδονίας, και τη βουλγαρική, η οποία κάλυπτε τη Δυτική Θράκη, την Ανατολική Μακεδονία, τη Θάσο και τη Σαμοθράκη (Παπαδημητρίου, 2010, 219–221).

Η Ελλάδα αποτέλεσε την τελευταία κατάκτηση της ναζιστικής Γερμανίας πριν από την εισβολή στη Σοβιετική Ένωση και εντάχθηκε σε μια εκτεταμένη κατεχόμενη επικράτεια, η οποία στα τέλη του 1942 εκτεινόταν από τα Στενά της Μάγχης μέχρι τον Καύκασο και από τη Νορβηγία μέχρι τη Σαχάρα (Χαραλαμπίδης, 2024, 42).

2.3 Απώλειες και καταστροφές

Κατά την περίοδο της Κατοχής η Ελλάδα υπέστη μεγάλες ανθρώπινες απώλειες και καταστροφές. Σύμφωνα με τη μελέτη του Κωνσταντίνου Δοξιάδη, βασισμένη στα στοιχεία των κρατικών υπηρεσιών, σημειώθηκε τεράστια μείωση της αγροτικής παραγωγής και του ζωικού κεφαλαίου, εκτεταμένες ζημιές στις οδικές και σιδηροδρομικές υποδομές, ευρείας κλίμακας καταστροφές οικοδομών και σπιτιών σε πόλεις και χωριά, κατάρρευση της οικονομίας και της αξίας του νομίσματος. Πάνω απ' όλα, όμως, καταγράφηκαν βαριές ανθρώπινες απώλειες, είτε εξαιτίας της πείνας είτε λόγω της δράσης των κατοχικών στρατευμάτων και των ντόπιων συνεργατών τους (Δορδανάς, Χαραλαμπίδης, 2025, 14-15).

2.3.1. Οικονομικές επιπτώσεις

Η Ελλάδα εντάχθηκε στα οικονομικά σχέδια του Γ' Ράιχ για τη μεταπολεμική, ενοποιημένη εθνικοσοσιαλιστική Ευρώπη, με προσανατολισμό στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων και την εξόρυξη πρώτων υλών, ενώ η ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας παρέμεινε περιορισμένη. Κατά την Κατοχή, η οικονομική πολιτική των κατοχικών δυνάμεων είχε έντονα λεηλατικό χαρακτήρα, μέσω συστηματικών επιτάξεων αγροτικών και βιομηχανικών προϊόντων, κεφαλαιουχικών αγαθών και αξιοποίησης των ελληνικών υποδομών για στρατιωτικούς σκοπούς (Γκιούρας, 2015, 12). Οι συνέπειες υπήρξαν καταστροφικές, καθώς, σύμφωνα με τον Δοξιάδη, περίπου 940.000 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους, 1.770 χωριά καταστράφηκαν και το 23% του οικοδομικού πλούτου της χώρας χάθηκε (Δορδανάς & Χαραλαμπίδης, 2025, 15).

Η οικονομική αποδιάρθρωση εντάθηκε από τις δαπάνες κατοχής, το κατοχικό δάνειο, τη φορολογική λεηλασία και τα μέτρα του Hermann Neubacher, που οδήγησαν στην κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας. Ενδεικτική ήταν η «Επιχείρηση Χρυσού», κατά την οποία σημαντικά αποθέματα χρυσού, μεταξύ άλλων από την εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, χρησιμοποιήθηκαν για τη χρηματοδότηση των αναγκών της Βέρμαχτ, επιτείνοντας την πείνα και ευνοώντας την κερδοσκοπία (Γκιούρας, 2015, 15–30). Η οικονομική εκμετάλλευση αποτέλεσε οργανικό στοιχείο της κατοχικής πολιτικής, ενώ η διαχείριση των εβραϊκών περιουσιών εξελίχθηκε σε πεδίο συνεργασίας μεταξύ κατοχικών αρχών, κρατικών υπηρεσιών και τοπικών παραγόντων (Μπουρούτης, 2023, 17).

Σύμφωνα με τον Βασίλη Μανουσάκη (2025, 85–89), η Ελλάδα έπαψε να λειτουργεί ως ενιαία οικονομική μονάδα. Η χρηματοδότηση των κατοχικών δαπανών μέσω συνεχούς έκδοσης χρήματος προκάλεσε υπερπληθωρισμό, πλήρη απαξίωση του νομίσματος και εκρηκτική αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος, το οποίο έφθασε το 94% του ΑΕΠ το 1943–1944. Η κυκλοφορία χαρτονομισμάτων τεράστιας ονομαστικής αξίας, όπως εκείνου των 200 δισεκατομμυρίων δραχμών, αποτύπωνε την πλήρη διάλυση του νομισματικού συστήματος.

Παρά τις μεταπολεμικές εκτιμήσεις της Συνδιάσκεψης Ειρήνης των Παρισίων, ο ακριβής υπολογισμός της οικονομικής ζημίας παραμένει εξαιρετικά δύσκολος, καθώς πέρα από το κατοχικό δάνειο είναι σχεδόν αδύνατο να αποτιμηθούν με ακρίβεια η λεηλασία των φυσικών πόρων, η καταναγκαστική εργασία, η απώλεια πολιτιστικών αγαθών και το ανθρώπινο κόστος της Κατοχής (Μανουσάκης, 2025, 88–89).

2.3.2 Η πείνα της Κατοχής

Στην κατεχόμενη Ελλάδα ο λιμός αποτέλεσε τη σημαντικότερη αιτία ανθρώπινων απωλειών και ένα από τα τραυματικότερα βιώματα της περιόδου. Η εκδήλωσή του οφειλόταν σε συνδυασμό οικονομικών, πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων, όπως η κατάρρευση της οικονομίας, η μείωση της αγροτικής παραγωγής, η αποδιοργάνωση των μεταφορών, οι επιτάξεις τροφίμων από τις κατοχικές δυνάμεις, ο ναυτικός αποκλεισμός, οι ελλείψεις καυσίμων, οι καταστροφές του συγκοινωνιακού δικτύου, ο διοικητικός κατακερματισμός της χώρας και η αποδιοργάνωση του κρατικού μηχανισμού (Χαραλαμπίδης, 2024, 68).

Η ιστοριογραφία επικεντρώθηκε αρχικά στον λιμό της Αθήνας τον χειμώνα του 1941–1942, ωστόσο νεότερες έρευνες αναδεικνύουν αυξημένη θνησιμότητα και στις αγροτικές περιοχές (Χιονίδου, 2025, 95–96). Οι εκτιμήσεις για τον αριθμό των θυμάτων παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις, κυμαινόμενες από περίπου 100.000 έως 500.000 νεκρούς, ανάλογα με τη μεθοδολογία και τις πηγές κάθε μελετητή. Οι πιο πρόσφατες δημογραφικές αναλύσεις της Β. Χιονίδου προσδιορίζουν τις απώλειες μεταξύ 113.434 και 151.246 θανάτων, με πιθανότερη την υψηλότερη εκτίμηση (Χιονίδου, 2025, 101–102, 116).

Πέρα από το δημογραφικό του κόστος, ο λιμός επέφερε βαθιές κοινωνικές μεταβολές. Η διάλυση των μηχανισμών διανομής τροφίμων, η ανάπτυξη της μαύρης αγοράς και η όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων επηρέασαν καθοριστικά την καθημερινή ζωή, ενώ η ανάγκη επιβίωσης αναδιαμόρφωσε τις κοινωνικές σχέσεις και ενίσχυσε τις προϋποθέσεις για τη μαζική ανάπτυξη της αντίστασης.

Παρά τη βαρύτητα του φαινομένου, η μεταπολεμική του θέση στη συλλογική μνήμη υπήρξε περιορισμένη. Σύμφωνα με τη Χιονίδου (2013, 289–308), ο λιμός, αν και αποτέλεσε βαθύ ατομικό τραύμα, δε μετατράπηκε σε πολιτισμικό τραύμα, καθώς επισκιάστηκε από τον Εμφύλιο Πόλεμο, την επιλογή της λήθης από πολλούς πρωταγωνιστές, την ανομοιογένεια των βιωμένων εμπειριών και ψυχοκοινωνικούς παράγοντες, όπως οι ενοχές των επιζώντων.

2.3.3 Η Καταναγκαστική εργασία

Η καταναγκαστική εργασία κατά τη διάρκεια της Κατοχής αποτέλεσε ένα ακόμη πολιτισμικό τραύμα με σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες. Η ναζιστική Γερμανία, επιδιώκοντας την υλοποίηση των επεκτατικών της σχεδίων, είχε αυξημένες ανάγκες σε ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους. Η ενίσχυση της πολεμικής βιομηχανίας, ήδη πριν από την έναρξη του πολέμου, και οι συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες της πολεμικής οικονομίας οδήγησαν στη μαζική αξιοποίηση αιχμαλώτων, συλληφθέντων και εργατικού δυναμικού από τις κατεχόμενες χώρες.

Η Ελλάδα, λόγω της στρατηγικής γεωγραφικής της θέσης, των φυσικών της πόρων και του ανθρώπινου δυναμικού της, εντάχθηκε σε αυτό το σύστημα οικονομικής και εργασιακής εκμετάλλευσης. Σύμφωνα με τον νόμο του Υπουργείου Εξωτερικών του 1961 για τις αποζημιώσεις από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, περίπου 10.000 Έλληνες οδηγήθηκαν ως όμηροι σε στρατόπεδα και φυλακές εκτός της χώρας, όπου υποχρεώθηκαν σε καταναγκαστική εργασία.

Συνολικά, η καταναγκαστική εργασία το διάστημα 1941-1944 προκάλεσε ανυπολόγιστες ανθρώπινες απώλειες, τραυματισμούς, μόνιμες σωματικές και ψυχολογικές βλάβες, καθώς και σοβαρές επαγγελματικές επιπτώσεις (Γκάτσιου, 2025, 122-125 και 144-145). Οι συνέπειες αυτές υπερέβησαν το ατομικό επίπεδο, εγγράφοντας ένα βαθύ και διαρκές αποτύπωμα στη συλλογική μνήμη και το κοινωνικό ασυνείδητο.

2.4 Οι αντιστασιακές οργανώσεις

Λες:
Πολύ καιρό έλπιζες,
Δεν μπορείς άλλο πια να ελπίζεις.
Έλπιζες τι;
Πως ο αγώνας θαν' εύκολος;
Δεν είναι έτσι.
Η θέση μας είναι χειρότερη απ' όσο νόμιζες.
Είναι τέτοια που:
Αν δεν καταφέρουμε το αδύνατο,
Δεν έχουμε ελπίδα.
Αν δεν κάνουμε αυτό που κανείς
δεν μπορεί να μας ζητήσει,
Θα χαθούμε.
Μ. Μπρεχτ

Η κατάκτηση της χώρας από τον φασιστικό Άξονα και οι επιπτώσεις της Κατοχής στη ζωή των ανθρώπων ήταν οι λόγοι για την άμεση εκδήλωση της λαϊκής αντίδρασης. Στα πρώτα στάδια, η αντίδραση αυτή εκδηλώθηκε κυρίως με αυθόρμητες πράξεις αλληλεγγύης προς Βρετανούς αιχμαλώτους, με τη διανομή προκηρύξεων και την αναγραφή αντιφασιστικών συνθημάτων στους τοίχους, με στόχο την ενίσχυση του ηθικού του ελληνικού πληθυσμού. Σε αυτό το πλαίσιο εντάχθηκε και η ηρωική ενέργεια της υποστολής της γερμανικής σημαίας από την Ακρόπολη στις 30 Μαΐου του 1941, από τους φοιτητές, Μ. Γλέζο και Λ. Σάντα.

Η ίδρυση, τον Σεπτέμβριο του 1941, του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) από το ΚΚΕ σηματοδότησε την απαρχή της οργανωμένης και μαζικής αντίστασης. Επίσης, τον Ιανουάριο του 1942 ιδρύθηκε ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ), η μεγαλύτερη δύναμη μετά το ΕΑΜ, από τον συνταγματάρχη Ν. Ζέρβα, με αρχηγό τον στρατηγό Πλαστήρα. Το φθινόπωρο του 1941 ιδρύθηκε η Πανελλήνια Ένωση Αγωνιζόμενων Νέων (ΠΕΑΝ), προερχόμενη από τον πολιτικό χώρο του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος του Π. Κανελλόπουλου. Το φθινόπωρο του 1942 συγκροτήθηκαν επίσης η Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση (ΕΚΚΑ), από προσωπικότητες του κεντρώου χώρου, όπως ο Γ. Καρτάλης και ο Δ. Ψαρρός, καθώς και η οργάνωση «Προμηθέας» από Βρετανούς της Υπηρεσίας Ειδικών Επιχειρήσεων (Παπαδημητρίου, 2010, 221-222).

2.4.1. Η ΕΑΜική αντίσταση

Τον Σεπτέμβριο του 1941 η 7η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ καθόρισε τη στρατηγική του κόμματος απέναντι στις δυνάμεις κατοχής, θέτοντας ως βασικό στόχο τη συγκρότηση ενός πλατιού Εθνικοαπελευθερωτικού Μετώπου, ικανού να συσπειρώσει όλες τις αντιστασιακές δυνάμεις της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό, το ΚΚΕ απηύθυνε προτάσεις συνεργασίας σε ηγετικά στελέχη του αστικού πολιτικού κόσμου, όπως οι Θ. Σοφούλης, Γ. Καφαντάρης, Γ. Παπανδρέου και Π. Κανελλόπουλος, χωρίς όμως ανταπόκριση. Η πρωτοβουλία αυτή ανέδειξε την επιδίωξη για τη συγκρότηση ενός ευρύτερου πολιτικού και κοινωνικού συνασπισμού. Όπως υπογράμμισε ο Δημήτρης Γληνός (2016, 53) στο κείμενο Τι είναι και τι θέλει το ΕΑΜ, το Μέτωπο απευθυνόταν στο σύνολο του ελληνικού λαού, αν και στην πράξη συσπείρωσε κυρίως την εργατική τάξη, τη φτώχη και μεσαία αγροτιά, τους επαγγελματιοβιοτέχνες, τη νεολαία, καθώς και σημαντικό αριθμό στρατιωτικών και κατώτερων κληρικών (ΚΚΕ, 2018, 147).

Οι αποφάσεις της Ολομέλειας υλοποιήθηκαν στις 27 Σεπτεμβρίου 1941 με την ίδρυση του ΕΑΜ από το ΚΚΕ, το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας, την Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας και το Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ, 2018, 145–147). Τον Ιανουάριο του 1942 η ΚΕ του ΚΚΕ και η αντίστοιχη του ΕΑΜ ανακοίνωσαν τη δημιουργία του στρατού της Αντίστασης, του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ), ενώ η ίδρυση της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ), έλαβε χώρα τον Φεβρουάριο του 1943 (ΚΚΕ, 2018, 164).

2.4.2 Η δράση του ΕΑΜ στην Αθήνα

Κατά τη διάρκεια των χειμώνων 1941–1942, η Αθήνα βρισκόταν αντιμέτωπη με τις δραματικές συνέπειες του λιμού, ενώ οι πολεμικές εξελίξεις ήταν ευνοϊκές για τις δυνάμεις του Άξονα. Υπό αυτές τις συνθήκες, η ένταξη στο ΕΑΜ παρέμενε περιορισμένη. Ωστόσο, μετά το καλοκαίρι του 1942 η σταθεροποίηση της επισιτιστικής κατάστασης με την άφιξη βοήθειας από τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό (ΔΕΣ), βοήθησε το ΕΑΜ να συνδέσει τις στρατηγικές επιβίωσης του πληθυσμού με την ανάπτυξη της αντιστασιακής δράσης. Το ΕΑΜ, έχοντας ήδη συγκροτήσει οργανωτικούς πυρήνες σε χώρους μαζικής δραστηριότητας, αξιοποίησε τη συγκυρία, μετατρέποντας την αυθόρμητη κοινωνική κινητοποίηση σε πολιτική ανυπακοή και συντονισμένη συλλογική

δράση, αναδεικνύοντας ευρύτερα λαϊκά στρώματα σε ενεργούς φορείς αντίστασης (Χαραλαμπίδης, 2024α, 156-157).

Η πρώτη σημαντική εκδήλωση της αντίστασης υπήρξε ο εορτασμός της 25^{ης} Μαρτίου, με την πραγματοποίηση πορείας νέων στους δρόμους της πόλης. Ακολούθησε η μεγάλη απεργία στις 12 Απριλίου του 1942, από τους δημοσίους υπαλλήλους, η οποία έπληξε ιδιαίτερα την κυβέρνηση Τσολάκογλου. Οι αγώνες που οργάνωνε το ΕΑΜ με αιχμή το επισιτιστικό πρόβλημα κορυφώθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1942 με τετραήμερη απεργία, προκαλώντας έντονη ανησυχία στις γερμανικές και στις ελληνικές αρχές. Παράλληλα, στις 20 Απριλίου 1942 μέλη της ΠΕΑΝ ανατίναξαν τα γραφεία της δωσιλογικής οργάνωσης Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πατριωτικής Οργάνωσης (ΕΣΠΟ), με αποτέλεσμα τον θάνατο του αρχηγού της και την διάλυση της οργάνωσης. Στα τέλη Δεκεμβρίου του ίδιου έτους πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα μαζική διαδήλωση 30-40.000 Αθηναίων, με συντονισμό φοιτητών, εργατών, υπαλλήλων και μαθητών, γεγονός που κατέδειξε την ωρίμανση της οργανωτικής ικανότητας του ΕΑΜ. Τα αιτήματα της διαμαρτυρίας εκτός από το επισιτιστικό, είχαν πολιτικό χαρακτήρα και στρέφονταν εναντίον των συλλήψεων, των βασανιστηρίων και των εκτελέσεων από τις κατοχικές δυνάμεις. Κατά τις συγκρούσεις που ακολούθησαν καταγράφηκε ο πρώτος νεκρός του μαζικού αντιστασιακού κινήματος.

Οι δυσμενείς για τις δυνάμεις του Άξονα εξελίξεις στις αρχές του 1943, όπως η ήττα στο Στάλινγκραντ και η διαφαινόμενη ήττα του Ρόμμελ στη Βόρεια Αφρική, οδήγησαν στη μεταφορά γερμανικών στρατευμάτων στα μέτωπα, δημιουργώντας ελλείψεις εργατικού δυναμικού στη γερμανική πολεμική οικονομία. Για την κάλυψη του κενού του έμψυχου δυναμικού επιχειρήθηκε η επιστράτευση εργατών από τις κατεχόμενες χώρες. Στην Αθήνα, στις 24 Φεβρουαρίου 1943 εκδηλώθηκε μεγάλη απεργία με τη συμμετοχή 50.000 πολιτών. Στις κινητοποιήσεις που ακολούθησαν σκοτώθηκαν από τις Ιταλικές δυνάμεις κατοχής, με τη συμμετοχή για πρώτη φορά και των Ελληνικών Σωμάτων Ασφαλείας, τρεις διαδηλωτές και τραυματίστηκαν πενήντα εννέα. Οι κινητοποιήσεις κορυφώθηκαν στις 5 Μαρτίου 1943, όταν η απεργία μετατράπηκε σε μαζική διαδήλωση κατά της πολιτικής επιστράτευσης. Οι διαδηλωτές εισήλθαν στο Υπουργείο Εργασίας και κατέστρεψαν τους φακέλους που αφορούσαν

περίπου 80.000 επίστρατους και ανέργους του Εργατικού Κέντρου, επιτυγχάνοντας τη μεγαλύτερη ήττα των κατοχικών δυνάμεων μέχρι εκείνη τη στιγμή και την εκτίναξη του κύρους της εαμικής αντίστασης (Χαραλαμπίδης, 2024α, 163-171).

Η οργανωτική και επιχειρησιακή συγκρότηση του ΕΑΜ μετασχηματίστηκε ουσιαστικά από τον Σεπτέμβριο του 1943, σε συνάρτηση με τις εξελίξεις στο πεδίο της Κατοχής. Η συνθηκολόγηση των ιταλικών δυνάμεων και η αποχώρησή τους από την Αθήνα δημιούργησαν ένα κενό εξουσίας, το οποίο έσπευσαν να καλύψουν αφενός η γερμανική στρατιωτική διοίκηση και αφετέρου η ελληνική κυβέρνηση του Ι. Ράλλη, επιδιώκοντας την εντατικοποίηση της καταστολής του αντιστασιακού κινήματος.

Η κλιμάκωση της βίας υπήρξε εμφανής ήδη από το καλοκαίρι του 1943. Το πρωί της 22ας Ιουλίου 1943 η μαζική κινητοποίηση των κατοίκων της Αθήνας ενάντια στην επέκταση της ζώνης κατοχής του βουλγαρικού στρατού στην Κεντρική Μακεδονία κατεστάλη βίαια από τις γερμανικές δυνάμεις σε συνεργασία με την ελληνική Χωροφυλακή, με αποτέλεσμα 60 νεκρούς και πολλούς τραυματίες. Δύο μήνες αργότερα, δυνάμεις της Ειδικής Ασφάλειας εισέβαλαν στο Πανεπιστήμιο και προκάλεσαν τον θάνατο ενός φοιτητή μέλους της ΕΠΟΝ. Αντίστοιχα, στις 30 Νοεμβρίου 1943, μονάδες των Ευζωνικών Ταγμάτων Ασφαλείας επενέβησαν στα νοσοκομεία της πόλης όπου δραστηριοποιούνταν μέλη της εαμικής αντίστασης. Μετά από αυτές τις επιθέσεις της κυβέρνησης Ράλλη το ΕΑΜ αναπροσάρμοσε την τακτική του, μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους των δράσεων από το κέντρο της πόλης στις συνοικίες, διαμορφώνοντας ευνοϊκότερους όρους για τη διεύρυνση της επιρροής του και την ανάπτυξη ένοπλης αντιπαράθεσης με τις δυνάμεις κατοχής και τους συνεργαζόμενους κρατικούς μηχανισμούς (Χαραλαμπίδης, 2024α, 172-176).

Συνολικά, η δράση του ΕΑΜ στην Αθήνα δεν υπήρξε απλώς αποτέλεσμα ιδεολογικής κινητοποίησης, αλλά συνδέθηκε άμεσα με τις υλικές συνθήκες ζωής, τις κοινωνικές ανάγκες και τις πολιτικές συγκυρίες της περιόδου, γεγονός που εξηγεί σε μεγάλο βαθμό την έκταση και την επιρροή του.

2.4.3 Η δράση του ΕΛΑΣ Αθήνας και της ΟΠΛΑ

Στις 16 Φεβρουαρίου 1942 δημοσιεύτηκε η ιδρυτική διακήρυξη του ΕΛΑΣ, σύμφωνα με την οποία σκοπός του αντάρτικου στρατού ήταν ο αγώνας για την απελευθέρωση της χώρας, η περιφρούρηση των κατακτήσεων του λαού και των ελευθεριών του εναντίον κάθε ξένης επιβουλής και η εξασφάλιση της τάξης μέχρι τη διεξαγωγή των εκλογών, στις οποίες ο λαός θα εξέφραζε ελεύθερα τη βούλησή του (ΚΚΕ, 2018, 164).

Αμέσως μετά τη συγκρότησή του, ο ΕΛΑΣ άρχισε να αναπτύσσεται, προσελκύοντας σημαντικό αριθμό αξιωματικών και υπαξιωματικών του ελληνικού στρατού. Σύντομα συγκροτήθηκαν αντάρτικες ομάδες σε διάφορες περιοχές της χώρας, όπως στη Ρούμελη, τη Μακεδονία, την Ήπειρο, την Πελοπόννησο, την Κρήτη και σε νησιωτικές περιοχές. Μέχρι τα τέλη του 1942, οι δυνάμεις του ανέρχονταν περίπου σε 6.000 μαχητές, εκ των οποίων 1.600 βρίσκονταν στην περιοχή της Αθήνας και του Πειραιά.

Καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής, ο ΕΛΑΣ ανέπτυξε εκτεταμένη δραστηριότητα κατά των στρατευμάτων κατοχής σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Σημαντικό σταθμό αποτέλεσε η επιχείρηση ανατίναξης της σιδηροδρομικής γέφυρας του Γοργοποτάμου (25–26 Νοεμβρίου 1942), η οποία συνιστά το πρώτο μεγάλης κλίμακας σαμποτάζ κατά των δυνάμεων κατοχής.

Στις 23 Φεβρουαρίου 1943 ιδρύθηκε η Ενιαία Πανελλήνια Ένωση Νέων (ΕΠΟΝ), με απόφαση της ΚΕ του ΕΑΜ Νέων και των καθοδηγήσεων των ΟΚΝΕ, Λαϊκής Επαναστατικής Νεολαίας και Σοσιαλιστικής Επαναστατικής Πρωτοπορίας Ελλάδος. Η ΕΠΟΝ ανέπτυξε πολυδιάστατη δράση, καθώς ενίσχυσε με νέους αντάρτες τον ΕΛΑΣ, προώθησε δράσεις ενάντια στη χρήση ναρκωτικών, συνέβαλε στην ανάπτυξη μαζικού αθλητισμού και υποστήριξε την εκπαίδευση, την πολιτιστική καλλιέργεια και την ψυχαγωγία της νεολαίας. Επιπλέον, οργάνωσε και καθοδήγησε το παιδικό κίνημα των «Αετόπουλων» (ΚΚΕ, 2018, 181-182).

Η ίδρυση της Οργάνωσης Προστασίας Λαϊκών Αγωνιστών (ΟΠΛΑ) αποφασίστηκε κατά τη Β' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, τον Δεκέμβριο του 1942. Σύμφωνα με την πρώτη προκήρυξή της, η ΟΠΛΑ αποτελούσε λαϊκή οργάνωση με στόχο την καταπολέμηση των κατακτητών και των συνεργατών τους, καθώς και την

προστασία των οργανώσεων της Αντίστασης. Στο πλαίσιο αυτό θα εξουδετέρωνε συνεργάτες των κατακτητών και θα τιμωρούσε όσους ευθύνονταν για διώξεις και δολοφονίες αγωνιστών (Χανδρινός, 2012, 112).

Στη δράση της ΟΠΛΑ αποδίδεται η συλλογή σημαντικών πληροφοριών για την Αντίσταση, τόσο για τις δυνάμεις κατοχής όσο και για τους μηχανισμούς των ελληνικών κυβερνήσεων της περιόδου. Επιπλέον, συνέβαλε στην τιμωρία συνεργατών του κατακτητή, καθώς και όσων θεωρούνταν υπεύθυνοι για τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις («μπλόκα») σε συνοικίες της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης. Παράλληλα, ανέπτυξε συγκρουσιακή δράση εναντίον οργανώσεων όπως η Εθνική Οργάνωση Χ και ο ΕΔΕΣ Αθήνας, οι οποίες, σύμφωνα με τις πηγές, συνεργάζονταν με τις δυνάμεις κατοχής (ΚΚΕ, 2018, 184-185· Χανδρινός, 2012, 129).

Η δράση της ΟΠΛΑ αποτελεί αντικείμενο έντονης ιστοριογραφικής συζήτησης, καθώς οι πηγές την αποτιμούν με διαφορετικό τρόπο, τόσο ως προς τον ρόλο της στην Αντίσταση όσο και ως προς τη χρήση βίας, ιδίως σε περιπτώσεις εκτελέσεων πολιτικών αντιπάλων, καθιστώντας την ένα πεδίο όπου η εμπειρία, η μνήμη και η ιδεολογική συγκρότηση της ιστορίας συγκρούονται, προσφέροντας ένα παράδειγμα «πολέμου μνήμης» στην Κατοχή. Σύμφωνα με τα επίσημα κείμενα του ΚΚΕ (2018, 185), η δράση της ΟΠΛΑ δεν εκτιμήθηκε αντικειμενικά από το ίδιο το κόμμα, λόγω υπερβολών και λαθών κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της. Ο Χανδρινός (2012, 136–137) αναφέρει ότι 84 αρχειομαρξιστές και τροτσικιστές εκτελέστηκαν την περίοδο 1944–1945, ενώ κατά την Κατοχή, έως τον Νοέμβριο του 1944, οι εκτελέσεις ήταν λιγότερες από δέκα. Κατά την ερμηνεία του Λ. Μπόλαρη, όπως την παραθέτει ο Χανδρινός, οι εκτελέσεις συνδέονται με την ανάγκη καταστολής μιας «αριστερής» εσωκομματικής αντιπολίτευσης, στο πλαίσιο των αντιφάσεων και παλινωδιών της κομματικής γραμμής. Τέλος, σύμφωνα με τους Καλύβα και Μαραντζίδη (2015, 243–244), η δράση της ΟΠΛΑ και οι εκτελέσεις είχαν πρωτίστως πολιτικά κίνητρα, παρότι συχνά παρουσιάζονταν ως τιμωρία δωσιλόγων.

2.4.4 Η δράση του ΕΔΕΣ

Ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ), μετέπειτα Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών (ΕΟΕΑ), αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες αντιστασιακές οργανώσεις στην κατεχόμενη Ελλάδα, όντας η δεύτερη μεγαλύτερη συνολικά και η ισχυρότερη μη αριστερή. Ιδρύθηκε το 1941 από τον Ναπολέοντα Ζέρβα και συνεργάτες του, με αρχηγό τον Ν. Πλαστήρα, με αρχικό αντιμοναρχικό και πολιτικό προσανατολισμό, χωρίς σαφή έμφαση στην αντίσταση. Σύμφωνα με το καταστατικό του, οι στόχοι του ήταν η εγκαθίδρυση δημοκρατικού πολιτεύματος στη χώρα με σοσιαλιστικό προσανατολισμό, η αποκάλυψη και τιμωρία της προδοσίας του βασιλιά Γεωργίου Β΄, καθώς και των πρωτεργατών του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, και η κάθαρση του κρατικού μηχανισμού και των επαγγελματικών οργανώσεων από αντιδημοκρατικά στοιχεία. Στο κείμενο δεν περιλαμβάνονταν καμία αναφορά για αντίσταση κατά των κατακτητών (Φλάισερ, χχ, 150). Ωστόσο, υπό βρετανική επιρροή, από το 1942 ανέπτυξε ένοπλη δράση κυρίως στην Ήπειρο, συμμετέχοντας σε σημαντικές επιχειρήσεις, όπως η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου.

Ο ΕΔΕΣ συγκέντρωσε κυρίως φιλελεύθερα και αντικομμουνιστικά στρώματα και εδραίωσε την παρουσία του στη δυτική Ελλάδα. Από το 1943 μετονομάστηκε σε ΕΟΕΑ και εντάχθηκε στο κοινό στρατηγείο ανταρτικών οργανώσεων. Από τον Οκτώβριο του 1943 έως τον Ιανουάριο του 1944, όμως, συγκρούστηκε με τον ΕΛΑΣ, ενώ παράλληλα καταγράφηκαν περίοδοι τακτικής συνεννόησης ή ανακωχής με γερμανικές δυνάμεις, υπό την πίεση των στρατιωτικών συνθηκών.

Στις αρχές του 1943 ο ΕΔΕΣ Αθηνών διασπάστηκε ανάμεσα σε εκείνους που ήθελαν τη συνέχιση του αντιστασιακού αγώνα και σε όσους προσχώρησαν στις δυνάμεις ασφαλείας, συνεργαζόμενοι με τις Κατοχικές Αρχές. Ο αποκαλούμενος «προδοτικός» ΕΔΕΣ, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην Αθήνα και στον Πειραιά και ιδίως στην οργάνωση και εκτέλεση των μπλόκων στις λαϊκές γειτονιές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο επικεφαλής του ΕΔΕΣ Νέας Ιωνίας, Γ. Μωραΐτης, ο οποίος προσχώρησε στα ΤΑ και πρωταγωνίστησε στο μπλόκο της Καλογρέζας τον Μάρτιο του 1944 (Χαραλαμπίδης, 2024, 303).

Στα Δεκεμβριανά ο ΕΔΕΣ ηττήθηκε από τον ΕΛΑΣ και αποσύρθηκε στην Κέρκυρα, ενώ το 1945 διαλύθηκε με απόφαση του Ζέρβα. Συνολικά, η πορεία του ΕΔΕΣ χαρακτηρίζεται από την περιορισμένη συμβολή του στην αντίσταση και την συνεισφορά του στην αντικομμουνιστική – αντιαμική ανασύνταξη και συνεργασία των αστικών πολιτικών δυνάμεων (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος – Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών, 2026· ΚΚΕ, 2018, 243).

Η αντιπαράθεση μεταξύ ΕΑΜ και ΕΔΕΣ αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα συγκρουσιακής ιστορίας της Κατοχής, όπου η μνήμη της αντίστασης υπερβαίνει την απλή καταγραφή στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι διαφορετικές αφηγήσεις για τις σχέσεις, τις τακτικές και τα ηθικά όρια της δράσης των δύο οργανώσεων διαμόρφωσαν διαφορετικές συλλογικές μνήμες και τοπικές ιστορίες, που συχνά έρχονται σε σύγκρουση με την επίσημη ιστοριογραφία. Η σύγκρουση αυτή δεν αφορά μόνο στρατηγικές ή ιδεολογίες, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι επιζώντες, οι κοινωνίες και οι ιστορικοί επιλέγουν τι θα θυμηθούν και τι θα αφήσουν στην αφάνεια. Μέσα από αυτή τη δυναμική, η αντιπαράθεση ΕΑΜ–ΕΔΕΣ αναδεικνύεται ως ένα πεδίο όπου η εμπειρία, η μνήμη και η ιστοριογραφία αλληλεπιδρούν και συγκρούονται, προσφέροντας πολύτιμη μαρτυρία για τις αντιφάσεις της περιόδου της Κατοχής.

2.5 Η συνεργασία με τον κατακτητή

Η συνεργασία με τον κατακτητή συνιστά ένα σύνθετο και οδυνηρό κεφάλαιο της νεότερης ελληνικής ιστορίας, το οποίο άφησε βαθύ πολιτισμικό τραύμα στις επόμενες γενιές. Σύμφωνα με τον Χαραλαμπίδη (2024, 16), η συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις αφορούσε ευρύ φάσμα της ελληνικής κοινωνίας και εκδηλώθηκε σε τρία βασικά πεδία, το πολιτικό, το οικονομικό και το ένοπλο.

Σε πολιτικό επίπεδο, στις 23 Απριλίου 1941 η κυβέρνηση του Εμμ. Τσουδερού, ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ και ο Άγγλος πρέσβης Πάλερετ, έφυγαν με προορισμό το Κάιρο (ΚΚΕ, 2018, 81). Το πολιτικό κενό που δημιουργήθηκε καλύφθηκε με τη συγκρότηση συνεργατικών με τους κατακτητές κυβερνήσεων. Η πρώτη από αυτές ήταν η κυβέρνηση των στρατηγών, με επικεφαλής τον Γ. Τσολάκογλου. Η κυβέρνηση πλαισιώθηκε από επιχειρηματίες, έμπορους, εφοπλιστές, εργολάβους, πολιτικούς μηχανικούς και

διαφόρους τυχολιώκτες που αποδέχθηκαν τη συνεργασία με τις Κατοχικές Αρχές. Παράλληλα, σχέσεις με τους φορείς της εξουσίας ανέπτυξαν θεσμοί και φορείς όπως τα υπουργεία, η τοπική αυτοδιοίκηση, οι δικαστικές αρχές, η εκκλησία, τμήμα του ακαδημαϊκού κόσμου, εργατικά σωματεία, δημοσιογράφοι κ.ά. (Χαραλαμπίδης, 2024, 43).

Οι γερμανικές αρχές αποδέχθηκαν τη συγκρότηση κατοχικής κυβέρνησης, καθώς με αυτή τη μορφή διακυβέρνησης εξασφάλιζαν πολύτιμο χρόνο και εξοικονομούσαν διοικητικούς και στρατιωτικούς πόρους ενόψει της επικείμενης εισβολής στη Σοβιετική Ένωση. Από την πλευρά της, η κυβέρνηση Τσολάκογλου επιχείρησε να δικαιολογήσει τη συνθηκολόγηση του ελληνικού στρατού, υποστηρίζοντας ότι η συνέχιση των εχθροπραξιών θα είχε ολέθριες συνέπειες για τη χώρα. Παράλληλα, επιδίωξε να αντλήσει πολιτική νομιμοποίηση τόσο από την αποχώρηση της κυβέρνησης Τσουδερού όσο και από τον ισχυρισμό ότι η ύπαρξη ελληνικής διοίκησης θα μετρίαζε τις επιπτώσεις της Κατοχής, θα απέτρεπε την πλήρη μετατροπή της Ελλάδας σε ιταλικό προτεκτοράτο και θα περιόριζε εδαφικές απώλειες προς όφελος της Βουλγαρίας. Ωστόσο, οι επιδιώξεις αυτές διαψεύστηκαν, καθώς η χώρα τέθηκε σε καθεστώς τριπλής κατοχής, με την Ιταλία να αναλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα της διοίκησης και τη Βουλγαρία να προσαρτά την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη. Επιπλέον, η κατοχική κυβέρνηση επιχείρησε να νομιμοποιήσει πολιτικά και ιδεολογικά τη συνεργασία της με τους κατακτητές, αποδίδοντας τη γερμανική εισβολή στις επιλογές της ελληνικής ηγεσίας, δηλαδή στην προσκόλλησή της στη Μεγάλη Βρετανία και ποινικοποιώντας κάθε αντιστασιακή δράση. Παράλληλα, συνέχισε την αντικομμουνιστική πολιτική του καθεστώτος Μεταξά, αφήνοντας τους κομμουνιστές πολιτικούς κρατούμενους να πεθάνουν από την πείνα στις φυλακές (Χαραλαμπίδης 2024, 47, 50 - 52).

Η φθορά της κυβέρνησης Τσολάκογλου οδήγησε, στις 2 Δεκεμβρίου 1942, στην αντικατάστασή της από την κυβέρνηση του Λογοθετόπουλου, στην οποία συμμετείχαν πολιτικοί και τεχνοκράτες. Ωστόσο, η θητεία της υπήρξε σύντομη, καθώς διήρκεσε μόνο τέσσερις μήνες, αφού δεν κατάφερε να διαχειριστεί τη πολιτική και κοινωνική κρίση που προκάλεσε η επιχείρηση πολιτικής επιστράτευσης του ελληνικού εργατικού δυναμικού. Οι αντιδράσεις του ελληνικού κινήματος, με την καθοδήγηση του ΕΑΜ,

όπως ήδη έχει αναφερθεί, απέτρεψαν την επιστράτευση. Στις κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα η κυβέρνηση χρησιμοποίησε ένοπλη βία, με αποτέλεσμα τον θάνατο πολλών διαδηλωτών. Στα πλαίσια της αναμενόμενης συνθηκολόγησης της Ιταλίας, τον Αύγουστο του 1943 η πολιτική των ναζί στα Βαλκάνια προσέλαβε έντονα αντικομμουνιστικό χαρακτήρα. Στην Ελλάδα, την υλοποίηση αυτής της πολιτικής ανέλαβε η τρίτη κυβέρνηση συνεργατών του Ι. Ράλλη (Χαραλαμπίδης, 2024, 74-77).

Η κυβέρνηση Ράλλη ορκίστηκε στις 7 Απριλίου 1943, με βασικό σκοπό την καταστολή του αναπτυσσόμενου αντιστασιακού κινήματος και την εξόντωση των κομμουνιστών. Εκτός από την αυστηροποίηση του νομοθετικού πλαισίου εναντίον κάθε αντιστασιακής δράσης, η διακυβέρνησή της χαρακτηρίστηκε από την εκτεταμένη χρήση ένοπλης βίας των δυνάμεων ασφαλείας και την αντικομμουνιστική προπαγάνδα. Ο Ράλλης συγκρότησε ένα ευρύ αντιαμικό μέτωπο, συσπειρώνοντας βενιζελικούς και βασιλικούς μπροστά στο φόβο της επικράτησης του κομμουνισμού και μιας ενδεχόμενης «μπολσεβίκικης επανάστασης». Για να πετύχει τους στόχους του χρησιμοποίησε τον κρατικό μηχανισμό, διόρισε άνεργους στρατιωτικούς και ανέπτυξε ένα εκτεταμένο δίκτυο πελατειακών σχέσεων. Στο πλαίσιο αυτό διόρισε στρατιωτικούς στη θέση τοπικών αρχόντων, οι οποίοι διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην προσπάθεια καταστολής των εαμικών οργανώσεων, κυρίως μέσω της οργάνωσης και υλοποίησης των μπλόκων στις γειτονιές της Αθήνας και του Πειραιά. Παράλληλα, έως τον Ιούνιο του 1943 συγκρότησε ένοπλο σώμα, το 1^ο Σύνταγμα Ευζωνικών Ταγμάτων Ασφαλείας, με δύναμη 4.200 ανδρών (Χαραλαμπίδης, 2024, 80-83).

2.6 Η ένοπλη συνεργασία με τον κατακτητή

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, οι επιπτώσεις της πείνας κατά την περίοδο της Κατοχής, το κλίμα φόβου, η ιδεολογική σύμπλευση με τον ναζισμό και τον φασισμό, καθώς και η αρχική εκτίμηση περί επικράτησης των δυνάμεων του Άξονα, σε συνδυασμό με την επιδίωξη ορισμένων τμημάτων του ελληνικού πληθυσμού για ταχεία κοινωνική και οικονομική ανέλιξη, απόκτηση εξουσίας και εξόντωση πολιτικών αντιπάλων, συνιστούν βασικούς παράγοντες που οδήγησαν σε εκτεταμένα φαινόμενα συνεργασίας με τις κατοχικές αρχές.

Ιδιαίτερα εκτεθειμένοι στη συνεργασία με τον κατακτητή υπήρξαν όσοι εντάχθηκαν στους μηχανισμούς αστυνόμευσης, ασφάλειας, κατασκοπίας και προπαγάνδας των ναζιστικών αρχών, φέροντας γερμανικές στολές και ταυτότητες, όπως εκείνες των SS και της Βέρμαχτ. Η δράση τους δεν περιοριζόταν στη συμμετοχή σε ευρείας κλίμακας επιχειρήσεις, όπως τα μπλόκα ή οι συγκρούσεις με αντιστασιακές οργανώσεις, αλλά επεκτεινόταν και σε στοχευμένες επιχειρήσεις, όπως έρευνες σε σπίτια αγωνιστών, εφόδους σε χώρους εργασίας, καθώς και στη σύλληψη, τον βασανισμό και τη δολοφονία μελών της Αντίστασης (Χαραλαμπίδης, 2024, 159–161).

Παράλληλα, στην υπηρεσία των κατοχικών αρχών εντάχθηκαν ελληνικές φασιστικές και εθνικοσοσιαλιστικές οργανώσεις, κάποιες από τις οποίες είχαν αναπτυχθεί ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου. Τα βασικά ιδεολογικά και οργανωτικά τους χαρακτηριστικά περιλάμβαναν τον έντονο αντικομμουνισμό, τον αντισημιτισμό, την απόρριψη της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και του καπιταλισμού, καθώς και την προσφυγή στη βία ως μέσο πολιτικής δράσης. Μεταξύ των σημαντικότερων οργανώσεων συγκαταλέγονται η Εθνική Σοσιαλιστική Πατριωτική Οργάνωση (ΕΣΠΟ), η Οργάνωση Εθνικών Δυνάμεων Ελλάδος (ΟΕΔΕ), η Εθνική Ένωσις «Η Ελλάς» (ΕΕΕ), καθώς και τα αποκαλούμενα «ελληνικά SS», δηλαδή ο Σύνδεσμος Φίλων της Χιτλερικής Κινήσεως (Μπουντ). Οι οργανώσεις αυτές στελέχωσαν τους μηχανισμούς της Κατοχής και έδρασαν τόσο αυτόνομα όσο και σε συνεργασία με τις γερμανικές αρχές, στρεφόμενες κυρίως κατά του αντιστασιακού κινήματος, των κομμουνιστών και των εβραϊκών κοινοτήτων (Χαραλαμπίδης, 2024, 169–170).

2.7 Τα ελληνικά σώματα ασφαλείας: Ελληνική Βασιλική Χωροφυλακή, Ειδική Ασφάλεια, Τάγματα Ευζώνων

Το πιο κρίσιμο και λειτουργικά ωφέλιμο τμήμα του κρατικού μηχανισμού για τις κατοχικές αρχές ήταν οι υπηρεσίες ασφαλείας και τα αστυνομικά σώματα, καθώς μέσω αυτών εξασφαλιζόταν η συλλογή και αξιοποίηση καίριων πληροφοριών για τον εντοπισμό και τη δίωξη των Εβραίων, των κομμουνιστών, των αντιστασιακών και κάθε προσώπου που θεωρούνταν ανεπιθύμητο. Πέραν της συνεισφοράς τους στη συλλογή

πληροφοριών, οι εγχώριες δυνάμεις ασφαλείας ανέλαβαν ενεργό ρόλο στην επιβολή της τάξης, στρεφόμενες κατά των αντιστασιακών οργανώσεων και ιδίως κατά του ΚΚΕ και του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Είναι ενδεικτικό ότι τουλάχιστον το 90% των νεκρών του αντιστασιακού κινήματος στην Αθήνα ανήκε στον κομμουνιστικό χώρο. Η στάση αυτή συνιστά κεντρική μορφή συνεργασίας με τις κατοχικές δυνάμεις και καταδικάστηκε από σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινωνίας (Χαραλαμπίδης, 2024, 212 - 216).

Κεντρικό ρόλο στο έργο της δίωξης των κομμουνιστών ανέλαβε η Ελληνική Χωροφυλακή, ενισχυμένη με μια υπηρεσία τη Διεύθυνση Ειδικής Ασφάλειας του Κράτους, με επικεφαλής τον υποστράτηγο Αλέξανδρο Λάμπου. Επικεφαλής του αρμόδιου Υφυπουργείου Δημόσιας Ασφάλειας τέθηκε ο Κ. Μανιαδάκης, ο οποίος συνέβαλε καθοριστικά στη διατήρηση και ενίσχυση του αντικομμουνιστικού μηχανισμού, γι' αυτό και διατήρησε τη θέση του επί κυβερνήσεων Κορυζή και Τσουδερού και παρέδωσε περίπου 1.850 κομμουνιστές πολιτικούς κρατούμενους στις γερμανικές αρχές. Η σκληρότητα και ο έντονος αντικομμουνισμός των στελεχών της Χωροφυλακής αποτυπώθηκε με χαρακτηριστικό τρόπο στην απάνθρωπη μεταχείριση 200 λιμοκτονούντων ανθρώπων στην εξορία του Άγιου Ευστράτιου (Χαραλαμπίδης, 2024, 219-226).

Καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής, η Ελληνική Χωροφυλακή διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην καταστολή των διαδηλώσεων που οργάνωνε το ΕΑΜ, συνεργαζόμενη με τις κατοχικές δυνάμεις και συμβάλλοντας στον θάνατο πολλών διαδηλωτών. Παράλληλα, συμμετείχε ενεργά σε ομαδικές εκτελέσεις αγωνιστών και στα λεγόμενα «μπλόκα» που πραγματοποιούνταν σε συνοικίες της Αθήνας και του Πειραιά. Μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας τον Σεπτέμβριο του 1943, τα σώματα ασφαλείας υπήχθησαν άμεσα στη διοίκηση των κατοχικών αρχών και μετατράπηκαν σε ένοπλες μονάδες καταστολής κατά του αντιστασιακού κινήματος. Επιπλέον, πέραν της πολιτικής τους δράσης, μέλη της Χωροφυλακής εκμεταλλεύτηκαν τα προνόμια και το καθεστώς ατιμωρησίας που απολάμβαναν και συμμετείχαν σε παράνομα δίκτυα οικονομικού πλουτισμού, όπως η μαύρη αγορά, η διακίνηση ναρκωτικών, η λειτουργία παράνομων λεσχών, καθώς και δίκτυα εκβιασμών και μεσολαβήσεων για την αποφυλάκιση αγωνιστών (Χαραλαμπίδης, 2024, 238).

Σε αντίθεση με τη Χωροφυλακή η Αστυνομία Πόλεων διατήρησε σε μεγάλο βαθμό αποστάσεις από τη συστηματική δίωξη των κομμουνιστών. Ο βασικός λόγος ήταν ότι μεγάλος αριθμός κατώτερων αστυνομικών είχαν ενταχθεί στο ΕΑΜ και μια ενδεχόμενη αντιπαράθεση με το αντιστασιακό κίνημα θα λειτουργούσε αποσταθεροποιητικά για τη συνοχή της. Ενδεικτικά, η Αστυνομία Πόλεων ευθύνεται για σημαντικά μικρότερο αριθμό θυμάτων (19 έναντι 265 της Χωροφυλακής), ενώ αποτέλεσε σε περιορισμένο βαθμό στόχο επιθέσεων από τον ΕΛΑΣ και την ΟΠΛΑ (27 νεκροί έναντι 258 της Χωροφυλακής). Εξάιρεση αποτέλεσε το μηχανοκίνητο τάγμα της Αστυνομίας, γνωστό ως «Μπουραντάδες» από το όνομα του επικεφαλής του, Ν. Μπουραντά, το οποίο συνεργάστηκε ενεργά με τις κατοχικές αρχές (Χαραλαμπίδης, 2024, 273).

Η Χωροφυλακή, η Ειδική Ασφάλεια και το μηχανοκίνητο τάγμα της Αστυνομίας Πόλεων δεν επαρκούσαν για την καταστολή του ελληνικού αντιστασιακού κινήματος. Απάντηση σε αυτό το πρόβλημα επιχείρησε να δώσει η κυβέρνηση Ι. Ράλλη, η οποία στις 18 Ιουνίου 1943 νομοθέτησε τη δημιουργία τεσσάρων ταγμάτων Ευζώνων. Τα τάγματα αυτά ήταν παραστρατιωτικού χαρακτήρα οργανώσεις, αποτελούμενες από έμμισθους στρατεύσιμους, οι οποίοι δε δεσμεύονταν από τα διεθνή νομοθετήματα και συμβάσεις που ρύθμιζαν τον τρόπο διεξαγωγής των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Επιπλέον, διέθεταν πλούσιο ιταλικό οπλισμό και σημαντικά οικονομικά κίνητρα.

Βασική μορφή της δράσης των ΤΑ ήταν τα μπλόκα, δηλαδή ο αποκλεισμός μιας συνοικίας, η σύλληψη ομήρων και η επιτόπια εκτέλεση μελών του ΕΑΜ / ΕΛΑΣ και του ΚΚΕ. Από τις 30 Νοεμβρίου 1943 έως τη μέρα εκκένωσης της Αθήνας από τον ΕΛΑΣ τον Ιανουάριο του 1945, τα τάγματα θανάτου έδρασαν σε περιοχές όπως η Καλογρέζα, το Δουργούτι και η Κοκκινιά (Χανδρινός, 2012, 138-148).

Η πολιτική καταγωγή των μελών των Ταγμάτων Ασφαλείας βρίσκεται και στις δύο παρατάξεις του Μεσοπολέμου. Λαϊκοί και φιλελεύθεροι, παραμέρισαν ευκαιριακά τις πολιτειακές διαφορές τους και ενώθηκαν στον αγώνα κατά του κομμουνισμού και της εαμικής αντίστασης. Με επικεφαλής τον αρχηγό των Φιλελευθέρων Σ. Γονατά, σημαντικό τμήμα των στελεχών του ΕΔΕΣ Αθηνών εγκατέλειψαν τον αντιστασιακό

αγώνα και προσχώρησαν στο στρατόπεδο της συνεργασίας με τον κατακτητή, αναλαμβάνοντας υπηρεσία στα ΤΑ. (Χαραλαμπίδης, 2024, 281-282).

Εν κατακλείδι, η συνεργασία με τον κατακτητή δεν αποτέλεσε ένα μονοσήμαντο φαινόμενο, αλλά εντάχθηκε σε ένα σύνθετο πλέγμα κοινωνικών, πολιτικών και ιδεολογικών επιλογών, το οποίο έχει αποτελέσει αντικείμενο έντονου ιστοριογραφικού διαλόγου. Μέρος της ιστοριογραφίας ερμηνεύει τον δωσιλογισμό κυρίως ως προϊόν συγκυριακών πιέσεων, φόβου και στρατηγικών επιβίωσης ή την αποδίδει στη «βία» των αντιστασιακών κινημάτων, ιδίως σε συνθήκες κατάρρευσης του κράτους και ακραίας επισιτιστικής κρίσης. Άλλες προσεγγίσεις, ωστόσο, δίνουν έμφαση στις ιδεολογικές συγγένειες με τον αντικομμουνισμό και τον αυταρχισμό, καθώς και στα υλικά οφέλη που αποκόμισαν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες από τη συνεργασία με τις κατοχικές αρχές.

Στο πλαίσιο αυτό, η συνεργασία δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά σε ατομικές επιλογές, αλλά πρέπει να ιδωθεί ως φαινόμενο που συνδέεται με τις προϋπάρχουσες δομές εξουσίας, τις πολιτικές διαιρέσεις της μεσοπολεμικής περιόδου και τη δυναμική που διαμόρφωσε η ίδια η Κατοχή. Η μεταπολεμική διαχείριση του ζητήματος, σε συνδυασμό με τον Εμφύλιο Πόλεμο, συνέβαλε στην αποσιώπηση ή επιλεκτική ανάδειξη πλευρών του δωσιλογισμού, γεγονός που ενίσχυσε το «πολιτισμικό τραύμα» και τη διχαστική μνήμη γύρω από την περίοδο. Κατά συνέπεια, η μελέτη της συνεργασίας με τον κατακτητή παραμένει κρίσιμη για την κατανόηση όχι μόνο της Κατοχής, αλλά και των μεταπολεμικών πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων στην Ελλάδα.

Συμπερασματικά, η περίοδος της Κατοχής στην Ελλάδα δε συνιστά μόνο ένα ιστορικό γεγονός εξαιρετικής σημασίας, αλλά και ένα πεδίο βαθιάς τραυματικής εμπειρίας για την ελληνική κοινωνία. Ο λιμός, η βία των κατοχικών δυνάμεων, η ανάπτυξη της αντίστασης και τα φαινόμενα συνεργασίας με τον κατακτητή διαμόρφωσαν ένα σύνθετο πλέγμα βιωμάτων, το οποίο δεν αποτυπώθηκε με ενιαίο τρόπο στη συλλογική μνήμη. Αντιθέτως, οι διαφορετικές κοινωνικές εμπειρίες, οι πολιτικές αντιπαραθέσεις και οι εξελίξεις της μεταπολεμικής περιόδου, ιδίως ο Εμφύλιος Πόλεμος, συνέβαλαν στη συγκρότηση ανταγωνιστικών αφηγήσεων για την

Κατοχή, αναδεικνύοντας επιλεκτικά ορισμένες όψεις της και αποσιωπώντας άλλες. Στο πλαίσιο αυτό, η Κατοχή δεν αποτέλεσε μόνο αντικείμενο ιστορικής μελέτης, αλλά και πεδίο συγκρούσεων μνήμης και ερμηνείας, οι οποίες επηρέασαν καθοριστικά τη δημόσια ιστορία και την ιστοριογραφική παραγωγή των επόμενων δεκαετιών. Η διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους αυτές οι εμπειρίες μετασχηματίστηκαν σε συλλογική μνήμη και των μηχανισμών μέσω των οποίων διαχειρίστηκαν ή αποσιωπήθηκαν, αποτελεί αντικείμενο της επόμενης ενότητας.

ΚΕΦ. 3ο: Η διαχείριση των τραυμάτων και της συλλογικής μνήμης της Κατοχής στην Ελλάδα

3.1. Πολιτικές της μνήμης και διαχείριση του τραύματος στη μεταπολεμική Ελλάδα

Η επούλωση των τραυμάτων που προκάλεσε η περίοδος της Κατοχής στις ευρωπαϊκές κοινωνίες συνδέθηκε με τη διαμόρφωση εθνικών αφηγημάτων. Τα αφηγήματα αυτά έδιναν έμφαση στη μαζικότητα της Αντίστασης των κατεχόμενων λαών, ενώ ταυτόχρονα αποσιωπούσαν τις σκοτεινές πτυχές, όπως η συνεργασία με τον κατακτητή και η δίωξη ή εξόντωση πληθυσμιακών ομάδων για φυλετικούς, πολιτικούς ή κοινωνικούς λόγους. Στην ελληνική περίπτωση, η διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης πήρε διαφορετικό χαρακτήρα, κυρίως λόγω του Εμφυλίου Πολέμου (ΕΕΠ) που ακολούθησε, επιβάλλοντας ένα καθεστώς σιωπής και αποκλεισμού για τους ηττημένους, καθώς και για την αντιστασιακή τους δράση την περίοδο της Κατοχής (Χαραλαμπίδης, 2015, 216).

Στο πλαίσιο αυτό, ο Δεμερτζής (2015, 93-104) διακρίνει τρεις χρονικά και ποιοτικά διαφορετικές φάσεις της πολιτικής μνημόνευσης της Κατοχής και του ΕΕΠ. Η πρώτη είναι η περίοδος της «σιωπής» (1949-1974) και ακολουθεί η φάση της επιλεκτικής κατασκευής της «εθνικής συμφιλίωσης» (1974-1989). Τέλος, διακρίνεται η φάση της «αναστοχαστικής κατασκευής» (1991-2010), κατά την οποία η αποστασιοποιημένη αντιμετώπιση της περιόδου οδήγησε σε νέες ακαδημαϊκές και

ερευνητικές προσεγγίσεις, οι οποίες αποτυπώνονται στις σύγχρονες ιστοριογραφικές συγκρούσεις.

Κατά την πρώτη φάση, οι πολιτικές σκοπιμότητες του μετεμφυλιακού κράτους επέβαλλαν ως επίσημη πολιτική τη λήθη του συλλογικού τραύματος. Η αφήγηση των νικητών, η οποία κυριάρχησε στη δημόσια σφαίρα από το τέλος του Εμφυλίου έως το 1974, αποτέλεσε το ιδεολογικοπολιτικό υπόβαθρο του αστικού στρατοπέδου και συνέβαλε στην περιθωριοποίηση των ηττημένων. Θεμελιώθηκε στον αντικομμουνισμό, ο οποίος αντλούσε περισσότερες αναφορές από το διεθνές ψυχροπολεμικό κλίμα παρά από ένα παρελθόν, που ξυπνούσε μνήμες θανάτου, φόβου και καταστροφής (Πασχαλούδη, 2012, 350-352).

Στην ίδια κατεύθυνση, σύμφωνα με τον Χαραλαμπίδη (2015, 216-217), η επιβολή αυτού του καθεστώτος οφειλόταν κυρίως στην προσπάθεια των νικητών να κρύψουν την πολιτική, οικονομική και στρατιωτική συνεργασία με τους κατακτητές και δευτερευόντως στη διάθεση της Αριστεράς να επανέλθει στο κοινωνικό και πολιτικό προσκήνιο. Παράλληλα, πολλοί αγωνιστές και αγωνίστριες επέλεξαν τη σιωπή ως στρατηγική επιβίωσης και κοινωνικής επανένταξης, αποστασιοποιημένοι από το παρελθόν τους, ενώ πολλοί αντιστασιακοί του ΕΑΜ / ΕΛΑΣ κατασυκοφαντήθηκαν, με αποτέλεσμα να φιμωθεί η μνήμη τους. Όπως επισημαίνει ο Μαργαρίτης (2001, 30), στις επίσημες επετείους έπρεπε να ταξινομηθούν στη συλλογική μνήμη επώδυνα γεγονότα, γι' αυτό οι αναφορές στην Αντίσταση και στον ΕΕΠ γίνονταν με όρους μνημόσυνων «των σφαγιασθέντων υπό των κομμουνιστών», ενόσω ο κόσμος της Αριστεράς ως το 1974 απέφευγε τις αναφορές στους αντιστασιακούς αγώνες, επειδή βίωνε στην καθημερινότητά του τις παρακαταθήκες τους (απαγορεύσεις, διώξεις, εκτοπισμούς, φυλακίσεις, διακρίσεις κ.ά.).

Η μετάβαση στη δεύτερη φάση συντελέστηκε κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο, όπου το τραύμα της Κατοχής και του ΕΕΠ συνέχιζε να επηρεάζει τη συλλογική μνήμη, ιδίως στο πλαίσιο της πολιτικής νομιμοποίησης της Αριστεράς και της άρσης του διαχωρισμού των πολιτών με βάση τα φρονήματά τους. Στο νέο αυτό πλαίσιο, ο ΕΕΠ παραμερίστηκε ως κεντρικό σημείο αναφοράς και αναδείχθηκε η μνήμη της Εθνικής Αντίστασης, συνδεδεμένη με την ιδέα της εθνικής συμφιλίωσης. Σύμφωνα με το

κυρίαρχο αφήγημα, ο λαός αντιστάθηκε σύσσωμος κατά των κατακτητών του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά τελικά οδηγήθηκε σε εμφύλια σύρραξη εξαιτίας εξωτερικών παρεμβάσεων. Η μετατόπιση αυτή προκάλεσε αμηχανία, ματαίωση και θυμό στην πλευρά των νικητών, καθώς η αλλαγή νοηματοδότησης της αντίστασης και του ΕΕΠ αμφισβητούσε κατοχυρωμένες αντικομμουνιστικές βεβαιότητες (Δεμερτζής, 2015, 95-96 και 103). Παράλληλα, η Αριστερά, προσανατολισμένη πλέον στην πολιτική νομιμότητα και τον κοινοβουλευτισμό, υποβάθμισε την επαναστατική διάσταση της εαμικής αντίστασης, προτάσσοντας την προβολή της μαρτυρικής μνήμης της Μακρονήσου παρά τις μνήμες των συγκρούσεων με τον ΕΔΕΣ και των μαχών του ΔΣΕ με τον εθνικό στρατό (Βόγλης, 2014, 384).

Πιο συγκεκριμένα, η Εθνική Αντίσταση αναγνωρίστηκε θεσμικά με τον Νόμο 1285/1982, ο οποίος ψηφίστηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο με τη στήριξη των βουλευτών του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ. Μέσω αυτού, η ελληνική αντίσταση προσέλαβε έναν κατεξοχήν εθνικό χαρακτήρα, εντός του οποίου η Αριστερά είχε περίοπτη θέση αλλά όχι αποκλειστική. Όπως επισημαίνει η Παπαδημητρίου (2015, 312), η διαδικασία αυτή έχει διπλή ερμηνεία. Από τη μία πλευρά, όπως εισηγήθηκε ο Φίλιππος Ηλιού, η αντίσταση αποχρωματίζεται, αποϊδεολογικοποιείται, απονευρώνεται και απομακρύνεται από τα ιστορικά της υποκείμενα, τους κομμουνιστές και ευρύτερα τους αριστερούς, καθώς νοηματοδοτείται με ανθρωπιστικούς όρους, ως ενάρετη πράξη προσανατολισμένη στο συλλογικό συμφέρον. Από την άλλη, αναγνωρίζεται θεσμικά η δράση της Αριστεράς και ο ρόλος της στην αντίσταση της περιόδου της Κατοχής, γεγονός που τη νομιμοποιεί πολιτικά, ύστερα από μια μεγάλη περίοδο περιθωριοποίησης. Σε αυτό το πλαίσιο, η ανατίναξη της Γέφυρας του Γοργοποτάμου καθιερώθηκε ως ο επίσημος εορτασμός της Εθνικής Αντίστασης, καθώς προήγαγε την ιδέα της ενότητας του έθνους, δεδομένου ότι σε αυτήν συμμετείχαν τόσο το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ όσο και ο ΕΔΕΣ (Παπαδημητρίου, 2015, 313).

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 η πατριωτική μνήμη άρχισε να κλονίζεται, εξαιτίας της αποκάλυψης της εκτεταμένης συνεργασίας με τον κατακτητή σημαντικών τμημάτων των ευρωπαϊκών κοινωνιών, αλλά και της ανάδειξης του Ολοκαυτώματος σε κορυφαίο φαινόμενο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η προσοχή μετατοπίστηκε από την

αντίσταση κατά του φασισμού στο πιο αποτρόπαιο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, ή διαφορετικά ειπωμένο, από τους ήρωες στα θύματα (Βόγλης, 2015, 355).

Οι διεργασίες που ξεκίνησαν την περίοδο της συμφιλίωσης άνοιξαν τον δρόμο της αναθεώρησης σημαντικών ζητημάτων σχετικά με τη στάση της Δεξιάς στην Κατοχή, εγκαρδιάζοντας τη φάση της ανακλαστικής κατασκευής της Αντίστασης και του ΕΕΠ (1990-2010). Σύμφωνα με τον Δεμερτζή (2015, 99-104), οι σημαντικές κοινωνικοπολιτικές αλλαγές στον κόσμο και στην Ελλάδα μεταξύ 1990 και 2010, όπως η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, η οικονομική ανάπτυξη, η καθίζηση του κομματικού συστήματος, η αποστασιοποίηση των νέων γενεών από την πολιτική αλλά και η άγνοια, δημιούργησαν νέα δεδομένα στη διαχείριση του τραύματος της Κατοχής. Η επεξεργασία του παρελθόντος, απέκτησε πιο συγκρουσιακό χαρακτήρα σε σχέση με τις δύο προηγούμενες φάσεις, και παράλληλα διευκολύνθηκε από την έκρηξη της μνήμης, την ανάδυση της δημόσιας και προφορικής ιστορίας, την ανάπτυξη μνημονικών και τοπικών σπουδών και από την εισαγωγή νέων μεθοδολογικών εργαλείων (διεπιστημονικά εργαλεία, ιστορία από τα «κάτω» κ.λπ.).

Στο διεθνές πλαίσιο, η επαναξιολόγηση του κομμουνισμού μετά το 1989 συνοδεύτηκε από την ανάδειξη θεωριών που τον αντιμετώπιζαν ως συγκρίσιμο με τον ναζισμό, στο πλαίσιο της ευρύτερης καταδίκης του ολοκληρωτισμού. Η μετατόπιση αυτή επηρέασε και τους τρόπους διαχείρισης της μνήμης. Αρχικά, η έμφαση μετατοπίστηκε από τους ήρωες της αντίστασης προς τα θύματα. Ακολούθως, αναδιαμορφώθηκε το περιεχόμενο της μνήμης, καθώς η καταδίκη του ναζισμού έδωσε τη θέση της στην καταδίκη του κομμουνισμού ως νέας βάσης νομιμοποίησης. Τέλος, παρατηρήθηκε αναπροσανατολισμός της ταυτότητας, από την κατασκευή και ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας, που σχετιζόνταν με την αντιναζιστική νίκη, προς τη συγκρότηση μιας ευρύτερης ευρωπαϊκής ταυτότητας, που συγκροτούταν γύρω από την καθολική καταδίκη του ολοκληρωτισμού (Βόγλης, 2015, 358-361).

Στην ελληνική περίπτωση, η ανακλαστική προσέγγιση της Αντίστασης κατά την περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου συνδέεται με τη διεύρυνση των ερευνητικών πεδίων και τον εμπλουτισμό της σχετικής ιστοριογραφικής προβληματικής. Ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της τάσης αποτελεί ο συλλογικός τόμος *Οι άλλοι*

καπετάνιοι, σε επιμέλεια του Νίκου Μαραντζίδη, στον οποίο υιοθετούνται ερμηνευτικά σχήματα βασισμένα στις θεωρίες του ολοκληρωτισμού. Οι προσεγγίσεις αυτές έχουν επικριθεί για την αναπαραγωγή παλαιότερων στερεοτύπων του κυρίαρχου, μεταπολεμικά, λόγου των νικητών. Βασικό χαρακτηριστικό αυτών των προσεγγίσεων ήταν η υποβάθμιση της σημασίας της περιόδου της Κατοχής και της αντιστασιακής δράσης των κομμουνιστών, καθώς και η επαναφορά της μνήμης σε ερμηνείες που αποδίδουν την ευθύνη για τον ΕΕΠ στο αριστερό στρατόπεδο, επιχειρώντας να επανατοποθετήσουν την ιστορική αντιπαράθεση στο σχήμα «Κέντρο και Δεξιά» έναντι «Αριστεράς» (Κουσουρή, 2015, 241).

Στο ίδιο πλαίσιο, η έρευνα εστίασε στις στρατηγικές επιλογές του ΚΚΕ για τη διεκδίκηση της εξουσίας, στα αίτια της ήττας του, στην ημερομηνία έναρξης του ΕΕΠ, στον ρόλο της βίας ως μέσου ελέγχου και εκφοβισμού του πληθυσμού από τις αντιμαχόμενες παρατάξεις, στις «παιδουπόλεις», στην αναγνώριση λαθών εκ μέρους του ΕΛΑΣ, στον βαθμό επιρροής της ΕΣΣΔ, ενώ τέθηκαν και ερωτήματα σχετικά με την εγκυρότητα των νέων θεωρητικών και μεθοδολογικών εργαλείων της ιστορικής έρευνας.

Παράλληλα, αναπτύχθηκαν και εναλλακτικές προσεγγίσεις, όπως εκείνη του Γιώργου Μαργαρίτη, ο οποίος ερμήνευσε τη συμμετοχή των περιθωριακών κοινωνικών στρωμάτων στο αντιστασιακό κίνημα ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, των έντονων πολιτικών και κοινωνικών αντιθέσεων που χαρακτήριζαν την ελληνική κοινωνία της εποχής. Στο ίδιο ερμηνευτικό πλαίσιο, άλλες μελέτες προσέγγισαν την περίοδο 1943–1944 ως συνθήκη δυαδικής εξουσίας, στο πλαίσιο της οποίας διαμορφώθηκαν ανταγωνιστικοί πόλοι που ασκούσαν έλεγχο σε διακριτές γεωγραφικές περιοχές και τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, ενώ ο δωσιλογισμός αναδείχθηκε ως κεντρικό ζήτημα της πολιτικής της μνήμης (Κουσουρή, 2015, 238).

Σε αυτό το μοτίβο των σύγχρονων προσεγγίσεων της περιόδου είναι και η θέση του ΚΚΕ, σύμφωνα με την οποία η πάλη του τη δεκαετία 1940-1949 συνιστά τη μεγαλύτερη προσφορά του στην εργατική τάξη και τα φτωχά λαϊκά στρώματα, καθώς και τη μεγαλύτερη συμβολή του στη δράση του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος τον 20ο αιώνα. Ωστόσο, η ανατροπή του συσχετισμού δυνάμεων μετά το τέλος του παγκοσμίου πολέμου σε όφελος των εαμικών δυνάμεων προϋπέθετε ταξική σύγκρουση

και αιματηρή τρομοκρατία εκ μέρους της αστικής τάξης. Ως αποτέλεσμα «και στις δύο πλευρές υπήρχαν χιλιάδες νεκροί και τεράστιες υλικές καταστροφές, ταυτόχρονα με το όργιο της πτωματολογίας και της προβοκάτσιας, που οργάνωσαν οι Βρετανοί και οι εγχώριοι κρατικοί μηχανισμοί» (ΚΚΕ, 2014, 21).

Επιπλέον, η έξοδος από το καθεστώς της σιωπής, οι αλλαγές που προκλήθηκαν από την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης από την ελληνική πολιτεία, καθώς και ο αναστοχασμός των τελευταίων δεκαετιών, δεν ανέδειξαν απλώς μια τάση αναθεώρησης του ιστορικού γίνεσθαι ή την επίσημη ερμηνευτική αντίληψη του ΚΚΕ, αλλά επέτρεψαν και την εμφάνιση της μνήμης των ίδιων των ιστορικών υποκειμένων. Η εξέλιξη αυτή δημιούργησε καίριες τομές στα επίσημα αφηγήματα, καθώς δεν αρθρώθηκε στη βάση ιστορικών βεβαιοτήτων αλλά στη βάση της ατομικής και συλλογικής εμπειρίας της περιόδου. Η ανάδειξή της ευνοήθηκε από τις πολιτικές εξελίξεις της σύγχρονης οικονομικής και πολιτικής πραγματικότητας, αλλά και από την «αγωνία» της γενιάς που έζησε την Αντίσταση να καταγράψει χωρίς δεσμεύσεις τις εμπειρίες της, πριν το φυσικό της τέλος.

Όπως επισημαίνει ο Χαραλαμπίδης, οι βασικότερες παράμετροι του υποκειμενικού χαρακτήρα της μνήμης της Κατοχής, αρχικά εντοπίζονται στη συνέχεια της με την προπολεμική περίοδο. Ειδικότερα, τα υποκείμενα της αντιστασιακής δράσης, τα οποία προέρχονταν στην πλειονότητά τους από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα και τους Μικρασιάτες πρόσφυγες, αποτέλεσαν τη μεγάλη δύναμη του ΕΑΜ, τουλάχιστον στην Αθήνα. Η αντίσταση κατά του κατακτητή συνδέθηκε με τον αγώνα για μια δημοκρατική Ελλάδα, για ρήξη με το προπολεμικό άθλιο παρελθόν, της φτώχειας, της εκμετάλλευσης της εργασίας τους, των ελεεινών συνθηκών διαβίωσής τους και της ρατσιστικής αντιμετώπισής τους από το κράτος και τους παλιούς κατοίκους της Αθήνας. Ο συνδυασμός αυτός διαμόρφωσε μια συμπαγή μνήμη της Αντίστασης με έντονα ταξικό χαρακτήρα, η οποία ιδιαίτερα για τους νέους και τις νέες αποτέλεσε κεντρικό στοιχείο της συγκρότησης της ταυτότητάς τους και θεμελιώδες στοιχείο της αντίληψης της ιστορίας τους (Χαραλαμπίδης, 2015, 218-222).

Καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση της μνήμης της Αντίστασης έπαιξαν και οι τραυματικές εμπειρίες της κατοχικής πείνας και των μπλόκων, τόσο στην Αθήνα όσο

και στην επαρχία. Τα βιώματα αυτά, σε συνδυασμό με τις ανεκπλήρωτες προσδοκίες που δημιούργησε η αντιστασιακή δράση, όπως η τιμωρία των δωσίλογων που ευθύνονταν για την επισιτιστική κρίση και τα μπλόκα, καθώς και η κυρίαρχη θέση του ΕΑΜ στη συγκρότηση της μεταπολεμικής Ελλάδας, διατήρησαν ενεργή τη μνήμη της Αντίστασης. Η μνήμη αυτή όχι μόνο δεν επικαλύφθηκε από άλλες μνήμες αλλά αντίθετα εμπλουτίστηκε από τις μνήμες που γέννησαν τα Δεκεμβριανά και ο ΕΕΠ, σηματοδοτώντας τη μετάβαση από τη μεγαλύτερη νίκη του λαϊκού κινήματος στη χειρότερη ήττα του (Χαραλαμπίδης, 2015, 223-224).

Η παραπάνω ιστορική διαδρομή της συλλογικής μνήμης δεν εκδηλώνεται μόνο σε επίπεδο αφηγήσεων και πολιτικών χρήσεων του παρελθόντος, αλλά αποτυπώνεται και στον χώρο, μέσα από συγκεκριμένα σημεία που λειτουργούν ως υλικοί φορείς μνήμης. Οι λεγόμενοι «τόποι της μνήμης» αποτελούν πεδία όπου η ιστορική εμπειρία, το τραύμα και οι μεταγενέστερες ερμηνείες του συμπυκνώνονται και επανανοηματοδοτούνται, αντανακλώντας τις εκάστοτε κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες.

3.2 Οι τόποι της μνήμης

Η ανάδειξη του χώρου ως εργαλείου ανάκλησης της μνήμης της Κατοχής ανέδειξε αχαρτογράφητες πτυχές της Αντίστασης. Όπως επισημαίνει η Δρουμπούκη (2014, 75), οι μνημονικοί τόποι αποτελούν πολυδιάστατα πεδία στα οποία οι διαφορετικές ιστορικές χρονικότητες εγγράφουν τις δικές τους σημασίες. Συναφής είναι η έννοια των «τόπων μνήμης» του Πιερ Νορά, σύμφωνα με την οποία χώροι, μνημεία, αρχεία, μουσεία ή επέτειοι λειτουργούν ως φορείς συλλογικής μνήμης και ιστορικής συνέχειας όταν η βιωματική μνήμη υποχωρεί (Δρουμπούκη, 2014, 101–103). Στην περίπτωση της Κατοχής, οι χώροι αυτοί αποτελούν πεδία διαπραγμάτευσης του παρελθόντος και των σημασιών του στο παρόν.

Η Αντίσταση οργανώθηκε στους χώρους κατοικίας, εργασίας και συνάθροισης, όπου αναπτύχθηκαν τα δίκτυα, οι διαδρομές διαφυγής και οι υποδομές των αντιστασιακών οργανώσεων. Χώροι όπως το Σκοπευτήριο της Καισαριανής, τα προσφυγικά της λεωφόρου Αλεξάνδρας, η Παπαστράτειος Σχολή, το Πολυϊατρείο

Βύρωνα, καθώς και γειτονιές όπως η Καισαριανή, η Νέα Ιωνία, η Νέα Φιλαδέλφεια, το Δουργούτι, η Νέα Σμύρνη, η Κοκκινιά και τα Ταμπούρια, συγκροτούν σήμερα τόπους μνήμης της Αντίστασης (Χαραλαμπίδης, 2015, 224–225). Στο ίδιο πλαίσιο, γεγονότα όπως τα μπλόκα της Κατοχής υπερβαίνουν τη διάσταση του ιστορικού επεισοδίου και αναδεικνύονται σε κομβικούς τόπους μνήμης, μέσα από τους οποίους ερμηνεύονται η εμπειρία της βίας και οι μεταγενέστερες μνημονικές της χρήσεις.

ΜΕΡΟΣ Β΄- ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

ΚΕΦ. 4ο. Η οργάνωση της έρευνας

Η κύρια μέθοδος οργάνωσης της έρευνας που επιλέχθηκε και χρησιμοποιήθηκε για τη διαπραγμάτευση του θέματος ανήκει στον χώρο των ποιοτικών μεθόδων και ειδικότερα στη μελέτη περίπτωσης. Πρόκειται για τεχνική δευτερογενούς ποιοτικής ανάλυσης υλικού, όπως βιβλία, αρχεία κομμάτων, περιοδικά, ιστοσελίδες, εφημερίδες, δημόσιοι λόγοι, επιστολές, αναρτήσεις σε διαδικτυακά fora, νόμοι, συνεδριάσεις φορέων και συμβουλίων άσκησης εξουσίας και άλλες δημοσιευμένες επιστημονικές εργασίες (Babbie E., 2011, 517). Η οργάνωση της έρευνας ξεκίνησε από την προσπάθεια κατανόησης των παραγόντων που διαμόρφωσαν την τραυματική εμπειρία και τη συλλογική μνήμη της περιόδου της Κατοχής στην Ελλάδα, καθώς και των διαδικασιών μέσω των οποίων αυτή μετασχηματίζεται σε πολιτισμικό τραύμα. Στη συνέχεια, η ανάλυση εξειδικεύτηκε στη μελέτη του μπλόκου της Καλογρέζας, διερευνώντας τον τρόπο με τον οποίο οι παραπάνω θεωρητικές έννοιες αντανακλώνται στη συγκεκριμένη ιστορική περίπτωση.

Η έρευνα αυτού του τύπου επιλέχθηκε ως η πιο κατάλληλη, γιατί δίνει έμφαση στην κατανόηση της οπτικής των συμμετεχόντων, εδράζεται σε ευέλικτο, μη αυστηρά δομημένο ερευνητικό σχεδιασμό, αναδεικνύει τις απόψεις και τα βιώματα των συμμετεχόντων σ' αυτήν και του ερευνητή, προτιμάει τις «φυσικές» πηγές συλλογής των ερευνητικών δεδομένων και εγγυάται την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων.

Ο τρόπος συλλογής των δεδομένων στηρίχθηκε στην επιλογή των σχετικών συγγραμμάτων, περιοδικών, εφημερίδων και οποιουδήποτε άλλου έντυπου υλικού και στην επισκόπηση των σχετικών ιστοσελίδων. Επίσης, σε συνεντεύξεις στη βάση ημιδομημένου ερωτηματολογίου, που παρατίθενται ως παράρτημα στο τέλος της εργασίας.

Τα δεδομένα των πηγών αναλύθηκαν από τον συγγραφέα της εργασίας με την ακόλουθη σειρά: μελέτη του υλικού (προφορικού και γραπτού), ταξινόμησή του, ένταξή του στη δομή της έρευνας, ανάδειξη αποτελεσμάτων και σχολιασμός τους (Δαφέρμος Μ., Τσαούσης Γ., (n.d), 39-42).

ΚΕΦ. 5ο. Τα μπλόκα της Κατοχής και το μπλόκο της Καλογρέζας

5.1 Τα μπλόκα της Κατοχής

Κατά τους τελευταίους μήνες της Κατοχής, η καταστολή του αντιστασιακού κινήματος προσέλαβε νέα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά. Πλέον, οι γερμανικές και ελληνικές δυνάμεις ασφαλείας δεν είχαν να αντιμετωπίσουν άοπλους διαδηλωτές ή απεργιακές κινητοποιήσεις, αλλά έναν οπλισμένο ΕΛΑΣ της Αθήνας, το ΕΑΜ, την ΕΠΟΝ, το Εργατικό ΕΑΜ και την Εθνική Αλληλεγγύη. Οι οργανώσεις αυτές αξιοποίησαν τόσο το ευνοϊκό περιβάλλον που τους εξασφάλιζε ο αστικός ιστός όσο και ένα εκτεταμένο δίκτυο συγγενικών, φιλικών και επαγγελματικών σχέσεων, που διευκόλυνε τη δράση και την επιβίωσή τους.

Ο βασικός λόγος της εντατικοποίησης της καταστολής από τις κατοχικές αρχές αποσκοπούσε στη διασφάλιση της όσο το δυνατόν ασφαλέστερης αποχώρησης του γερμανικού στρατού και στην επίταξη εργατικού δυναμικού για τις ανάγκες της γερμανικής πολεμικής βιομηχανίας. Για τις ελληνικές αρχές η βασική επιδίωξη ήταν η αποτροπή του ενδεχομένου κατάληψης της Αθήνας από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, μετά την αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων. καθώς και η διαμόρφωση συνθηκών που θα διευκόλυναν την επιστροφή των βρετανικών δυνάμεων, της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης και του βασιλιά, ώστε να αναλάβουν την πρωτοβουλία των πολιτικών

εξελίξεων στη χώρα. Στο πλαίσιο αυτό, βασικό μέσο επιβολής των κατοχικών και ελληνικών δυνάμεων ασφαλείας ήταν η μαζική τρομοκρατία, αρχικά στοχευμένη κατά των αντιστασιακών και ιδιαιτέρως των κομμουνιστών και ακολούθως αδιάκριτα κατά των κοινωνικών στρωμάτων που τους στήριζαν (Χαραλαμπίδης, 2024, 338-339).

Η στοχοποίηση συγκεκριμένων συνοικιών από τις κατοχικές και δωσιλογικές αρχές δεν ήταν τυχαία. Πρόκειται κυρίως για εργατικές και προσφυγικές περιοχές, καθώς σε αυτές, ήδη από τον Μεσοπόλεμο, είχε διαμορφωθεί ένα ιδιαίτερο ιστορικό υπόβαθρο, σε συνδυασμό με τις κοινωνικές συνθήκες που απέρρεαν από την ταξική τους σύνθεση. Η εγκατάσταση προσφύγων, σε συνδυασμό με τις δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης, την εργασιακή επισφάλεια και τις κοινωνικές ανισότητες, συνέβαλαν στην ανάπτυξη συλλογικών μορφών οργάνωσης και αλληλεγγύης, καθώς και στη διεύρυνση ριζοσπαστικών ιδεών. Έτσι, κατά την περίοδο της Κατοχής, οι συνοικίες αυτές διέθεταν ήδη πυκνά δίκτυα κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων, τα οποία συνέβαλαν στην ταχεία συγκρότηση και μαζικοποίηση του ΕΑΜ, καθιστώντας τες βασικά κέντρα της αντιστασιακής δράσης (Κυβέλος, 2021, 16-17).

Οι επιχειρήσεις καταστολής του ΕΑΜ έλαβαν διάφορες μορφές, όπως μάχες μέσα στον αστικό ιστό, έρευνες σε σπίτια, αποκλεισμούς ολόκληρων συνοικιών, ομαδικές εκτελέσεις, συλλήψεις εκατοντάδων ή και χιλιάδων πολιτών και εκτεταμένη χρήση απάνθρωπων βασανιστηρίων. Οι πρακτικές αυτές καταγράφηκαν στη συλλογική συνείδηση και μνήμη με τον όρο «μπλόκα» (Χαραλαμπίδης, 2024, 341).

Το πρώτο εκτεταμένο μπλόκο πραγματοποιήθηκε στα νοσοκομεία της Αθήνας (30 Νοεμβρίου 1943), με θύματα τους ανάπηρους του αλβανικού μετώπου, ενώ ακολούθησε το μπλόκο της Κοκκινιάς (4–8 Μαρτίου 1944), κατά το οποίο εκτελέστηκαν τουλάχιστον 105 άτομα χωρίς ουσιαστική μεταπολεμική τιμωρία των υπευθύνων (Χαραλαμπίδης, 2024, 349, 358–360). Η αποτυχία των επιχειρήσεων να εξουδετερώσουν το αντιστασιακό κίνημα οδήγησε στη διεύρυνση των μπλόκων σε άλλες συνοικίες, μεταξύ των οποίων η Καλογρέζα, που αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας έρευνας.

Κατά το καλοκαίρι του 1944 η βία κορυφώθηκε με διαδοχικά μπλόκα στις εργατικές συνοικίες της Αθήνας και του Πειραιά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα Ταμπούρια, το Δουργούτι, η Δάφνη, η Νέα Σμύρνη και κυρίως το δεύτερο μπλόκο της Κοκκινιάς (17 Αυγούστου 1944), όπου εκτελέστηκαν τουλάχιστον 505 κάτοικοι. Οι επιχειρήσεις συνοδεύτηκαν από βασανιστήρια, λεηλασίες, εμπρησμούς και εκτοπίσεις, ενώ η μεταπολεμική απονομή δικαιοσύνης υπήρξε ιδιαίτερα περιορισμένη, με τους περισσότερους κατηγορούμενους να αθώνονται (Χαραλαμπίδης, 2024, 373–391).

Συνολικά, τα μπλόκα αποτέλεσαν συστηματικό μέσο μαζικής τρομοκρατίας για την καταστολή του αντιστασιακού κινήματος στις εργατικές και προσφυγικές συνοικίες. Παρά τη σφοδρότητα των επιχειρήσεων, το αντιστασιακό κίνημα κατόρθωσε σε πολλές περιπτώσεις να ανασυγκροτηθεί, ενώ η περιορισμένη μεταπολεμική τιμωρία των δωσιλόγων συνέβαλε στη διατήρηση του τραύματος και στη σύνθετη διαχείριση της ιστορικής μνήμης.

5.2 Η Νέα Ιωνία στην περίοδο της Κατοχής

Η Νέα Ιωνία ιδρύθηκε το 1923 ως προσφυγικός συνοικισμός για την εγκατάσταση ξεριζωμένων Ελλήνων από τη Μικρά Ασία. Οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή «Ποδαράδες», όπου σταδιακά οι πρόχειρες κατασκευές αντικαταστάθηκαν από οργανωμένες κατοικίες, ενώ ο οικισμός σχεδιάστηκε εξ αρχής με διπλή λειτουργία, κατοικίας και βιομηχανίας. Με την υποστήριξη κρατικών και διεθνών φορέων, η περιοχή εξελίχθηκε γρήγορα σε σημαντικό βιομηχανικό και εμπορικό κέντρο, εντάσσοντας τους πρόσφυγες στην παραγωγική διαδικασία, κυρίως στους κλάδους της ταπητουργίας και της βαμβακουργίας, διαμορφώνοντας μια νέα αστική και εργατική ταυτότητα (Χριστοδούλου, 2013, 69-72).

Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της περιοχής αντανakλώνται στα στατιστικά δεδομένα της περιόδου, τα οποία καταδεικνύουν την έντονη παρουσία εργατικών στρωμάτων. Σε πίνακα της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων (1926) για τη Νέα Ιωνία, σε σύνολο 6.016 ατόμων οι 2.448 ήταν χειρώνακτες εργάτες και οι 3.568 ανήκαν σε διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες. Στην απογραφή του 1928, σε σύνολο 5.190

καταγεγραμμένων στην απογραφή επαγγελματιών, οι 4.800 αναφέρονταν ως εργάτες και εργάτριες, ή ως ξυλουργοί, χτίστες, ιδιωτικοί υπάλληλοι κ.ό.κ. (Σαπουντζάκης, Χριστοδούλου, 2013, 116-117).

Παράλληλα, οι δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης και η οικονομική ανασφάλεια συνέβαλαν στη διαμόρφωση έντονων κοινωνικών ανισοτήτων. Μέχρι την έναρξη του πολέμου, η Νέα Ιωνία και ιδιαίτερα η Καλογρέζα, αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα. Ενδεικτικά, η βενιζελική εφημερίδα *Εσπερινή* κυκλοφόρησε στις 11 Αυγούστου 1929 με κεντρικό τίτλο «Η εγκληματική εγκατάλειψις της Νέας Ιωνίας, οι δυστυχείς κάτοικοι κινδυνεύουν ν' αποθάνουν». Επιπλέον, στην εφημερίδα «*Προσφυγικός κόσμος*» στο φύλλο της 27^{ης} Οκτωβρίου 1935 περιγράφεται με έμφαση η εκτεταμένη φτώχεια των κατοίκων της Καλογρέζας (Κυβέλος, 2021, 27).

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής η Νέα Ιωνία βίωσε έντονη δυστυχία. Η πείνα, οι αρρώστιες και το φοβερό κρύο, ιδιαίτερα τον χειμώνα '41-'42, αποδεκάτισαν τον πληθυσμό. Σύμφωνα με τον Σαπουντζάκη, κατά τα έτη 1941-1942, περισσότεροι από 700 Ιωνιώτες πέθαναν από την πείνα. Η διοίκηση της περιοχής βρισκόταν υπό ιταλικό έλεγχο, ενώ οι γερμανικές αρχές είχαν αναλάβει την επίταξη των εργοστασίων και τη διαχείριση των λιγνιτωρυχείων της Καλογρέζας (Σαπουντζάκης, 2004, 27).

Η Καλογρέζα, από την 1^η Αυγούστου 1940 ως συνοικία πια του Δήμου Νέας Ιωνίας, είχε βαρύνουσα σημασία τόσο για τις κατοχικές δυνάμεις όσο και για τους εγχώριους συνεργάτες τους. Για τις ελληνικές αρχές, η εν λόγω προσφυγική συνοικία αποτελούσε εστία πολιτικής και κοινωνικής αμφισβήτησης, καθώς σε αυτήν είχαν ισχυρή παρουσία και επιρροή το ΚΚΕ και οι οργανώσεις του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ, το Εργατικό ΕΑΜ και η ΕΠΟΝ. Για τους κατακτητές, η λειτουργία του λιγνιτωρυχείου, στα σύνορα με το Νέο Ηράκλειο, ήταν ζωτικής σημασίας καθώς η παραγωγή λιγνίτη εξασφάλιζε την ηλεκτροδότηση της Αθήνας και του Πειραιά. Κατά συνέπεια, κάθε απεργία ή προσπάθεια παρεμπόδισης της παραγωγής υπονόμευε την εύρυθμη λειτουργία του κατοχικού μηχανισμού (Χαραλαμπίδης, 2024, 360-361).

Στο πλαίσιο αυτό, οι εργατικές κινητοποιήσεις στην Καλογρέζα απέκτησαν ιδιαίτερη ένταση, αποκτώντας παράλληλα τόσο ουσιαστικό όσο και συμβολικό βάρος. Η

πρώτη μεγάλη απεργία στα λιγνιτωρυχεία της Καλογρέζας έγινε στις 12 Απριλίου του 1942 με βασικό αίτημα την επίλυση του επισιτιστικού ζητήματος. Η κινητοποίηση κατεστάλη βίαια, με αποτέλεσμα τον θάνατο δύο απεργών, του Στέφανου Μαρούλη και του προέδρου των ανθρακωρύχων Καλογρέζας, Πέτρου Κοφινάκου. Η δωσιλογική κυβέρνηση του Τσολάκογλου εκτίμησε πως με τη χρήση ακραίας βίας θα καταστείλει τους αγώνες, αλλά οι εκτελέσεις είχαν αντίθετο αποτέλεσμα, καθώς λειτούργησαν ως καταλύτης περαιτέρω συσπείρωσης των εργατών. Την 1^η Σεπτεμβρίου 1943 εκατοντάδες ανθρακωρύχοι διαδήλωσαν στη Νέα Ιωνία απαιτώντας την απελευθέρωση πέντε συναδέλφων τους που κρατούνταν στο τοπικό αστυνομικό τμήμα. Η Χωροφυλακή, με επικεφαλής τον ταγματάρχη Δημήτριο Αλεξόπουλο, πυροβόλησε στο πλήθος και σκότωσε τους ανθρακωρύχους, Παναγιώτη Γεωργίου, Γεράσιμο Κεραμιδά και Παναγιώτη Κούτρα. Ως απάντηση, στις 26 Σεπτεμβρίου 1943, ο ΕΛΑΣ εκτέλεσε τον ταγματάρχη στη Νέα Ιωνία εγκαινιάζοντας την ένοπλη βία του κινήματος απέναντι στους συνεργάτες των κατακτητών. Συνολικά, κατά τη διάρκεια της Κατοχής 22 ανθρακωρύχοι, εκ των οποίων οι 16 κάτοικοι της Νέας Ιωνίας, εκτελέστηκαν από ελληνικές δυνάμεις ασφαλείας και γερμανικά στρατεύματα, λόγω της εργατικής και αντιστασιακής τους δράσης (Χαραλαμπίδης, 2024, 362).

5.3 Το μπλόκο της Καλογρέζας, ιστορική ανασύνθεση του γεγονότος

Σε αντίθεση με τις νότιες και νοτιοανατολικές συνοικίες της Αθήνας και την Κοκκινιά, ο ΕΛΑΣ των βορειοανατολικών προαστίων, μεταξύ αυτών η Νέα Ιωνία και οι συνοικίες της, αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα καθώς διέθετε περιορισμένο οπλισμό και βρισκόταν υπό την ασφυκτική πίεση της Ειδικής Ασφάλειας. Στις αρχές Φεβρουαρίου 1944, η διοίκηση του τάγματος Νέας Ιωνίας, η οποία συνεδρίαζε σε ένα σπίτι της περιοχής Καναπίτσα Ηρακλείου ή στον Περισσό, δέχθηκε επίθεση από δυνάμεις της Ασφάλειας, με αποτέλεσμα τον θάνατο του καπετάνιου του Αλέξη Μπαρτζώκα και τη σύλληψη του αδελφού του Δημήτρη και του διοικητή του τάγματος Βίκτωρα Μπιλιράκη. Οι δύο τελευταίοι οδηγήθηκαν στο στρατόπεδο Χαϊδαρίου, όπου εκτελέστηκαν λίγες μέρες αργότερα. Η αποδιοργάνωση της ηγεσίας του ΕΛΑΣ Νέας Ιωνίας, σε συνδυασμό με την απώλεια οπλισμού, επιδείνωσε περαιτέρω την ήδη

επιβαρυνμένη κατάσταση του τάγματος στις συγκεκριμένες προσφυγικές συνοικίες (Χανδρινός, 2012, 205-207).

Στις 14 Μαρτίου 1944, αντιπροσωπεία ανθρακωρύχων υπέβαλε στη διοίκηση των ορυχείων σειρά αιτημάτων που αφορούσαν την αύξηση των ημερομισθίων και τη βελτίωση της επισιτιστικής επάρκειας για τους ίδιους και τις οικογένειές τους. Τα αιτήματα αυτά απορρίφθηκαν (Κυβέλος, 2021, 168). Την ίδια ημέρα, κατόπιν εντολής των γερμανικών αρχών, ο υπουργός Εσωτερικών Αναστάσιος Ταβουλάρης συγκάλεσε σύσκεψη της ηγεσίας των Σωμάτων Ασφαλείας με αντικείμενο τη διενέργεια ερευνών και συλλήψεων στον συνοικισμό της Καλογρέζας. Το βράδυ, δυνάμεις της Χωροφυλακής και των Ταγμάτων Ασφαλείας συγκεντρώθηκαν στα Παλαιά Ανάκτορα και στη συνέχεια μεταφέρθηκαν στη Νέα Ιωνία.

Την επόμενη ημέρα, 15 Μαρτίου 1944, η Καλογρέζα βίωσε ένα από τα πλέον τραυματικά γεγονότα της ιστορίας της, το οποίο εγγράφηκε στη συλλογική μνήμη των κατοίκων ως «Μπλόκο της Καλογρέζας». Η περιοχή αποκλείστηκε από γερμανικές δυνάμεις, ενώ μονάδες της Χωροφυλακής και των Ταγμάτων Ασφαλείας προέβησαν σε εκτεταμένες κατ' οίκον έρευνες, με στόχο τη συγκέντρωση των ανδρών ηλικίας άνω των 16 ετών σε κεντρικά σημεία. Στα λιγνιτωρυχεία, την ώρα που σχόλασε η νυχτερινή βάρδια, τους συγκέντρωσαν όλους και συνέλαβαν τους περισσότερους. Ακολούθησε η διαδικασία διαλογής, βάσει προϋπαρχόντων καταλόγων υπόπτων. Τον συντονισμό των επιχειρήσεων ανέλαβαν, μεταξύ άλλων, ο επικεφαλής του τοπικού ΕΔΕΣ, συνταγματάρχης Μωραΐτης, στελέχη της Ομάδας Ασφαλείας Νέας Ιωνίας και ο συνταγματάρχης Χωροφυλακής Παναγιώτης Κατριβάνος.

Περίπου 400 άτομα συγκεντρώθηκαν στον χώρο του αστυνομικού τμήματος Καλογρέζας, όπου εκτυλίχθηκαν σκληρές ακραίας βίας. Οι συλληφθέντες, γυναίκες και άνδρες, στην πλειονότητά τους κομμουνιστές, μέλη του ΚΚΕ, του ΕΑΜ / ΕΛΑΣ και της ΕΠΟΝ, βασανίστηκαν ανηλεώς, μαστιγώθηκαν, ξεγυμνώθηκαν και ξυλοκοπήθηκαν βάνανυσα για να μαρτυρήσουν πρόσωπα που ανήκαν ή συνδέονταν με το ΕΑΜ. Στη συνέχεια, ομάδες των τριών ή τεσσάρων ατόμων οδηγούνταν στο παρακείμενο ρέμα του Ποδονίφτη, σε απόσταση 100 μέτρων από το αστυνομικό τμήμα, όπου και εκτελούνταν. Πρώτος εκτελέστηκε ο 19χρονος Παναγιώτης Μικρόπουλος, ο οποίος την προηγούμενη

μέρα συμμετείχε στην επιτροπή που συναντήθηκε με τη διεύθυνση του ορυχείου. Ενδεικτικές της σκληρότητας και της αγριότητας των αρχών ήταν οι μαρτυρίες κατοίκων, σύμφωνα με τις οποίες ο υποστράτηγος Αλέξανδρος Λάμπου, διευθυντής της Ειδικής Ασφάλειας, περιφερόταν με το εικόνισμα της Παναγίας στα χέρια, φωνάζοντας πως με διαταγή της θα «έπινε το αίμα των κομμουνιστών».

Συνολικά, στο μπλόκο της Καλογρέζας εκτελέστηκαν 22 άτομα, ενώ πολλοί συνελήφθησαν και παραδόθηκαν στις γερμανικές αρχές, οδηγούμενοι σε καταναγκαστική εργασία στη Γερμανία. Εκατόν πενήντα στάλθηκαν στις φυλακές Χατζηκώστα και 60 στο στρατόπεδο Χαϊδαρίου. Οι περισσότεροι αφέθηκαν ελεύθεροι την επομένη. Στο Χαϊδάρι παρέμειναν 14. Στις 25 Μαΐου 1944, έντεκα Ιωνιώτες μεταφέρθηκαν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Νόιεμγκαμμε, έξω από το Αμβούργο. Τον Μάιο του 1945, οι γερμανικές αρχές επιβίβασαν χιλιάδες κρατούμενους στα πλοία «Καπαρκόνα», «Τίλμπεκ» και «Ντόιτσαντ», στον κόλπο του Λούμπεκ, επιχειρώντας να εξαφανίσουν τα αποδεικτικά στοιχεία των εγκλημάτων τους. Τα πλοία αυτά βομβαρδίστηκαν από τη βρετανική αεροπορία, με βάση την εκτίμηση ότι μετέφεραν Γερμανούς στρατιώτες, με αποτέλεσμα τον θάνατο περίπου 7000 ανθρώπων (Αφιέρωμα στο Μπλόκο της Καλογρέζας, Χαλέμος, 2018). Από τους Έλληνες ομήρους της Καλογρέζας, επέζησαν μόνο τρεις, ο Σπύρος Πασάλογλου, ο Λευτέρης Αυγουστίδης και ο Νίκος Λιαρούτσος. Οι άλλοι, Κώστας Δασκαλόπουλος, Δημήτρης Νίνος, Παναγιώτης Νικολαΐδης, Χρήστος Χριστοφορίδης, Πέτρος Πετρίδης, Κώστας Συμεωνίδης, Νίκος Μαυρίδης, Συμεών Μπαλόγλου δε γύρισαν πότε (Αφιέρωμα στο Μπλόκο της Καλογρέζας, Χαλέμος, 2018).

Όπως επισημαίνει ο Ανδρέας Μπουρούτης (2023, 15), οι μεταπολεμικές δίκες των δωσιλόγων στην Ευρώπη κατέληξαν συχνά σε παρωδίες, καθώς ελάχιστες ποινές εκτελέστηκαν σε σχέση με το μέγεθος των εγκλημάτων και ακόμη λιγότεροι καταδικασθέντες παρέμειναν επί μακρόν στη φυλακή. Παρόμοια εξέλιξη είχαν και οι δίκες για το μπλόκο της Καλογρέζας. Στις μεταγενέστερες διαδικασίες, η δίκη για το μπλόκο ξεκίνησε στις 5 Νοεμβρίου 1946 στο Γ' Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων. Η απόφαση του δικαστηρίου, στις 5 Μαΐου του 1947, ήταν αθωωτική για τους δεκατρείς από τους δεκαπέντε κατηγορουμένους. Σε θάνατο καταδικάστηκαν ο Αλέξανδρος

Λάμπου και ο διερμηνέας Ευθύμιος Κωνσταντινίδης, ο οποίος είχε ήδη εκτελεστεί από την ΟΠΛΑ. Επίσης, ο επικεφαλής του εκτελεστικού αποσπάσματος, μοίραρχος Κωνσταντίνος Παπακώστας, και ο ανθυπασπιστής της Ειδικής Ασφάλειας Γεώργιος Μαντάς, σκοτώθηκαν σε συγκρούσεις με τον ΕΛΑΣ κατά τα Δεκεμβριανά (Χαραλαμπίδης, 2024, 363–369). Ωστόσο, ο Λάμπου κλείστηκε στις φυλακές Αβέρωφ από τις 13/10/1944 έως τις 17/12/1944, όταν ο ΕΛΑΣ επιτέθηκε στις φυλακές με σκοπό να συλλάβει τους δωσίλογους. Ο Λάμπου φυγαδεύτηκε στην Αίγυπτο και επέστρεψε στις 5 Μάη του 1945, φυλακίστηκε στις φυλακές Καλλιθέας και έμεινε εκεί για περίπου 7 χρόνια. Το 1952 αποφυλακίστηκε (Χαλέμος, 2015, 191· Χαλέμος 2018). Αντίθετα, στη δίκη, ο Σπύρος Πασάλογλου, ένας από τους συλληφθέντες του μπλόκου, ο οποίος στάλθηκε για καταναγκαστική εργασία στη Γερμανία και ήταν ένας από τους μόλις τρεις που επέστρεψαν, κατέθεσε ως μηνυτής του Λάμπου και βασικός μάρτυρας κατηγορίας. Παρά τις προσπάθειες του εισαγγελέα να τον αποπροσανατολίσει, δείχνοντάς του φωτογραφίες από άλλα μπλόκα της Αθήνας, ο Πασάλογλου παρέμεινε σαφής και κατηγορηματικός στην κατάθεσή του. Τελικά, αν και το δικαστήριο αναγνώρισε την ορθότητα των καταγγελιών του, η «ανταμοιβή» του για αυτή τη δικαίωση ήταν η εξορία στην Ικαρία, όπως προκύπτει από συνέντευξη των θυγατέρων του.

5.4 Άμεσες συνέπειες για την τοπική κοινωνία

Οι επιπτώσεις του μπλόκου στη ζωή των κατοίκων της Καλογρέζας υπήρξαν καθοριστικές, καθώς προκάλεσαν έντονο ψυχικό τραύμα λόγω των απωλειών σε ανθρώπινες ζωές, διάχυτο φόβο εξαιτίας της βίας των δυνάμεων καταστολής και σοβαρό πλήγμα στις εαμικές οργανώσεις, οδηγώντας σε ουσιαστική αποδιοργάνωση της μαζικής συλλογικής δράσης. Όπως επισημαίνουν άμεσα εμπλεκόμενοι, όπως η ιωνιώτισσα επονίτισσα Δέσποινα Βενατσανοπούλου και ο καπετάνιος του ΕΛΑΣ Αθήνας Σπύρος Κωτσάκης, ο φόβος του θανάτου επισκίασε κάθε διάθεση για περαιτέρω δράση. Ενδεικτικά, στις 31 Αυγούστου 1943 η ΕΠΟΝ αριθμούσε στον 8ο τομέα 3.510 μέλη, ενώ τον Οκτώβριο του 1944 καταγράφονται μόλις 903 (Χαραλαμπίδης, 2024, 369–370).

5.5 Το γεγονός ως τραυματική τομή στον κοινωνικό χρόνο

Σε αυτό το πλαίσιο, το μπλόκο της Καλογρέζας μπορεί να ερμηνευθεί ως τραυματική τομή στον κοινωνικό χρόνο, καθώς αποτέλεσε ένα γεγονός που διέρρηξε τη συνέχεια της καθημερινότητας και επαναπροσδιόρισε ριζικά τις συλλογικές εμπειρίες και τα νοήματα της τοπικής κοινωνίας. Όπως προαναφέρθηκε στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, τέτοια γεγονότα λειτουργούν ως «χρονικά ρήγματα», όπου το «πριν» και το «μετά» αποκτούν διακριτά και ασύμμετρα χαρακτηριστικά.

Ειδικότερα, η βίαιη εμπειρία της απώλειας, της τρομοκράτησης και της αποδιάρθρωσης της τοπικής κοινωνίας και των δικτύων αντίστασης και αλληλεγγύης, παρήγαγε ένα συλλογικό τραύμα, το οποίο επηρέασε όχι μόνο τη συγκυρία της Κατοχής αλλά και τη μετέπειτα κοινωνική και πολιτική συμπεριφορά των κατοίκων. Η έννοια του τραύματος εδώ δεν περιορίστηκε στο ατομικό επίπεδο, αλλά επεκτάθηκε στο συλλογικό, διαμορφώνοντας μια κοινή μνήμη που εγγράφεται στον χρόνο ως σημείο αναφοράς, σύμβολο των δεινών που υπέφερε ο λαός στη διάρκεια της ναζιστικής Κατοχής και παράλληλα σύμβολο της ηρωικής αντίστασης του λαού σε αυτήν αλλά και στις δωσιλογικές ελληνικές αρχές ασφαλείας (Χαραλαμπίδης, 2024, 392).

Παράλληλα, το μπλόκο λειτούργησε ως ιδρυτικό τραυματικό συμβάν, το οποίο αναπαράγεται μέσα από αφηγήσεις, μαρτυρίες και τελετουργίες μνήμης (αναλυτική αναφορά θα γίνει στο επόμενο κεφάλαιο). Με αυτόν τον τρόπο, δεν αποτελεί απλώς ένα ιστορικό επεισόδιο, αλλά έναν μηχανισμό ανασυγκρότησης της ταυτότητας της κοινότητας, επηρεάζοντας τη σχέση της με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον.

Τέλος, ως τραυματική τομή, το γεγονός σηματοδοτεί και μια μετάβαση από τη δυναμική της συλλογικής δράσης σε μια περίοδο φόβου, σιωπής και αναδίπλωσης. Ο κοινωνικός χρόνος, επομένως, δεν εξελίχθηκε γραμμικά, αλλά διακόπηκε από το βίαιο γεγονός του μπλόκου που αναδιοργάνωσε τις εμπειρίες, τις πρακτικές και τις προσδοκίες των κατοίκων της Καλογρέζας και της Νέας Ιωνίας.

ΚΕΦ. 6ο. Η Τραυματική Μνήμη του Μπλόκου

6.1 Προφορικές μαρτυρίες και βιοματικές αφηγήσεις

Η προσπάθεια ανίχνευσης των διαύλων διαμέσου των οποίων διαμορφώθηκε και συγκροτήθηκε η ταυτότητα, η μνήμη και τα συναισθήματα των ανθρώπων που βίωσαν την περίοδο της Κατοχής, και ειδικότερα το Μπλόκο της Καλογρέζας, απαιτεί εκτός από την αναγκαία εμβάθυνση στη γραπτή ιστοριογραφία, την ενασχόληση με την προσωπική εμπειρία, όπως αυτή αναδύεται μέσα από τις προφορικές μαρτυρίες. Όπως επισημαίνει η Βερβενιώτη, στο πλαίσιο της προφορικής ιστορίας, η υποκειμενικότητα των μαρτυριών δεν αντιμετωπίζεται ως μεθοδολογική αδυναμία, αλλά ως αναλυτικό πλεονέκτημα, καθώς επιτρέπει τη διερεύνηση της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ ατομικής και συλλογικής μνήμης και την κατανόηση ιστορικών μεταβολών στον χρόνο και στον χώρο. Η μνήμη προσεγγίζεται ως συλλογικό και κοινωνικά παραγόμενο φαινόμενο, το οποίο δεν αποτελεί απλώς άθροισμα ατομικών εμπειριών αλλά συγκροτείται εντός ευρύτερων κοινωνικών και πολιτισμικών δομών. Στο πλαίσιο αυτό οι βιωμένες εμπειρίες των «απλών» ανθρώπων εντάσσονται σε ένα αφηγηματικό σχήμα που υπερβαίνει την ατομική υποκειμενικότητα, αντανakλώντας συλλογικές ιστορικές διεργασίες. Παράλληλα, ο ερευνητής δεν αποτελεί ουδέτερο παρατηρητή, αλλά υποκείμενο κοινωνικά και πολιτικά προσδιορισμένο. Η οπτική του διαμορφώνεται τόσο από την ιστορική συγκυρία εντός της οποίας κοινωνικοποιείται όσο και από την πρόοδο της σχετικής ιστορικής έρευνας, ενώ καθοριστικό ρόλο στην ερευνητική του εμπλοκή διαδραματίζουν η ηλικία, οι προσωπικές εμπειρίες και, ευρύτερα, η ιδεολογική και πολιτική του συγκρότηση (Βερβενιώτη, 2002, 176-178).

Οι προφορικές μαρτυρίες των κατοίκων της Καλογρέζας συνιστούν, συνεπώς, κρίσιμη πηγή για την κατανόηση όχι μόνο των γεγονότων του Μπλόκου, αλλά κυρίως του τρόπου με τον οποίο αυτά βιώθηκαν και εγγράφηκαν στη μνήμη των υποκειμένων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το έργο του Κώστα Χαλέμου, δημοσιογράφου και κατοίκου της περιοχής, ο οποίος στο βιβλίο του *«Σαν τα πουλιά τα τουφεκάν»* επιχειρεί την καταγραφή των γεγονότων τόσο από τη σκοπιά των πρωταγωνιστών όσο και των αφανών μαρτύρων. Όπως σημειώνει, οι μαρτυρίες αυτές

αποτελούν τον πυρήνα της αφήγησης, καθώς αποτυπώνουν την εμπειρία των γεγονότων όπως βιώθηκε την ημέρα του Μπλόκου (Χαλέμος, 2015, 8).

Οι μαρτυρίες, έτσι όπως τις παρουσιάζει ο Χαλέμος, καθώς και όσες προέρχονται από συνεντεύξεις στον συγγραφέα της εργασίας, προέρχονται από επιζώντες, συγγενείς θυμάτων και κατοίκους της περιοχής και προσφέρουν μια πολυδιάστατη εικόνα των γεγονότων. Στο σύνολό τους συγκλίνουν στην περιγραφή της αιφνίδιας εισβολής των στρατιωτικών δυνάμεων τις πρώτες πρωινές ώρες, η οποία συνοδεύτηκε από εκτεταμένη βία, παραβιάσεις κατοικιών, κραυγές και γενικευμένη αναστάτωση. Οι κάτοικοι περιγράφουν ότι ξύπνησαν μέσα σε κλίμα τρόμου, καθώς οι τσολιάδες, οι χωροφύλακες και οι ασφαλίτες εισέβαλαν στον συνοικισμό αλαλάζοντας στους δρόμους, προχωρώντας σε μαζικές συλλήψεις και βίαιες προσαγωγές. Βασικός στόχος της επιχείρησης ήταν η συγκέντρωση του ανδρικού πληθυσμού, ακόμη και ανηλίκων άνω των δεκατεσσάρων ετών, μπροστά στο αστυνομικό τμήμα, προκειμένου να εντοπιστούν και να συλληφθούν άτομα που συνδέονταν με το ΚΚΕ και το ΕΑΜ. Ιδιαίτερα έντονες είναι οι μαρτυρίες για τις σκληρές αποχωρισμούς, όπου οικογένειες χωρίζονται βίαια υπό συνθήκες έντονης συναισθηματικής φόρτισης.

Ενδεικτικά, αναφέρονται περιστατικά όπως η αντίδραση της Μαρίας Γεωργίου κατά τη σύλληψη του παιδιού της, καθώς και η απελπισμένη προσπάθεια ενός πατέρα να προστατεύσει το παιδί του. Παράλληλα, η προφορική μαρτυρία της Βασιλικής Νεσιάδου, μητέρας του συγγραφέα της παρούσας εργασίας, καταγράφει τη σύλληψη της σε ηλικία 12 ετών και την πίεση που δέχθηκε για να αποκαλύψει τον αδελφό της, Γεώργιο Νεσιάδη, μέλος της ΕΠΟΝ, ο οποίος τελικά παρουσιάστηκε αυτοβούλως και συνελήφθη. Ο συγκεκριμένος αγωνιστής στάθηκε τυχερός, καθώς, την ώρα που οδηγούταν στο εκτελεστικό απόσπασμα ένας γείτονας χωροφύλακας τον αναγνώρισε, λόγω της σχέσης του με την ομάδα της ΑΕΚ, και μεσολάβησε για την απελευθέρωσή του. Ωστόσο, η Βασιλική Νεσιάδου, η οποία ήταν παρούσα μαζί με τη μητέρα της στο περιστατικό, εκλιπαρώντας για την απελευθέρωση του αδελφού της, μετέφερε μια διαφορετική εκδοχή, σύμφωνα με την οποία ο αδελφός της σώθηκε εξαιτίας ενός βαφτιστικού σταυρού που φορούσε, ο οποίος θεωρήθηκε ένδειξη πως δεν ήταν κομμουνιστής.

Αντίστοιχες περιπτώσεις καταγράφονται και σε άλλες μαρτυρίες, όπως αυτή της Μαίρης Καρανικολάου Λαδοπούλου, η οποία αναφέρεται στη σύλληψη της μητέρας της και του άρρωστου θείου της, υπό την απειλή όπλων, καθώς και στην παρουσία Γερμανού στρατιώτη που φωτογράφιζε την επιχείρηση. Οι αφηγήσεις αυτές αναδεικνύουν τον συνδυασμό βίας, επιτήρησης και προπαγανδιστικής καταγραφής των γεγονότων.

Οι κόρες του Σπύρου Πασάλογλου, σε συνέντευξή τους στον συγγραφέα της παρούσας εργασίας, περιέγραψαν το κλίμα της εποχής και τις εμπειρίες του πατέρα τους. Ο Σπύρος Πασάλογλου, σε ηλικία μόλις 18 ετών, εργαζόταν στα λιγνιτωρυχεία μαζί με τα περισσότερα μέλη της οικογένειάς του. Ήδη από τα 15 του χρόνια ήταν οργανωμένος στο ΚΚΕ και είχε αναπτύξει έντονη αντιστασιακή δράση, συμμετέχοντας, μεταξύ άλλων, στη μεταφορά οπλισμού και στην οργάνωση επιχειρήσεων της Αντίστασης.

Κατά τη διάρκεια του μπλόκου συνελήφθη μαζί με τον σύντροφό του Κώστα Δασκαλόπουλο. Τη στιγμή της μεταφοράς τους με τα καμιόνια προς τις φυλακές Χαϊδαρίου βρέθηκε πολύ κοντά στο να αποδράσει, χωρίς όμως να τα καταφέρει. Από το Χαϊδάρι μεταφέρθηκε στη συνέχεια στο στρατόπεδο Neustadt, υποστρατόπεδο του συγκροτήματος του Άουσβιτς, το οποίο βρισκόταν στο σημερινό Prudnik της Πολωνίας και ιδρύθηκε το 1944. Εκεί υποβλήθηκε σε καταναγκαστική εργασία, εργαζόμενος σε βιομηχανική εγκατάσταση της περιοχής που εξυπηρετούσε τις ανάγκες της γερμανικής πολεμικής παραγωγής. Μετά την απελευθέρωσή του από το στρατόπεδο, βρέθηκε στο πλοίο «Καπαρκόνα». Λίγο πριν από τη βύθισή του από τη βρετανική αεροπορία, κατάφερε τυχαία να αποβιβαστεί και να επιβιβαστεί σε ένα γκαζιάδικο πλοίο. Εκεί συνάντησε τον Λευτέρη Αυγουστίδη, με τον οποίο επέστρεψε στην Καλογρέζα.

Ιδιαίτερα συγκινητικό είναι το γράμμα που άφησε στον γιό του, ο Λευτέρης Αυγουστίδης, επίσης από τους πρωταγωνιστές του μπλόκου, αγωνιστής της εαμικής αντίστασης, ο οποίος συνελήφθη το πρωινό της 15ης Μαρτίου, οδηγήθηκε αρχικά στη φυλακή, βασανίστηκε και στη συνέχεια στάλθηκε σε στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας στη Γερμανία. Το γράμμα ευγενικά παραχωρήθηκε από τον κ. Ντίνο

Αυγουστίδη, γιο του αγωνιστή του ΕΑΜ, στην Εργατική Λέσχη Νέας Ιωνίας – «Υδραγωγείο», σε εκδήλωση που έγινε τον Μάιο του 2026.

Το κείμενο αναφέρεται στα χρόνια της γερμανικής Κατοχής και συγκεκριμένα στο βράδυ της 14^{ης} προς 15^{ης} Μαρτίου 1944, με κεντρικό ήρωα τον Λευτέρη, ένα νέο 22 ετών που ζει μέσα στη φτώχεια και την αγωνία του πολέμου. Ανήμπορος να κοιμηθεί, αναλογίζεται τα γεγονότα της ημέρας και κυρίως τη δράση της Αντίστασης. Σκέφτεται ιδιαίτερα τους φίλους του που μοίραζαν στις προσφυγικές γειτονιές της Νέας Ιωνίας τις παράνομες εφημερίδες της Αντίστασης, Ελεύθερη Ελλάδα και Ελευθερία, μεταφέροντας ειδήσεις για τις νίκες των Ελλήνων αγωνιστών απέναντι στους φασίστες, για την επερχόμενη λευτεριά, αλλά και για τις επιτυχίες των συμμαχικών στρατευμάτων στην Ευρώπη. Στο γράμμα γίνεται επίσης αναφορά στους φίλους του, τον Παντελή και τον Δημητρώ, ανθρακωρύχους της Καλογρέζας και αγωνιστές της Αντίστασης. Περιγράφεται η επίσκεψή τους στο σπίτι του και η συζήτηση γύρω από τις δύσκολες συνθήκες ζωής των εργατών στα ανθρακωρυχεία, την πείνα και την εκμετάλλευση από τα αφεντικά και τους κατακτητές. Παράλληλα, εκφράζουν την πίστη τους στα ιδανικά της ελευθερίας, της ειρήνης, της ισότητας και της δικαιοσύνης, ενώ προβληματίζονται για τη βία και τη στάση που πρέπει να κρατήσουν απέναντι στους προδότες και τους φασίστες. Η περιγραφή της κινητοποίησης των εργατών, με αιτήματα καλύτερο φαγητό για τους ίδιους και τις οικογένειές τους και ανθρώπινες συνθήκες εργασίας, καθώς και η σύγκρουση με το διορισμένο από τους Γερμανούς αφεντικό των ανθρακωρυχείων, αναδεικνύει την ένταση και τη σκληρότητα της ταξικής πάλης, μέσα στις συνθήκες του πολέμου και της Κατοχής. Ταυτόχρονα, όμως, φανερώνει την αποφασιστικότητα, την αλληλεγγύη και την ελπίδα πως ο πόλεμος και η καταπίεση σύντομα θα τελειώσουν. Το κείμενο ολοκληρώνεται με την αναφορά του Λευτέρη στον παιδικό του έρωτα, που έμεινε ανεκπλήρωτος εξαιτίας του πολέμου. Η εικόνα μιας ανέμελης και ειρηνικής ζωής, γεμάτης αγάπη και όνειρα, μιας ζωής που δικαιούνται όλοι οι νέοι, διακόπτεται βίαια από τη δράση των φασιστών και των ντόπιων συνεργατών τους το πρωινό της 15ης Μαρτίου 1944 στο μπλόκο της Καλογρέζας. Έτσι, αντί να ζήσει την ομορφιά του έρωτα και της νιότης, ο Λευτέρης καταλήγει βασανισμένος σε ένα κελί μαζί με άλλους αγωνιστές.

Σε άλλες περιγραφές επιζώντων αναδεικνύονται τα γεγονότα στο αστυνομικό τμήμα, όπου οι συλληφθέντες υπέστησαν ανακρίσεις, εξευτελισμούς και βασανιστήρια. Οι μαρτυρίες κάνουν λόγο για ακραίες μορφές κακομεταχείρισης, όπως τρύπημα με τα καρφιά των αρβύλων, κάψιμο με τσιγάρα, βελόνες στα γεννητικά όργανα, εικονικές εκτελέσεις, καθώς και για την ψυχολογική πίεση που ασκούνταν στους συγγενείς, κυρίως στις μητέρες, οι οποίες προσπαθούσαν να παρέμβουν χωρίς αποτέλεσμα. Σε ορισμένες περιπτώσεις αναφέρεται και η στάση του κλήρου, όπως στην περίπτωση του παπά Νικόδημου, ο οποίος αρνήθηκε να παρέμβει θεωρώντας ότι ολόκληρος ο συνοικισμός ήταν πολιτικά ταυτισμένος με τους κομμουνιστές (Χαλέμος, 2015, 63).

Η εμπειρία της βίας στην Καλογρέζα καταγράφεται τόσο ως ιστορικό γεγονός όσο και ως προσωπικό βίωμα. Οι μαρτυρίες περιγράφουν τις τελευταίες στιγμές πριν και κατά τη διάρκεια των εκτελέσεων, με κυρίαρχο το αίσθημα αδυναμίας απέναντι στις κατοχικές και δωσιλογικές δυνάμεις. Παρά τον φόβο, αναδεικνύονται στοιχεία αξιοπρέπειας και αλληλεγγύης. Ο μοίραρχος Παπακώστας συγκρότησε εκτελεστικό απόσπασμα και μετέφερε τους συλληφθέντες στο ρέμα, όπου πραγματοποιήθηκαν εκτελέσεις κατά ομάδες.

Οι προαναφερθείσες αφηγήσεις εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο ενός συλλογικού τραύματος, το οποίο κορυφώνεται μετά την αποχώρηση των δυνάμεων ασφαλείας, όταν οι συγγενείς των θυμάτων προσέρχονται για την παραλαβή των νεκρών τους. Οι σκηνές αυτές χαρακτηρίζονται από έντονη συναισθηματική φόρτιση και δημόσια εκδήλωση πένθους. Ενδεικτική είναι η μαρτυρία για τη μητέρα των αδελφών Παρασκευά, η οποία κατέβαινε την οδό Βοσπόρου σε κατάσταση απόγνωσης. Ο θρήνος εξαπλώθηκε στον συνοικισμό, ενώ το πένθος συνυφάνθηκε με αισθήματα οργής και εκδίκησης. Η ταφή των εκτελεσθέντων πραγματοποιήθηκε με έξοδα του ΕΑΜ, ενώ τα φέρετρα μεταφέρθηκαν στο νεκροταφείο στις Κουκουβάουνες, υπό καθεστώς φόβου και επιτήρησης από χωροφύλακες και ταγματασφαλίτες. Η απαγόρευση της δημόσιας έκφρασης του πένθους αποτελεί κρίσιμη διάσταση της κατασταλτικής πρακτικής, καθώς επεκτείνει τη βία από το φυσικό στο συμβολικό επίπεδο.

Το επόμενο διάστημα, ο θρήνος για την απώλεια στον συνοικισμό συνυπήρχε με τον φόβο, καθώς οι πληροφοριοδότες των αρχών δρούσαν ανενόχλητοι και οι

κατασταλτικοί μηχανισμοί τρομοκρατούσαν τους κατοίκους. Παράλληλα, το πένθος άρχισε να μετατρέπεται σε μνήμη με πολιτικό περιεχόμενο, όπως αποτυπώθηκε σε ανακοινώσεις του ΕΑΜ που δήλωναν τη συνέχιση της αντίστασης.

Στο πλαίσιο αυτό καταγράφονται και πράξεις αντιποίνων, όπως η επίθεση σε άτομα που είχαν συμμετάσχει στο μπλόκο. Ωστόσο, οι στάσεις δεν ήταν ενιαίες. Ορισμένοι συγγενείς των θυμάτων αρνήθηκαν να συμμετάσχουν σε τέτοιες ενέργειες, θεωρώντας τες αντίθετες με τις προσωπικές τους αξίες.

Συνολικά, οι τραυματικές εμπειρίες της περιόδου της Κατοχής, όπως η πείνα, οι βομβαρδισμοί, οι ασθένειες και η καταναγκαστική εργασία, δε μετατράπηκαν στο σύνολό τους σε συλλογικά ψυχικά τραύματα, καθώς ορισμένες από αυτές ξεπεράστηκαν με την πάροδο του χρόνου, ιδίως όταν εξέλειψαν οι συνθήκες που τις προκάλεσαν (Μπούσχοτεν, 2008, 139). Αντίθετα, η εμπειρία του Μπλόκου μετατράπηκε σε συλλογικό τραύμα, καθώς ενσωμάτωσε τόσο συλλογική όσο και πολιτική διάσταση.

Η συλλογική διάσταση έγκειται στην άσκηση γενικευμένης βίας στην περιοχή της Καλογρέζας, η οποία συνέβαλε στη δημιουργία μιας κοινότητας μνήμης, αποτελούμενης από τις οικογένειες των θυμάτων και τους συντρόφους τους στο ΕΑΜ. Είναι χαρακτηριστική η μαρτυρία της Β. Νεσιάδου, η οποία, όταν ρωτήθηκε ποια υπήρξε για την ίδια, την οικογένειά της και τους γείτονες η πιο τραυματική εμπειρία της Κατοχής, απάντησε χωρίς δισταγμό: «Ο μπλόκος».

Η κοινότητα αυτή βρέθηκε αντιμέτωπη με την κυρίαρχη μεταπολεμική πολιτική, η οποία είτε προωθούσε τη λήθη είτε απαγόρευε τη μνήμη, καθορίζοντας έτσι και το πολιτικό της περιεχόμενο. Ενδεικτική είναι η επιβολή απαγορεύσεων από το επίσημο κράτος της μεταπολεμικής δεξιάς στις πρακτικές πένθους των οικογενειών των θυμάτων, όπως τα μνημόσυνα και οι τελετές μνήμης, ζήτημα που θα εξεταστεί αναλυτικότερα στο επόμενο κεφάλαιο.

6.2 Διαγενεακή μνήμη

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαγενεακή προσέγγιση της μνήμης του μπλόκου της Καλογρέζας, καθώς αναδεικνύει το ερώτημα κατά πόσο η εμπειρία και η μνήμη των

άμεσων πρωταγωνιστών μεταβιβάζονται στις επόμενες γενιές και με ποιους τρόπους αυτή η διαδικασία πραγματοποιείται. Η διαδικασία αυτή μπορεί να προσεγγιστεί μέσα από την έννοια της «μεταμνήμης» (postmemory), έννοια που την εισηγήθηκε η Marianne Hirsch στο βιβλίο της *Family Frames* (1997), δηλαδή της σχέσης των επόμενων γενεών με τραυματικά γεγονότα που δε βίωσαν άμεσα, αλλά τα κληρονόμησαν μέσω αφηγήσεων, εικόνων, σιωπών και οικογενειακών πρακτικών μνήμης (Κόκκινος, 2015, 188).

Όπως έχει ήδη επισημανθεί στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, η μνήμη συγκροτείται πάντοτε εντός συγκεκριμένων κοινωνικών πλαισίων, όπως η οικογένεια, οι πολιτικές συλλογικότητες και οι πολιτισμικοί φορείς. Στην περίπτωση του μπλόκου της Καλογρέζας, η οικογένεια λειτουργεί ως το πρωταρχικό πεδίο μέσα στο οποίο το τραυματικό παρελθόν αποκτά συνέχεια και νοηματοδότηση.

Το τραύμα, ως εμπειρία συχνά δύσκολα εκφράσιμη, μεταβιβάζεται όχι μόνο μέσω του λόγου, αλλά και μέσα από σιωπές, συναισθηματικές στάσεις, συμπεριφορές και αποσιωπήσεις. Οι επιζώντες και οι αυτόπτες μάρτυρες μεταδίδουν στις επόμενες γενιές επιλεγμένα στοιχεία της εμπειρίας τους, κυρίως μέσω αποσπασματικών και συναισθηματικά φορτισμένων αφηγήσεων. Έτσι, οι απόγονοι των θυμάτων του μπλόκου ανακαλούν ιστορίες που αφορούν τις συλλήψεις, τις εκτελέσεις και το κλίμα φόβου της περιόδου, χωρίς ωστόσο να διαθέτουν οι ίδιοι βιωματική εμπειρία των γεγονότων. Οι αφηγήσεις αυτές αναπαράγονται συχνά στο πλαίσιο της οικογενειακής καθημερινότητας, σε επετειακές τελετές και σε τοπικές κοινωνικές εκδηλώσεις, εμπλουτιζόμενες με πολιτικές και ηθικές αξιολογήσεις που συνδέουν τη βιωμένη οικογενειακή εμπειρία με τη συλλογική μνήμη της κοινότητας.

Ωστόσο, η διαγενεακή μνήμη δεν συγκροτείται αποκλειστικά εντός της οικογένειας, αλλά αναπαράγεται και μέσα από συλλογικούς μηχανισμούς μνημόνευσης, όπως οι τοπικές τελετές, τα μνημεία, οι πολιτιστικοί σύλλογοι και οι πολιτικές οργανώσεις. Μέσα από αυτές τις πρακτικές, το τραυματικό παρελθόν μετασχηματίζεται σε στοιχείο της δημόσιας ιστορικής κουλτούρας της κοινότητας και διατηρείται ενεργό στον κοινωνικό χρόνο, στοιχεία που θα δούμε αναλυτικά στο επόμενο υποκεφάλαιο.

Παράλληλα, η ατέλεια και η επιλεκτικότητα της μνήμης των ανθρώπων που έζησαν τα γεγονότα ενισχύουν συχνά στις νεότερες γενιές την αδυναμία πλήρους κατανόησης του μεγέθους της βίας και του ψυχικού τραύματος που βίωσαν οι πρώτοι. Η βιωματική απόσταση από τα γεγονότα οδηγεί αρκετές φορές σε μια περισσότερο αποστασιοποιημένη στάση απέναντι στο παρελθόν, καθώς αρκετοί εκπρόσωποι των μεταγενέστερων γενεών δεν εμφανίζονται διατεθειμένοι να επιτρέψουν στην ιστορική εμπειρία να καθορίσει συνολικά τις προσωπικές επιλογές, τις πολιτικές στάσεις και τη ζωή τους. Η στάση αυτή συνδέεται τόσο με τις διαφορετικές κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώθηκαν οι επόμενες γενιές όσο και με τη σταδιακή αποδυνάμωση των «περιβαλλόντων μνήμης» που διατηρούσαν ζωντανές τις σχετικές εμπειρίες (Τσέκου, 2012, 315–316).

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση οικογένειας εκτελεσμένου κομμουνιστή κατά τη διάρκεια του μπλόκου, όπου ένα από τα παιδιά του συνδέθηκε επαγγελματικά με τις υπηρεσίες ασφαλείας, ενώ μέλος της επόμενης γενιάς της ίδιας οικογένειας συνδέθηκε, κατά τη δεκαετία του 2010, με οργανώσεις που πρόσκεινται στη ναζιστική και φασιστική ιδεολογία. Η περίπτωση αυτή αναδεικνύει ότι η διαγενεακή μεταβίβαση της μνήμης δεν οδηγεί αναγκαστικά σε πολιτική ή ιδεολογική συνέχεια, αλλά αποτελεί μια σύνθετη και δυναμική διαδικασία, η οποία επηρεάζεται από τις μεταβαλλόμενες κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες κάθε εποχής.

Συνεπώς, η διαγενεακή μνήμη του μπλόκου της Καλογρέζας δε συνιστά μια γραμμική και αμετάβλητη μεταβίβαση πολιτικών ταυτοτήτων ή βιωμάτων, αλλά μια δυναμική διαδικασία επανανοηματοδότησης του τραυματικού παρελθόντος. Οι επόμενες γενιές διαχειρίζονται τη μνήμη μέσα από διαφορετικά κοινωνικά και πολιτικά συμφραζόμενα, διατηρώντας άλλοτε ισχυρούς δεσμούς με την αντιστασιακή κληρονομιά και άλλοτε υιοθετώντας πιο αποστασιοποιημένες ή και αντιφατικές στάσεις απέναντι σε αυτήν.

6.3 Σιωπή, φόβος και μεταβίβαση του τραύματος

Πέρα από τις αφηγήσεις, η ιστορική μνήμη συγκροτείται και μέσα από τη σιωπή. Στην περίπτωση τραυματικών γεγονότων όπως το Μπλόκο της Καλογρέζας, πολλοί επιζώντες

επέλεξαν ή αναγκάστηκαν να αποσιωπήσουν τις εμπειρίες τους, είτε λόγω φόβου, είτε εξαιτίας των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών της μεταπολεμικής περιόδου. Βεβαίως η σιωπή δε σημαίνει διαγραφή της μνήμης, απλά λειτουργεί ως ένας εναλλακτικός τρόπος διαχείρισης του τραύματος. Πολλές μεταπολεμικές μαρτυρίες αναδεικνύουν τη μακροχρόνια παρουσία του τραύματος και της μνήμης στην καθημερινή ζωή. Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα θύματα και οι καταδότες συνέχισαν να συνυπάρχουν στον ίδιο εργασιακό χώρο, όπως ο Γιώργος Νεσιάδης και ο Λ. που τον κατέδωσε, χωρίς να αποκαλυφθούν οι μεταξύ τους σχέσεις, γεγονός που καταδεικνύει τη σύνθετη και συχνά σιωπηλή διαχείριση του παρελθόντος. Παρά την αποκάλυψη της αλήθειας σε μεταγενέστερο χρόνο, η επιλογή της μη εκδίκησης και της αποφυγής της τιμωρίας εκφράζει μια στάση ηθικής αυτοσυγκράτησης, που ανάλογα την οπτική μπορεί να ιδωθεί είτε ως πολιτική αφέλεια είτε ως συνειδητή πολιτική αντίληψη.

Σύμφωνα με την Μπούσχοτεν (2008, 146), σε κοινωνικό επίπεδο η συλλογική επεξεργασία και μεταβίβαση του τραύματος προϋποθέτει μια μορφή κοινωνικής αναγνώρισής του, ως αναγκαίο όρο για τη συμφιλίωση με το παρελθόν. Η άποψη αυτή βασίζεται στην αντίληψη ότι μια βαθιά διχασμένη κοινωνία, προκειμένου να προχωρήσει προς το μέλλον, οφείλει να αφήσει πίσω το παρελθόν που αποτέλεσε πηγή του διχασμού. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Graham Dawson, όπως τον παραθέτει η Μπούσχοτεν, το παρελθόν δεν ξεχνιέται εύκολα, και αντίθετα, η απουσία κοινωνικής αναγνώρισης μπορεί να οδηγήσει σε μια «πολιτική της οδύνης», η οποία εμποδίζει την αναγνώριση του τραύματος του άλλου. Έτσι, η πόλωση γύρω από το παρελθόν διαιωνίζεται και μεταβιβάζεται στις επόμενες γενιές, καθιστώντας δυσκολότερη τη συμφιλίωση με αυτό.

Στην περίπτωση του μπλόκου της Καλογρέζας, η εκτέλεση 22 κομμουνιστών, η ατιμωρησία των δωσίλογων και των αρχών ασφαλείας, καθώς και η μεταπολεμική μη αναγνώριση των πατριωτικών αγώνων των κομμουνιστών από την επίσημη πολιτική πραγματικότητα, διαμόρφωσαν τόσο το περιεχόμενο όσο και την πορεία μη επούλωσης του τραύματος. Παράλληλα, δεν πρέπει να παραβλέπεται η ταξική διάσταση της σύγκρουσης, η οποία καθιστούσε την υπέρβαση του τραύματος ζήτημα δευτερεύον και άμεσα εξαρτημένο από την επίλυση της ίδιας της ταξικής αντιπαράθεσης.

ΚΕΦ. 7ο. Δημόσια Ιστορία και Μνήμη

7.1 Τοπική συλλογική μνήμη

Η ιστορική εμπειρία του μπλόκου της Καλογρέζας δεν περιορίζεται στο επίπεδο της οικογένειας, αλλά ενσωματώνεται και στη συλλογική μνήμη της τοπικής κοινωνίας. Η τοπική συλλογική μνήμη συγκροτείται μέσα από πρακτικές, αναπαραστάσεις και υλικές εκφράσεις που διατηρούν το γεγονός παρόν στο δημόσιο χώρο και χρόνο. Μνημεία, ονομασίες οδών και πλατειών, καθώς και επετειακές εκδηλώσεις αποτελούν βασικούς φορείς αυτής της μνήμης. Παράλληλα, θεσμοί όπως τα σχολεία, οι πολιτιστικοί σύλλογοι και η τοπική αυτοδιοίκηση συμβάλλουν ενεργά στη διατήρηση και αναπαραγωγή της ιστορικής γνώσης. Ωστόσο, η συλλογική μνήμη δεν είναι ενιαία ούτε αδιαμφισβήτητη, καθώς ενδέχεται να περιλαμβάνει πολλαπλές και ενίοτε ανταγωνιστικές ερμηνείες του παρελθόντος. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, η μνήμη μετατρέπεται σε βασικό στοιχείο της τοπικής ταυτότητας, διαμορφώνοντας το πώς η κοινότητα αντιλαμβάνεται τον εαυτό της και τη θέση της στην ευρύτερη ιστορική αφήγηση.

7.2 Το Μπλόκο της Καλογρέζας στον δημόσιο λόγο

7.2.1 Η προσέγγιση των δημοτικών παρατάξεων

Η ιστορία του μπλόκου της Καλογρέζας δε θα μπορούσε να μείνει μόνο «μέσα στα βιβλία» και στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα, αλλά συνεχίζει να επικοινωνείται στο ευρύτερο κοινό της πόλης και συνδέεται με τη συλλογική μνήμη, την πολιτική, την ταυτότητα και τον πολιτισμό της Νέας Ιωνίας. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία διαδραματίζουν οι δημοτικές παρατάξεις και οι πολιτικές, πολιτιστικές και ιστορικές συλλογικότητες της περιοχής.

Στο πλαίσιο αυτό διανεμήθηκε ερωτηματολόγιο 30 ερωτήσεων στους επικεφαλής των δημοτικών παρατάξεων και στον Δήμαρχο Νέας Ιωνίας. Αξίζει να σημειωθεί πως από τους έξι επικεφαλής παρατάξεων ανταποκρίθηκαν μόνο τρεις, ενώ ο δήμαρχος και οι επικεφαλής των παρατάξεων της μείζονος αντιπολίτευσης δεν

ανταποκρίθηκαν στο αίτημα του συγγραφέα της εργασίας, να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο, χωρίς να αιτιολογήσουν την απόφασή τους.

Η επιλογή των επικεφαλής των δημοτικών παρατάξεων ως ερωτώμενων στηρίχθηκε στην παραδοχή ότι αποτελούν βασικούς διαμορφωτές της τοπικής δημόσιας ιστορίας και των πολιτικών της μνήμης. Η κατάρτιση του ερωτηματολογίου βασίστηκε στο θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας έρευνας και ειδικότερα στις έννοιες του πολιτισμικού τραύματος, της συλλογικής μνήμης, της δημόσιας ιστορίας και των τόπων μνήμης. Οι τριάντα ερωτήσεις, που παρατίθενται στο παράρτημα 2 της εργασίας, οργανώθηκαν σε διακριτές θεματικές ενότητες, οι οποίες αντιστοιχούν στα βασικά ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας. Συγκεκριμένα, το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει εισαγωγικές ερωτήσεις για τη σημασία του μπλόκου για τη σύγχρονη ταυτότητα της πόλης και τον ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης. Ακολουθούν οι ερωτήσεις για την τραυματική διάσταση του μπλόκου, τις βιωματικές αφηγήσεις, τις προφορικές μαρτυρίες και τη διαγενεακή μεταβίβαση της μνήμης. Οι επόμενες ενότητες επικεντρώνονται στις δημόσιες μορφές αναπαράστασης της μνήμης του μπλόκου, στη θέση του στην εκπαιδευτική διαδικασία, καθώς και στις αντιπαραθέσεις αναφορικά με τις διαφορετικές πολιτικές και ιδεολογικές ερμηνείες γύρω από αυτό.

Μέσα από τις απαντήσεις των επικεφαλής των παρατάξεων διερευνάται όχι μόνο το περιεχόμενο της δημόσιας μνήμης ενός τραυματικού «σταθμού» στην ιστορία της πόλης, αλλά και ο βαθμός στον οποίο αυτή παραμένει ζωντανή στη σύγχρονη κοινωνία, οι τρόποι με τους οποίους μεταβιβάζεται στις νεότερες γενιές, οι μορφές δημόσιας αναπαράστασής της, καθώς και οι ιδεολογικές και πολιτικές διαφοροποιήσεις και συγκρούσεις που αναπτύσσονται γύρω από αυτή. Επιπλέον, δίνει τη δυνατότητα να εξεταστεί σε ποιο βαθμό η μνήμη του μπλόκου ενσωματώνεται στις πολιτικές των δημοτικών αρχών και αξιοποιείται ως στοιχείο της τοπικής ταυτότητας των δημοτών.

Ειδικότερα, για τον Πέτρο Αλέπη, επικεφαλής της «Λαϊκής Συσπείρωσης» Νέας Ιωνίας, που πρόσκειται στο ΚΚΕ, κεντρικός άξονας της προσέγγισής του είναι η ανάδειξη της ιστορικής σημασίας της Εθνικής Αντίστασης, του ρόλου του ΚΚΕ, του

ΕΑΜ, του ΕΛΑΣ και της ΕΠΟΝ, καθώς και η σύνδεση της ιστορικής μνήμης με τα σημερινά κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα.

Ο ερωτώμενος παρουσιάζει τη Νέα Ιωνία ως εργατική και προσφυγική πόλη, άρρηκτα δεμένη με την Αντίσταση απέναντι στους ναζί και τους ντόπιους συνεργάτες τους. Το Μπλόκο της Καλογρέζας προβάλλεται ως κορυφαία στιγμή θυσίας και αγώνα, με πρωταγωνιστές εργάτες, ανθρακωρύχους και λαϊκούς ανθρώπους που εκτελέστηκαν για τη δράση τους. Αντίθετα, οι ταγματασφαλίτες και οι δωσίλογοι περιγράφονται ως προδότες που συνεργάστηκαν με τους κατακτητές. Η ιστορική μνήμη, σύμφωνα με το κείμενο, έχει διατηρήσει ζωντανή τη θυσία των αγωνιστών και όχι των συνεργατών των ναζί.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη σημασία της διατήρησης της ιστορικής μνήμης μέσα από εκδηλώσεις, μνημεία, εκπαιδευτικές δράσεις και μαρτυρίες. Ο Αλέπης θεωρεί ότι ο Δήμος και η εκπαίδευση θα έπρεπε να αξιοποιούν περισσότερο αυτή την ιστορία ώστε οι νεότερες γενιές να γνωρίζουν «σε ποιο χώμα πατάνε». Αναφέρονται θετικές πρωτοβουλίες εκπαιδευτικών, συλλόγων και πολιτιστικών φορέων, αλλά ασκείται κριτική στη δημοτική αρχή ότι δε συμβάλλει επαρκώς στη συστηματική ανάδειξη του γεγονότος.

Παράλληλα, υποστηρίζει ότι η ιστορική μνήμη δεν είναι ουδέτερη αλλά έχει διακριτή πολιτική διάσταση. Ο ερωτώμενος απορρίπτει τη θεωρία των «δύο άκρων» και θεωρεί πως η εξίσωση φασισμού και κομμουνισμού αποτελεί παραχάραξη της ιστορίας. Επιμένει επίσης πως η μνήμη του Μπλόκου πρέπει να συνδέεται με σύγχρονα ζητήματα, όπως οι πόλεμοι, ο ιμπεριαλισμός και η γενοκτονία που συντελείται στην Παλαιστίνη, ώστε να αποκτά ουσιαστικό περιεχόμενο και επικαιρότητα.

Επιπλέον, αναδεικνύεται η σημασία των προφορικών μαρτυριών, των οικογενειακών αφηγήσεων και της συλλογικής μνήμης που μεταφέρεται από γενιά σε γενιά. Αναφέρονται βιβλία και λευκώματα που συμβάλλουν στη διατήρηση της ιστορικής γνώσης, καθώς και η διαχρονική συμβολή του ΚΚΕ στη διοργάνωση εκδηλώσεων και στη δημιουργία μνημείων για το Μπλόκο της Καλογρέζας.

Συνολικά, το κείμενο παρουσιάζει το Μπλόκο της Καλογρέζας ως σύμβολο ηρωισμού, λαϊκής αντίστασης και κομμουνιστικού αγώνα, υποστηρίζοντας ότι η ιστορική μνήμη πρέπει να παραμένει ζωντανή και ενεργή μέσα στην κοινωνία και ιδιαίτερα στις νέες γενιές.

Για τον επικεφαλής της παράταξης «Ενότητα για τη Νέα Ιωνία», Χρήστο Κανλή, που κινείται στον χώρο της ριζοσπαστικής Αριστεράς, το Μπλόκο της Καλογρέζας δεν αποτελεί απλώς ένα ιστορικό γεγονός, αλλά θεμελιώδες στοιχείο της πολιτικής και ιστορικής ταυτότητας της Νέας Ιωνίας. Όπως υποστηρίζει, η μνήμη του συνδέεται άμεσα με την αντιφασιστική και αριστερή αντίσταση της περιόδου της Κατοχής, ενώ σήμερα κινδυνεύει να αποδυναμωθεί μέσα σε μια σύγχρονη πόλη που μεταβάλλεται κοινωνικά και πολιτισμικά.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ευθύνη της τοπικής αυτοδιοίκησης για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης. Θεωρεί ότι ο Δήμος περιορίζεται κυρίως σε τυπικές επετειακές εκδηλώσεις χωρίς ουσιαστική πολιτική μνήμης. Για αυτόν τον λόγο προτείνει τη δημιουργία ψηφιακών αρχείων, μόνιμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ντοκιμαντέρ, δημόσιων εκθέσεων, περιπάτων μνήμης και θεσμικής στήριξης συλλόγων και ερευνητών.

Στις απαντήσεις του αναδεικνύεται έντονα η έννοια του τραύματος και της διαγενεακής μεταβίβασής του. Υποστηρίζει ότι μετά τον Εμφύλιο κυριάρχησε σιωπή γύρω από το Μπλόκο, καθώς η αριστερά διωκόταν και η επίσημη κρατική αφήγηση επιχείρησε να αποσιωπήσει τον ρόλο της αντιστασιακής δράσης. Το τραύμα μεταφέρθηκε στις επόμενες γενιές μέσα από οικογενειακές αφηγήσεις, φόβο, σιωπή αλλά και πολιτική συνείδηση.

Παράλληλα, τονίζει ότι μέχρι σήμερα υπάρχουν ανταγωνιστικές ερμηνείες για το γεγονός. Από τη μία πλευρά, ορισμένοι επιχειρούν να παρουσιάσουν το Μπλόκο ως μια γενική «τραγωδία» χωρίς πολιτικές διαστάσεις, ενώ από την άλλη προβάλλεται ως κορυφαία στιγμή της αντιφασιστικής αντίστασης. Ο ίδιος υιοθετεί ξεκάθαρα τη δεύτερη προσέγγιση, θεωρώντας ότι η αποπολιτικοποίηση της μνήμης αλλοιώνει τον ιστορικό πυρήνα του γεγονότος.

Σε σχέση με τη νεολαία και την εκπαίδευση, υπογραμμίζει ότι οι νέες γενιές γνωρίζουν το Μπλόκο μόνο όταν υπάρχουν ενεργοί εκπαιδευτικοί ή σύλλογοι που μεταδίδουν βιωματικά τη μνήμη. Εκτιμά ότι οι σημερινές επετειακές πρακτικές δεν προσελκύουν τους νέους και προτείνει πιο συμμετοχικές μορφές ιστορικής εκπαίδευσης, όπως θεατρικά δρώμενα, εργαστήρια, μαρτυρίες απογόνων και διαδραστικό οπτικοακουστικό υλικό.

Η εκπρόσωπος της παράταξης «Εκτός Σχεδίου», Αγγελική Βάσιλα, που κινείται στον χώρο της αντικαπιταλιστικής, κομμουνιστικής Αριστεράς, εκτιμά πως η μνήμη του Μπλόκου της Καλογρέζας παραμένει σημαντική όχι μόνο για την κατανόηση του παρελθόντος, αλλά και για τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιμετωπίζει σήμερα ζητήματα δημοκρατίας, φασισμού, κοινωνικής δικαιοσύνης και συλλογικής ευθύνης.

Οι απαντήσεις της αναδεικνύουν το Μπλόκο της Καλογρέζας ως ένα από τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα για τη συλλογική ταυτότητα της Νέας Ιωνίας. Το γεγονός δεν παρουσιάζεται απλώς ως μια ναζιστική θηριωδία της Κατοχής, αλλά ως συμπύκνωση της ιστορίας μιας εργατικής και προσφυγικής περιοχής που διαμορφώθηκε μέσα από τον ξεριζωμό, την εργασία, την ταξική πάλη, τη συλλογική οργάνωση και την αντίσταση.

Κεντρική θέση στην τοποθέτησή της κατέχει η άποψη ότι η μνήμη του Μπλόκου συνδέεται άμεσα με τις έννοιες της αλληλεγγύης, της συλλογικότητας και της αντιφασιστικής στάσης που χαρακτηρίζουν ιστορικά τη Νέα Ιωνία. Παράλληλα, τονίζεται ότι η μνήμη αυτή δε διατηρείται αυτόματα αλλά υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να απονεκρωθεί και να περιοριστεί σε μια τυπική επετειακή διαδικασία χωρίς ουσιαστικό κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης και γενικότερα των θεσμών στη διαχείριση της ιστορικής μνήμης. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, ο Δήμος δεν λειτουργεί ουδέτερα, καθώς οι Δήμοι λειτουργούν μέσα σε ένα ευρύτερο κρατικό και πολιτικό πλαίσιο και πολύ συχνά αναπαράγουν την κυρίαρχη δημόσια αφήγηση της ιστορίας, προωθώντας μια «ασφαλή» και αποπολιτικοποιημένη αφήγηση του γεγονότος, η οποία δίνει έμφαση στην εθνική ενότητα και στη θυσία, αποσιωπώντας

τις κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις της εποχής. Ιδιαίτερα υπογραμμίζεται ότι υποβαθμίζεται ο εργατικός και προσφυγικός χαρακτήρας της περιοχής, η δράση του ΕΑΜ και της Αντίστασης, καθώς και ο ρόλος των ταγματασφαλιτών και των ντόπιων συνεργατών των ναζί.

Η προφορική ιστορία και οι βιωματικές μαρτυρίες παρουσιάζονται στις απαντήσεις της ως βασικός πυλώνας διατήρησης της μνήμης. Οι αφηγήσεις επιζώντων και απογόνων αναδεικνύουν όχι μόνο τη βία της Κατοχής αλλά και το τραύμα της «εσωτερικής προδοσίας», καθώς πολλοί συνεργάτες των ναζί προέρχονταν από την ίδια την τοπική κοινωνία. Το στοιχείο αυτό θεωρείται ότι επιβάρυνε βαθιά τη συλλογική μνήμη και οδήγησε σε μακρές περιόδους σιωπής, φόβου και αποσιώπησης, ιδιαίτερα κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο.

Το τραύμα του Μπλόκου μεταφέρθηκε στις επόμενες γενιές τόσο μέσα από αφηγήσεις όσο και μέσα από σιωπές, μισόλογα και οικογενειακές αποσιωπήσεις. Παράλληλα, η μνήμη δεν περιορίστηκε μόνο στις οικογενειακές ιστορίες αλλά συνδέθηκε και με το ίδιο το τοπίο της πόλης, τους δρόμους, τις πλατείες και τα σημεία εκτελέσεων, μετατρέποντας την ιστορία σε καθημερινή εμπειρία για πολλούς κατοίκους.

Στις απαντήσεις της επισημαίνεται επίσης ότι σήμερα υπάρχουν πολλαπλές και συχνά ανταγωνιστικές αφηγήσεις γύρω από το Μπλόκο. Από τη μία πλευρά υπάρχει η επίσημη θεσμική αφήγηση που το παρουσιάζει ως μια γενική εθνική τραγωδία, ενώ από την άλλη υπάρχουν πολιτικές, κινηματικές και τοπικές συλλογικότητες που επιμένουν στην ανάδειξη της ταξικής, κοινωνικής και αντιστασιακής διάστασης του γεγονότος. Παράλληλα, υπάρχει και μια πιο υπόγεια, βιωματική μνήμη που επιβιώνει κυρίως μέσα στις οικογένειες και στις προσωπικές εμπειρίες των κατοίκων.

Σημαντικό μέρος της συζήτησης αφορά και τον τρόπο με τον οποίο οι νεότερες γενιές σχετίζονται με αυτή τη μνήμη. Αναγνωρίζεται ότι μεγάλο μέρος της νεολαίας βιώνει το Μπλόκο ως μια μακρινή και τυπική επέτειο. Ωστόσο, όταν η ιστορία προσεγγίζεται βιωματικά, μέσα από ιστορικούς περιπάτους, προφορικές μαρτυρίες, συλλογικές δράσεις και σύγχρονα μέσα, τότε οι νέοι δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον

και μπορούν να συνδέσουν το παρελθόν με σύγχρονα ζητήματα όπως ο φασισμός, η βία, ο πόλεμος και η κοινωνική αδικία.

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στις πρωτοβουλίες προφορικής ιστορίας, κυρίως της Ομάδας Προφορικής Ιστορίας της Εργατικής Λέσχης Νέας Ιωνίας, που θεωρείται σημαντική για τη διάσωση αφηγήσεων γύρω από την Κατοχή, την εργασία, την προσφυγιά και τη συλλογική ζωή της περιοχής. Παράλληλα, προτείνονται μορφές πιο ουσιαστικής διατήρησης της μνήμης, όπως η δημιουργία αρχείων προφορικής ιστορίας, ψηφιακών χαρτών μνήμης, εκπαιδευτικών δράσεων και ιστορικών περιπάτων.

Τέλος, η ερωτώμενη υπογραμμίζει ότι η μνήμη του Μπλόκου παραμένει έως σήμερα πεδίο πολιτικής και ιδεολογικής σύγκρουσης. Η άνοδος ακροδεξιών και αναθεωρητικών αφηγήσεων, αλλά και η προσπάθεια «εξομάλυνσης» της ιστορίας από θεσμικούς φορείς, επηρεάζουν άμεσα τον δημόσιο λόγο γύρω από το γεγονός. Παρ' όλα αυτά, το Μπλόκο της Καλογρέζας εξακολουθεί να αποτελεί ένα ισχυρό σημείο αναφοράς για τη συλλογική ταυτότητα της Νέας Ιωνίας και μια ζωντανή μνήμη που συνδέει το παρελθόν με τα σημερινά κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, αφού η οργανωμένη λαϊκή αντίσταση παραμένει ένα επικίνδυνο παράδειγμα για κάθε εξουσία που θέλει τη μνήμη ήσυχη και αποστειρωμένη.

7.2.2 Το μπλόκο στον Τύπο της εποχής

Ο «νόμιμος» Τύπος της περιόδου της Κατοχής στην Ελλάδα βρισκόταν υπό τον έλεγχο των γερμανικών υπουργείων Εξωτερικών και Προπαγάνδας. Έτσι, το μπλόκο της Καλογρέζας αποσιωπήθηκε πλήρως από τις εφημερίδες της εποχής. Είναι χαρακτηριστικό ότι την επόμενη ημέρα, στις 16 Μαρτίου 1944, το «Ελεύθερο Βήμα» δημοσίευε ομιλία του δρος Γκαίμπελς στο Σάλτσμπουργκ με τον τίτλο: «Όχι μόνο θα ανακοπεί η προσωρινή πρόοδος του εχθρού, αλλά ασφαλώς θα κερδίσει τελικώς η Γερμανία», ενώ σε άλλη σελίδα εξυμνούνταν οι θυσίες του γερμανικού λαού. Την ίδια ημέρα, η «Πρωία» ενημέρωνε το αναγνωστικό κοινό πως «Ελλάς και Γερμανία [είναι] προασπισταί του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού» (Χαλέμος, 2015, 209–210).

Στο ίδιο κλίμα κινήθηκε και η «Ακρόπολις», η οποία στις 16 Μαρτίου 1944 κυκλοφόρησε με τίτλο: «Εκτεταμέναι καταστροφραί εις Λονδίνον, συνέπεια γερμανικής ισχυράς επιδρομής – αι επιχειρήσεις εις το Ανατολικόν μέτωπον – επιτυχής δράσις κατά ξηράν και αέρα εις την Ιταλία». Στην ίδια σελίδα προαναγγελλόταν, παράλληλα, η δημοσίευση του «νέου αριστουργηματικού και μοντέρνου μυθιστορήματος» του Λέκερ με τίτλο «Κορίτσια χωρίς προίκα». Από την πρώτη σελίδα δεν έλειπαν ούτε οι αθλητικές ειδήσεις ούτε οι κληρωθέντες αριθμοί του Εθνικού Λαχείου (Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων, 2026). Αντίστοιχα, η «Απογευματινή», αστική εφημερίδα με το μέρος των συμμάχων, που εκδιδόταν στην Κωνσταντινούπολη, στο φύλλο της 16^{ης} Μαρτίου 1944, αναφερόταν στις επιχειρήσεις των ρωσικών στρατευμάτων και στις επιτυχίες των Σέρβων παρτιζάνων, χωρίς όμως να κάνει οποιαδήποτε αναφορά στην τραγωδία της Καλογρέζας (Αρχείο Βουλής των Ελλήνων, 2026).

Η μόνη εφημερίδα που δημοσίευσε το μπλόκο της Καλογρέζας ήταν ο παράνομος «Ριζοσπάστης», όργανο της ΚΕ του ΚΚΕ. Στο έκτακτο φύλλο υπ' αριθμ. 90, που κυκλοφόρησε το Σάββατο 18 Μαρτίου 1944, το πρωτοσέλιδο έφερε τον τίτλο: «Ομαδικές σφαγές στην Καλογρέζα. Το αίμα του λαού γυρεύει εκδίκηση». Στην ίδια σελίδα, το παράνομο έντυπο απέτιε φόρο τιμής στους εκτελεσμένους του μπλόκου, ενώ στη συνέχεια παρουσίαζε αναλυτικά την εξέλιξη των γεγονότων, από την απεργιακή κινητοποίηση των ανθρακωρύχων έως τις εκτελέσεις, υπό τον τίτλο: «Οι ορδές του Λάμπου σφάζουν τους εργάτες». Αξίζει να σημειωθεί πως στο άρθρο γίνεται αναφορά για 26 εκτελεσθέντες, 25 μαχητές του ΕΛΑΣ και μέλη του ΚΚΕ και ένας Ιταλός αντιφασίστας, εκ των οποίων οι 20 ήταν ανθρακωρύχοι, οι 3 υφαντουργοί και οι 3 επαγγελματίες.

Λίγες ημέρες αργότερα, την Τρίτη 21 Μαρτίου 1944, κυκλοφόρησε το «Εργατικό Βήμα» (αρ. φύλλου 20), παράνομο όργανο της ΚΕ του ΕΑΜ, με κεντρικό πρωτοσέλιδο τίτλο: «25 Μαρτίου 1821 – 25 Μαρτίου 1944». Στην υπόλοιπη πρώτη σελίδα, αλλά και σε ολόκληρη τη δεύτερη, παρουσιάζονταν εκτενώς τα γεγονότα της Καλογρέζας, κάτω από τον τίτλο: «Η Καλογρέζα μετά την Κοκκινιά». Μέσα από λεπτομερείς περιγραφές της βίας των δωσιλογικών αρχών, η εφημερίδα καλούσε τους

εργατοϋπαλλήλους της χώρας να αντισταθούν στην τρομοκρατία και να υπερασπιστούν τη ζωή, τα παιδιά και το έθνος.

Αναφορά στο μπλόκο έγινε επίσης και στην «Κομμουνιστική Επιθεώρηση», θεωρητικό και πολιτικό όργανο της ΚΕ του ΚΚΕ, όπου τις ίδιες ημέρες δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην εκτέλεση κομμουνιστών εργατών (Χαλέμος, 2015, 210–214).

7.2.3 Το μπλόκο στον τύπο και στα ΜΚΔ σήμερα

Σήμερα, τα γεγονότα του μπλόκου της Καλογρέζας προβάλλονται κυρίως μέσα από εφημερίδες και έντυπα κομμουνιστικής αναφοράς. Ο Ριζοσπάστης δημοσιεύει κάθε χρόνο εκτενή αφιερώματα στα γεγονότα του μπλόκου, αναδεικνύοντας τόσο την ιστορική και πολιτική τους σημασία όσο και τις εκδηλώσεις μνήμης που διοργανώνονται. Παράλληλα, αναφορές και σχετικά ρεπορτάζ φιλοξενούνται και σε έντυπα εξωκοινοβουλευτικών κομμουνιστικών οργανώσεων, όπως το ΠΡΙΝ, τα οποία προσεγγίζουν το γεγονός μέσα από ιστορικές, πολιτικές και μνημονικές αναγνώσεις.

Το μπλόκο της Καλογρέζας κατέχει κεντρική θέση και στον τοπικό τύπο της Νέας Ιωνίας. Οι τοπικές εφημερίδες και ιστοσελίδες, όπως ο «Χτύπος», η «Έκφραση», το «Zonews.gr», δημοσιεύουν συχνά ιστορικά αφιερώματα και προβάλλουν τις επετειακές εκδηλώσεις.

7.3 Μνημεία, τελετές και επετειακές πρακτικές

Οι σχέσεις των κατοίκων με τον τόπο στον οποίο διαμένουν, οι μεταξύ τους σχέσεις και η διαμεσολάβηση της πολιτικής εξουσίας στον χώρο διαμορφώνουν ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγεται η συλλογική, η ατομική και η θεσμική μνήμη. Η τοπικότητα, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο οι μνημονικές κοινότητες εντάσσονται στον χώρο, επενδύοντας με μηνύματα τις οπτικές τους, μελετώνται προνομιακά μέσα στους τόπους μνήμης (Δρουμπούκη, 2014, 75-76).

Η μνήμη του μπλόκου της Καλογρέζας διατηρείται ζωντανή όχι μόνο μέσα από τις ιστορικές αφηγήσεις και τις προσωπικές μαρτυρίες, αλλά και μέσω ενός πλέγματος δημόσιων πρακτικών μνήμης που περιλαμβάνει μνημεία, επετειακές εκδηλώσεις και

τελετουργίες τιμής προς τα θύματα. Οι πρακτικές αυτές αποτελούν βασικό στοιχείο της συλλογικής μνήμης της τοπικής κοινωνίας και συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ιστορικής ταυτότητας της περιοχής. Το τραυματικό γεγονός του Μπλόκου δεν αντιμετωπίζεται αποκλειστικά ως ένα ιστορικό επεισόδιο της γερμανικής Κατοχής και της δράσης των δωσιλογικών αρχών, αλλά ως ένα γεγονός με διαρκή συμβολική και πολιτική σημασία για τη συλλογική συνείδηση των κατοίκων.

Κεντρικό ρόλο στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης κατέχουν τα μνημεία και οι αναθηματικές επιγραφές που έχουν ανεγερθεί προς τιμήν των εκτελεσμένων. Τα μνημεία αυτά λειτουργούν ως «τόποι μνήμης», σύμφωνα με τη θεωρία του Pierre Nora, δηλαδή ως υλικοί φορείς της ιστορικής μνήμης που επιτρέπουν στην κοινωνία να διατηρεί ζωντανή τη σχέση της με το παρελθόν (Δρουμπούκη, 2014, 103). Έτσι, ο δημόσιος χώρος αποκτά ιδιαίτερη συμβολική σημασία, καθώς μετατρέπεται σε σημείο αναφοράς τόσο του συλλογικού τραύματος όσο και της αντιστασιακής μνήμης.

Στην Καλογρέζα βρίσκεται μνημείο αφιερωμένο στους εκτελεσθέντες, σε μικρό πάρκο κοντά στο σημείο των εκτελέσεων. Εκεί, μια επιτύμβια στήλη φέρει τα ονόματα των 22 κομμουνιστών, ενώ χαραγμένο είναι και το ποίημα που αφιέρωσε ο Γιάννης Ρίτσος στη μνήμη τους: «Στην Καλογρέζα σαν περνάς ξέγνοιαστε εσύ διαβάτη, / με ευλάβεια πρέπει να πατάς, / γιατί σε τούτα τα λιθάρια / έπεσαν για τη λευτεριά 22 παλικάρια».

Παράλληλα, στο Νέο Ηράκλειο, στις αρχές Μαΐου 2026, τοποθετήθηκε τιμητική πλάκα για τον πρώτο νεκρό του Μπλόκου της Καλογρέζας, Παναγιώτη Μικρόπουλο. Στην επιγραφή αναγράφεται: «Παναγιώτης Μικρόπουλος, ΕΠΟΝίτης λιγνιτωρύχος, κάτοικος Νέου Ηρακλείου, πρώτος νεκρός του Μπλόκου της Καλογρέζας, 14 Μαρτίου 1944. Τιμή και δόξα σε όλους όσους έδωσαν τη ζωή τους για τη λευτεριά. ΚΚΕ – ΠΕΑΕΑ – ΔΣΕ».

Εξίσου σημαντική είναι και η ονοματοδοσία δρόμων και πλατειών προς τιμήν των θυμάτων ή της Εθνικής Αντίστασης, καθώς ενισχύει τη διαρκή παρουσία του ιστορικού γεγονότος στην καθημερινότητα των κατοίκων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα

αποτελεί η οδός που οδηγεί στο μνημείο της Καλογρέζας, η οποία φέρει την ονομασία «Ηρώων Καλογρέζας».

Τα εν λόγω μνημεία λειτουργούν ως χώροι συλλογικής συγκέντρωσης κατά τη διάρκεια των επετειακών τελετών, μετατρέποντας τη μνήμη σε δημόσια και βιωματική εμπειρία. Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι ετήσιες εκδηλώσεις μνήμης που πραγματοποιούνται για την επέτειο του μπλόκου. Οι τελετές αυτές οργανώνονται συνήθως από τον δήμο, αντιστασιακές οργανώσεις, πολιτιστικούς φορείς και συλλόγους της περιοχής και περιλαμβάνουν καταθέσεις στεφάνων, επιμνημόσυνες δεήσεις, ομιλίες, προσκλητήρια νεκρών και καλλιτεχνικά δρώμενα. Μέσα από τις τελετουργικές αυτές πρακτικές, η τοπική κοινωνία επαναφέρει συμβολικά το παρελθόν στο παρόν, αποδίδοντας τιμή στα θύματα και επιβεβαιώνοντας τη συλλογική της ιστορική μνήμη.

Αναλυτικότερα, τα πρώτα χρόνια μετά το μπλόκο της Καλογρέζας και έως τη Μεταπολίτευση, οι εκδηλώσεις μνήμης και τα μνημόσυνα πραγματοποιούνταν σε καθεστώς παρανομίας, καθώς οι αρχές απαγόρευαν κάθε δημόσια τιμητική αναφορά στους εκτελεσθέντες. Παρ' όλα αυτά, οι κάτοικοι της περιοχής, συγγενείς των θυμάτων και αγωνιστές της Αντίστασης συνέχισαν να διατηρούν ζωντανή τη μνήμη του γεγονότος μέσα από ανεπίσημες και συχνά μυστικές τελετές μνήμης.

Στη σύγχρονη εποχή, στον χώρο του μνημείου της Καλογρέζας πραγματοποιούνται τρεις βασικές εκδηλώσεις μνήμης. Η πρώτη διοργανώνεται υπό την αιγίδα του Δήμου και περιλαμβάνει επιμνημόσυνη δέηση στον ναό της Ζωοδόχου Πηγής, κατάθεση στεφάνων και ομιλίες στον χώρο του μνημείου. Βεβαίως, το πολιτικό περιεχόμενο και στίγμα της εκδήλωσης του Δήμου διαφοροποιείται ανάλογα με τη δημοτική αρχή. Στο πρόσφατο παρελθόν, όταν κυριαρχούσαν αριστερές δυνάμεις στον Δήμο Νέας Ιωνίας, οι εκδηλώσεις είχαν πιο έντονο ιδεολογικό χαρακτήρα και έδιναν έμφαση στην ανάδειξη των πραγματικών γεγονότων, καθώς και των θυμάτων και των θυτών. Αντίθετα, οι τελευταίες δημοτικές αρχές ακολουθούν πιο ουδέτερη και θεσμική προσέγγιση. Αξίζει να σημειωθεί, ότι στα πλαίσια των φετινών εκδηλώσεων για το μπλόκο, τον Μάρτιο του 2026, προσκλήθηκε ο ιστορικός Μενέλαος Χαραλαμπίδης, για να παρουσιάσει το βιβλίο του «Οι δωσίλογοι». Παράλληλα, για πρώτη φορά

προσκλήθηκε και παραβρέθηκε στις εκδηλώσεις μνήμης η οικογένεια του Ιταλού αντιφασίστα, Αντόνιο Πελεγκρίνο, ο οποίος είχε εκτελεστεί στο μπλόκο.

Η δεύτερη εκδήλωση οργανώνεται από τις τοπικές οργανώσεις του ΚΚΕ, συχνά με την παρουσία της/του Γενικού Γραμματέα της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει πορεία στους δρόμους της Καλογρέζας με κατάληξη το μνημείο, ομιλίες από αντιστασιακές οργανώσεις και μέλη του ΚΚΕ, κατάθεση στεφάνων, προσκλητήριο νεκρών και ανάκρουση του τραγουδιού «Επέσατε Θύματα Αδέλφια».

Η τρίτη εκδήλωση πραγματοποιείται από τη δημοτική παράταξη «Εκτός Σχεδίου», που ανήκει στον χώρο της ριζοσπαστικής Αριστεράς, και περιλαμβάνει συνήθως ιστορικούς περιπάτους με τη συμμετοχή ιστορικών και συγγενών των θυμάτων του Μπλόκου.

Μέσα από αυτές τις δράσεις, η ιστορική μνήμη δεν περιορίζεται μόνο στους επιζώντες ή στους απογόνους των θυμάτων, αλλά ενσωματώνεται στη συλλογική πολιτισμική ταυτότητα της τοπικής κοινωνίας. Οι μαρτυρίες, οι αφηγήσεις και οι δημόσιες αναπαραστάσεις του γεγονότος λειτουργούν ως μέσα ιστορικής εκπαίδευσης και συμβάλλουν στη διατήρηση και ενίσχυση της αντιφασιστικής συνείδησης.

7.4 Σχολική ιστορία, συλλογική μνήμη και το Μπλόκο της Καλογρέζας

Σύμφωνα με τη Σαλβάνου (2021,149), η σχολική ιστορία συνιστά κατεξοχήν πεδίο διαμόρφωσης της εθνικής ιδεολογίας. Ωστόσο, ιδιαίτερα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι κοινότητες των ιστορικών αποδεσμεύθηκαν σταδιακά από την άμεση κηδεμονία του εθνικού κράτους, γεγονός που συνέβαλε στην ανάδυση των λεγόμενων «πολέμων της ιστορίας». Οι συγκρούσεις αυτές δεν αφορούν αποκλειστικά το πραγματολογικό περιεχόμενο της ιστορικής αφήγησης, αλλά κυρίως τις διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες και ερμηνευτικές προσεγγίσεις μέσα από τις οποίες εξετάζονται τα ιστορικά γεγονότα (Σαλβάνου, 2021, 149).

Στην ελληνική περίπτωση, όπως επισημαίνει η Χριστίνα Κουλούρη στο έργο *Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834–1914)*, η διδασκαλία της ιστορίας

οργανώθηκε πρωτίστως γύρω από την καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας και την προβολή ενός ένδοξου εθνικού παρελθόντος (Σαλβάνου, 2021, 156). Στο πλαίσιο αυτό, ιστορικά γεγονότα που συνδέονταν με έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις και αμφιλεγόμενα ζητήματα, όπως τα μπλόκα της Κατοχής, ο δωσιλογισμός ή η σύγκρουση μεταξύ του εθνικού κράτους και του κομμουνιστικού κινήματος, είτε αποσιωπήθηκαν είτε αντιμετωπίστηκαν αποσπασματικά στη σχολική εκπαίδευση.

Ενδεικτική είναι η περιορισμένη παρουσία της περιόδου της Κατοχής και της Αντίστασης στα σύγχρονα σχολικά εγχειρίδια. Συγκεκριμένα, στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία των Λούβη και Ξιφαρά (2024, 132–134), η περίοδος της Κατοχής, της Αντίστασης και της Απελευθέρωσης καλύπτεται σε μόλις τρεις σελίδες. Η μοναδική ουσιαστική αναφορά στα Τάγματα Ασφαλείας περιλαμβάνεται σε παράθεμα του Γ. Μαργαρίτη με τίτλο «Οι μαζικές εκτελέσεις και τα τάγματα ασφαλείας», από το έργο Η ένοπλη Αντίσταση, Ιστορία του νέου ελληνισμού (141–142). Αντίστοιχα, στο βιβλίο της Γ' Γενικού Λυκείου Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου (από το 1815 έως σήμερα) (Κολιόπουλος κ.ά., 2024, 123–125), η Εθνική Αντίσταση παρουσιάζεται συνοπτικά, σε έκταση περίπου μισής σελίδας, ενώ παρατίθεται και πίνακας με τα θύματα της ναζιστικής Κατοχής. Παρά τις αναφορές στις εκτελέσεις πατριωτών από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής, απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά στη δράση των δωσιλογικών μηχανισμών και στις εκτελέσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια των μπλόκων, ενώ το μπλόκο της Καλογρέζας απουσιάζει εντελώς από την αφήγηση.

Στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, η περίοδος της Κατοχής και η δωσιλογική βία εξετάζονται πιο εκτενώς και αποτελούν βασικό πεδίο αντιπαραθέσης διαφορετικών ιστοριογραφικών προσεγγίσεων. Ενδεικτικά, στη βιβλιογραφία που προτείνει το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο περιλαμβάνονται έργα προοδευτικών ιστορικών, τα οποία προσεγγίζουν με επιστημονική τεκμηρίωση ζητήματα όπως η κρατική βία κατά την Κατοχή, τα μπλόκα και ειδικότερα το Μπλόκο της Καλογρέζας. Παράλληλα, όμως, προτείνονται και έργα που υιοθετούν αναθεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με τη φύση της κατοχικής βίας και τον ρόλο των δωσιλογικών μηχανισμών.

Στα σχολεία της Νέας Ιωνίας, η 15η Μαρτίου, ημέρα του Μπλόκου της Καλογρέζας, δεν έχει καθιερωθεί επίσημα ως ημέρα μνήμης και ιστορικής αναφοράς για την πόλη. Παρ' όλα αυτά, δε λείπουν οι μεμονωμένες πρωτοβουλίες δασκάλων και καθηγητών που αναγνωρίζουν τη σημασία της ιστορικής γνώσης και της συλλογικής μνήμης για γεγονότα που σημάδεψαν την πορεία και τη φυσιογνωμία της Νέας Ιωνίας.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τρεις ιδιαίτερα αξιόλογες εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια. Η πρώτη έγινε στις 15/4/2014, με πρωτοβουλία του Συλλόγου Γονέων του 5ου Λυκείου Νέας Ιωνίας, που βρίσκεται στην Καλογρέζα. Στην εκδήλωση μίλησε η τότε ΕΠΟΝίτισσα και μία από τις πρωταγωνίστριες των γεγονότων, Δέσποινα Βενετσανοπούλου, η οποία αφηγήθηκε στους μαθητές, τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς τις εμπειρίες της από την περίοδο της Κατοχής και ειδικότερα από το Μπλόκο της Καλογρέζας. Η εκδήλωση προκάλεσε έντονη συγκινησιακή φόρτιση στους μαθητές και τους παρευρισκόμενους, σε τέτοιο βαθμό που στο τέλος της εκδήλωσης, πολλοί μαθητές, κλαίγοντας, έσπευσαν να της φιλήσουν τα χέρια.

Η δεύτερη εκδήλωση διοργανώθηκε από τον Δήμο Νέας Ιωνίας και περιλάμβανε μαθητική έκθεση ζωγραφικής με αφορμή το μπλόκο και θέμα «Ποτέ πια φασισμός». Η έκθεση πραγματοποιήθηκε στον πολιτιστικό χώρο «Παναιτώλιο» της Αλσούπολης, από τις 28 Μαρτίου έως την 1η Απριλίου 2015, συγκεντρώνοντας μεγάλη συμμετοχή μικρών μαθητών (Χαλέμος, 2014, 231).

Η τρίτη εκδήλωση πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2026, όταν δασκάλες δύο δημοτικών σχολείων της Καλογρέζας οργάνωσαν δράση αφιερωμένη στο μπλόκο. Αρχικά μίλησαν στους μαθητές για τα γεγονότα της περιόδου και στη συνέχεια ακολούθησε πορεία προς το μνημείο, με τα παιδιά να κρατούν πλακάτ με τα ονόματα των εκτελεσμένων και να φωνάζουν συνθήματα όπως «Τιμή και δόξα στους ήρωες του Μπλόκου». Στη συνέντευξη που παραχώρησαν οι δύο εκπαιδευτικοί, τόνισαν τη σημασία της γνώσης της ιστορίας της Νέας Ιωνίας τόσο για τα παιδιά όσο και για τις οικογένειές τους, καθώς πολλοί, είτε λόγω ηλικίας είτε επειδή είναι νεότεροι κάτοικοι της περιοχής, αγνοούν το ιστορικό παρελθόν της πόλης.

7.5 Αντιπαράθεσεις και πολιτικές της μνήμης

Η μνήμη του Μπλόκου της Καλογρέζας δε συγκροτείται ως ένα ενιαίο και αδιαμφισβήτητο αφήγημα, αλλά αποτελεί πεδίο πολιτικής, ιδεολογικής και κοινωνικής αντιπαράθεσης. Όπως προκύπτει τόσο από τις ιστορικές πηγές όσο και από τις σύγχρονες τοποθετήσεις πολιτικών και κοινωνικών φορέων της Νέας Ιωνίας, το περιεχόμενο της μνήμης του γεγονότος συνδέεται άμεσα με τον τρόπο ερμηνείας της Κατοχής, της Αντίστασης, του Εμφυλίου και γενικότερα της ιστορικής θέσης της Αριστεράς στην Ελλάδα.

Ήδη από τη μεταπολεμική περίοδο, η επίσημη κρατική πολιτική μνήμης κινήθηκε σε μεγάλο βαθμό ανάμεσα στη σιωπή, την αποσιώπηση και την επιλεκτική αναγνώριση των γεγονότων της Αντίστασης. Η κυριαρχία του αντικομμουνισμού κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο επηρέασε καθοριστικά τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν οι μνήμες των ΕΑΜικών οργανώσεων και των κομμουνιστών αγωνιστών. Στην περίπτωση της Καλογρέζας, η κυριαρχία των κρατικών αφηγήσεων, από τους πολιτικούς επιγόνους των συνεργατών των κατακτητών και πρωταγωνιστών του μπλόκου, ο αυταρχισμός και οι περιορισμοί στις δημόσιες τελετές μνήμης, καθώς και η ευρύτερη πολιτική περιθωριοποίηση της Αριστεράς συνέβαλαν στη διαμόρφωση ενός κλίματος φόβου και σιωπής γύρω από το γεγονός.

Παράλληλα, κατά τις επόμενες δεκαετίες αναπτύχθηκαν διαφορετικές και συχνά ανταγωνιστικές αφηγήσεις σχετικά με το μπλόκο. Μια πρώτη προσέγγιση επιχειρεί να παρουσιάσει το γεγονός κυρίως ως μια γενική «εθνική τραγωδία» στο πλαίσιο της ναζιστικής βαρβαρότητας, αποσυνδέοντάς το από τις πολιτικές και κοινωνικές συγκρούσεις της εποχής. Στο πλαίσιο αυτό, η έμφαση δίνεται κυρίως στη θυσία των κατοίκων και στη ναζιστική βία, ενώ υποβαθμίζεται η δράση των δωσιλογικών αρχών ασφαλείας, η ιδιαίτερη σχέση της περιοχής με το ΕΑΜ, το ΚΚΕ, το εργατικό κίνημα και την ταξική διάσταση της σύγκρουσης.

Αντίθετα, πολιτικές και κοινωνικές συλλογικότητες της Αριστεράς, αλλά και μέρος της τοπικής κοινωνίας, επιμένουν στην ανάδειξη του μπλόκου ως κορυφαίας στιγμής της εργατικής, λαϊκής και αντιφασιστικής αντίστασης. Στις αφηγήσεις αυτές, κεντρική θέση κατέχουν ο εργατικός και προσφυγικός χαρακτήρας της Νέας Ιωνίας, η

δράση του ΕΑΜ και των αντιστασιακών οργανώσεων, καθώς και η συμμετοχή ελληνικών δωσιλογικών μηχανισμών στην καταστολή και τις εκτελέσεις. Η μνήμη του γεγονότος αντιμετωπίζεται όχι μόνο ως φόρος τιμής στους νεκρούς, αλλά και ως πολιτικό εργαλείο σύνδεσης του παρελθόντος με σύγχρονους αγώνες ενάντια στον φασισμό, τον πόλεμο και τον αυταρχισμό.

Οι αντιπαραθέσεις αυτές αποτυπώνονται και στον δημόσιο χώρο μέσα από τις επετειακές τελετές, τα μνημεία, τις ονομασίες δρόμων, τις εκπαιδευτικές δράσεις και τις παρεμβάσεις των δημοτικών παρατάξεων. Η ίδια η διαδικασία μνημόνευσης μετατρέπεται έτσι σε πεδίο διαπραγμάτευσης για το ποια στοιχεία του παρελθόντος θα αναδειχθούν, ποια θα αποσιωπηθούν και ποιο νόημα θα αποκτήσει το γεγονός στο παρόν. Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η σύγκρουση ανάμεσα σε μια περισσότερο «θεσμική» και αποπολιτικοποιημένη διαχείριση της μνήμης και σε πιο βιωματικές ή κινηματικές μορφές μνημόνευσης που επιδιώκουν να διατηρήσουν ζωντανή την αντιστασιακή και ταξική διάσταση του γεγονότος.

Τέλος, οι πολιτικές μνήμης γύρω από το μπλόκο της Καλογρέζας αναδεικνύουν ότι η ιστορική μνήμη δεν αφορά αποκλειστικά το παρελθόν, αλλά συνδέεται άμεσα με τις ανάγκες, τις συγκρούσεις και τις ιδεολογικές αναζητήσεις κάθε εποχής. Η διατήρηση, η αναπαραγωγή ή η αποδυνάμωση της μνήμης του γεγονότος αντανακλά ευρύτερους κοινωνικούς και πολιτικούς συσχετισμούς, αποδεικνύοντας ότι η δημόσια ιστορία αποτελεί διαρκές πεδίο διαμάχης για την ερμηνεία του παρελθόντος και τη συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας.

Συμπεράσματα

Η μελέτη της περιόδου της Κατοχής και ειδικότερα του μπλόκου της Καλογρέζας επιβεβαίωσε την υπόθεση ότι τα τραυματικά ιστορικά γεγονότα αποτελούν βασικούς παράγοντες διαμόρφωσης της συλλογικής μνήμης και ταυτότητας και κατά συνέπεια εύλογα συνιστούν και αντικείμενο ιστορικής έρευνας. Η βία που ασκήθηκε από τις κατοχικές δυνάμεις, αλλά με ιδιαίτερο μένος και από τους Έλληνες συνεργάτες τους, άφησε στην τοπική κοινωνία βαθιά ίχνη, τα οποία διατηρήθηκαν μέσα από τις προσωπικές μαρτυρίες, τις συλλογικές πρακτικές μνήμης και τις δημόσιες αναφορές στο

γεγονός. Η έρευνα της περίπτωσης του μπλόκου της Καλογρέζας ανέδειξε μια γενικής ισχύος συνθήκη: ότι η ουσιαστική κατανόηση και ερμηνεία των τραυματικών ιστορικών εμπειριών δεν μπορεί να περιοριστεί στην απλή καταγραφή των γεγονότων, αλλά απαιτεί τη διερεύνηση των κοινωνικών, πολιτισμικών και ιδεολογικών μηχανισμών που καθορίζουν επηρεάζουν καθοριστικά τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες θυμούνται, ερμηνεύουν και νοσηματοδοτούν το παρελθόν τους. Η τραυματική εμπειρία, όταν αποκτά συλλογική διάσταση, μετασχηματίζεται σε πολιτισμικό τραύμα, επηρεάζοντας τη συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας και της ιστορικής συνείδησης. Παράλληλα, η έρευνα κατέδειξε ότι η μνήμη της Κατοχής και του μπλόκου δεν παραμένει στατική, αλλά επηρεάζεται από τις κοινωνικές συνθήκες, τις ιστοριογραφικές προσεγγίσεις και τις πολιτικές αντιπαραθέσεις κάθε εποχής. Για τον λόγο αυτό, η μελέτη τους συμβάλλει όχι μόνο στην κατανόηση του παρελθόντος, αλλά και στην ερμηνεία των τρόπων με τους οποίους η σύγχρονη κοινωνία, εν προκειμένω της Νέας Ιωνίας, διαχειρίζεται τα τραυματικά της βιώματα και συγκροτεί την ιστορική της αυτοσυνείδηση.

Αντίστοιχα, η συλλογική μνήμη αναδείχθηκε ως μια δυναμική διαδικασία, μέσα από την οποία οι κοινωνίες επιλέγουν, ανασυνθέτουν και επανερμηνεύουν το παρελθόν σύμφωνα με τα νέα δεδομένα, τις ανάγκες και τις προκλήσεις του παρόντος. Η μνήμη δε λειτουργεί μόνο ως μέσο διατήρησης των εμπειριών, αλλά και ως πεδίο διαμόρφωσης ταυτοτήτων, αξιών και συλλογικών αναπαραστάσεων. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των τραυματικών γεγονότων, όπως των μπλόκων της Κατοχής, η μνήμη συνδέεται άμεσα με ζητήματα απόδοσης δικαιοσύνης, αναγνώρισης και εκτίμησης της στάσης των πολιτικών δυνάμεων (στο παρελθόν και στο παρόν) και ιστορικής ευθύνης, αναφορικά με την αποκάλυψη (ή τη συγκάλυψη) της αλήθειας.

Ακολούθως, η εξέταση των ιστοριογραφικών πολέμων κατέδειξε ότι οι ερμηνείες του παρελθόντος δεν είναι ουδέτερες ούτε αδιαμφισβήτητες. Αντίθετα, αποτελούν αντικείμενο διαρκών συγκρούσεων μεταξύ διαφορετικών θεωρητικών, πολιτικών και ιδεολογικών προσεγγίσεων. Οι αντιπαραθέσεις γύρω από την περίοδο της Κατοχής και οι τρόποι προσέγγισης του μπλόκου της Καλογρέζας, επιβεβαιώνουν ότι η ιστορία δεν αφορά μόνο το παρελθόν, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο κάθε τάξη, κοινωνική ομάδα ή πολιτική συλλογικότητα αντιλαμβάνονται το παρόν και συγκροτούν

στρατηγικές για το μέλλον της κοινωνίας γενικά. Η ιστοριογραφική αντιπαράθεση για τη δεκαετία 1940–1950 έλαβε περισσότερο συστηματικό και κανονιστικό χαρακτήρα το 1999, όταν εκπρόσωποι του λεγόμενου «νέου κύματος», ανέδειξαν την ανάγκη επανεγγραφής της ιστορίας της περιόδου μέσω της αξιοποίησης νέων, αλλά και επαναπροσδιορισμένων ερμηνευτικών σχημάτων. Το συγκεκριμένο «αναθεωρητικό» ρεύμα αμφισβήτησε και επαναδιατύπωσε πτυχές της κυρίαρχης ιστοριογραφικής αφήγησης, εντασσόμενο στο ευρύτερο αναθεωρητικό ρεύμα που είχε ήδη προκαλέσει έντονες συζητήσεις στη Δυτική Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τις προηγούμενες δεκαετίες.

Αντίθετα, η επαίσχυντη συνεργασία με τον κατακτητή κατά την περίοδο της Κατοχής, αποτέλεσε ένα σύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο διαμορφώθηκε από την αλληλεπίδραση πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και ιδεολογικών παραγόντων. Η συγκρότηση των κατοχικών κυβερνήσεων, η δράση των σωμάτων ασφαλείας και των Ταγμάτων Ασφαλείας, ο φανατικός και ακραίος αντικομμουνισμός, οι συνθήκες πείνας και φόβου, αλλά και η αξιοποίηση της κατοχικής πραγματικότητας για τη ληστρική απόσπαση προσωπικών ή κοινωνικών ωφελημάτων συνέβαλαν στην εκδήλωση διαφορετικών μορφών συνεργασίας με τις δυνάμεις Κατοχής. Ωστόσο, η συνεργασία δεν μπορεί να ερμηνευθεί μονοδιάστατα ούτε ως απλή πράξη προδοσίας ούτε αποκλειστικά ως στρατηγική επιβίωσης, καθώς συνδέθηκε τόσο με τις προϋπάρχουσες πολιτικές και κοινωνικές διαιρέσεις όσο και με τις ιδιαίτερες συνθήκες της εποχής. Οι συνέπειές της επηρέασαν καθοριστικά τη μεταπολεμική πορεία της Ελλάδας, τροφοδότησαν τη Λευκή Τρομοκρατία που οδήγησε στον Εμφύλιο Πόλεμο και διαμόρφωσαν επιλεκτικά διαστρεβλωμένες μνήμες και ερμηνείες για το παρελθόν.

Στην Ελλάδα η μνήμη της Κατοχής επηρεάστηκε βαθιά από τη μετέπειτα εμφύλια σύγκρουση. Ο Εμφύλιος δημιούργησε κοινωνικούς και πολιτικούς διχασμούς που επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο κάθε κομμάτι της κοινωνίας αφηγήθηκε ή αποσιώπησε το παρελθόν. Η διαχείριση του τραύματος ακολούθησε τρεις διακριτές φάσεις. Η πρώτη από το 1949 έως το 1974, χαρακτηρίστηκε από τη σιωπή και τη λήθη, καθώς κυριάρχησε η αφήγηση των νικητών του Εμφυλίου και περιθωριοποιήθηκε η μνήμη των ηττημένων. Η δεύτερη φάση από το 1974 έως το 1989, προσδιορίστηκε ως

περίοδος απόπειρας εθνικής συμφιλίωσης, με την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης και τη σταδιακή πολιτική νομιμοποίηση της Αριστεράς, ιδίως του Κομμουνιστικού Κόμματος. Τέλος, το διάστημα από το 1990 έως το 2010, αποτέλεσε περίοδο αναστοχασμού και ιστοριογραφικών συγκρούσεων, όπου αναπτύχθηκαν νέες ερμηνείες και ερευνητικές προσεγγίσεις.

Κάθε πολιτική περίοδος διαμόρφωσε διαφορετικές ερμηνείες για την Κατοχή, την Αντίσταση και τον Εμφύλιο, ανάλογα με τις ιδεολογικές και πολιτικές ανάγκες της εποχής. Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, η έμφαση μετατοπίστηκε από τους «ήρωες» της Αντίστασης στα «θύματα» του πολέμου και της βίας. Παράλληλα, η κατάρρευση των καθεστώτων των χωρών που εκπροσωπούσαν το «κομμουνιστικό πολιτικό ιδεώδες» στην Ευρώπη και η πλήρης επικράτηση της καπιταλιστικής ηγεμονίας σε παγκόσμιο επίπεδο έδωσε τη δυνατότητα να εμφανιστούν πρωτοφανείς προσεγγίσεις, περισσότερο πολιτικής, παρά ιστοριογραφικής υφής, που συνέκριναν τον κομμουνισμό με μορφές ολοκληρωτισμού, προκαλώντας έντονες επιστημονικές και πολιτικές αντιπαραθέσεις.

Η σταδιακή έξοδος από την επιβεβλημένη, από συντηρητικά πολιτικά καθεστώτα στην Ελλάδα, μεταπολεμική σιωπή επέτρεψε μεγαλύτερη ελευθερία στην καταγραφή προσωπικών μαρτυριών και βιωμάτων. Έτσι, η ιστορική γνώση δε βασίστηκε μόνο σε επίσημα αφηγήματα ή κομματικές ερμηνείες, αλλά και στις εμπειρίες των ανθρώπων που έζησαν τα γεγονότα.

Ακολούθως, η Αντίσταση αναδείχθηκε όχι μόνο ως αγώνας εθνικής απελευθέρωσης αλλά συνδέθηκε με κοινωνικά και ταξικά αιτήματα. Ιδιαίτερα για τα λαϊκά στρώματα και τους πρόσφυγες, η συμμετοχή στην Αντίσταση δεν αφορούσε μόνο την απελευθέρωση από τον κατακτητή, αλλά και την προσδοκία μιας δικαιότερης και δημοκρατικότερης κοινωνίας μετά τον πόλεμο. Στο πλαίσιο αυτό, το Μπλόκο της Καλογρέζας αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες επιχειρήσεις καταστολής των κατοχικών δυνάμεων στις εργατικές και προσφυγικές συνοικίες της Αθήνας. Η στοχοποίηση της περιοχής συνδέθηκε με τον έντονο προσφυγικό, εργατικό και αντιστασιακό της χαρακτήρα, καθώς και με τη στρατηγική σημασία των λιγνιτωρυχείων. Η επιχείρηση της 15ης Μαρτίου 1944 οδήγησε σε εκτελέσεις, βασανισμούς και συλλήψεις, αφήνοντας βαθύ τραύμα στην τοπική κοινωνία και

αποδυναμώνοντας τις αντιστασιακές οργανώσεις. Οι προφορικές μαρτυρίες ανέδειξαν όχι μόνο τα γεγονότα, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αυτά βιώθηκαν και αποτυπώθηκαν στη συλλογική μνήμη των κατοίκων. Η έρευνα έδειξε ότι το τραύμα του μπλόκου μεταδόθηκε και στις επόμενες γενιές, ενώ η ατιμωρησία των περισσότερων υπευθύνων συνέβαλε στη διατήρηση της ιστορικής και συναισθηματικής του βαρύτητας. Παράλληλα, η μνήμη του γεγονότος παραμένει ζωντανή μέσα από μνημεία, επετειακές εκδηλώσεις και τοπικές πρακτικές μνήμης. Συνολικά, το Μπλόκο της Καλογρέζας αναδεικνύεται ως κομβικό γεγονός για την ιστορία και τη συλλογική μνήμη της Νέας Ιωνίας, φωτίζοντας τόσο την κατοχική εμπειρία όσο και τους μηχανισμούς διαμόρφωσης της δημόσιας ιστορίας και της συλλογικής μνήμης.

Συμπερασματικά, το πολιτισμικό τραύμα της Κατοχής γενικά και του μπλόκου της Καλογρέζας ειδικότερα δεν αποτελεί απλώς ένα σύνολο ιστορικών γεγονότων που ανήκουν στο παρελθόν, αλλά μια ζωντανή μνήμη που αναπαράγεται, μετασχηματίζεται και επανανοηματοδοτείται μέσα από τις αφηγήσεις των επόμενων γενεών. Όπως αναδείχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, οι θεωρίες της συλλογικής μνήμης και του πολιτισμικού τραύματος υποστηρίζουν ότι οι κοινωνίες συγκροτούν την ταυτότητά τους μέσα από την επιλογή όσων θυμούνται και όσων λησμονούν. Η διαδικασία αυτή δεν περιορίζεται στην αποσιώπηση ή τη λήθη συγκεκριμένων γεγονότων, αλλά εκδηλώνεται και μέσα από την επιλεκτική μεταβίβασή τους στις επόμενες γενιές, συχνά με κριτήριο όχι την ιστορική αλήθεια αλλά πολιτικές και ιδεολογικές σκοπιμότητες.

Στο πλαίσιο αυτό, οι αναθεωρητικές προσεγγίσεις που επιχειρούν να υποβαθμίσουν ή να αποσιωπήσουν τον ρόλο των κομμουνιστών στην Εθνική Αντίσταση, δε συνιστούν απλώς εναλλακτικές ιστοριογραφικές ερμηνείες. Αποτελούν, αντιθέτως, μηχανισμούς επαναχάραξης της ιστορικής αφήγησης, επομένως και αναδιαμόρφωσης της συλλογικής μνήμης, οι οποίοι αποσπών τα ιστορικά γεγονότα από το κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό τους περιεχόμενο.

Σε μια ανάλογη περίπτωση, χαρακτηριστική είναι η παρατήρηση του καθηγητή Μαρκάτου σχετικά με τη διαμάχη που έχει αναπτυχθεί γύρω από τη μνήμη των 200 εκτελεσμένων κομμουνιστών της Καισαριανής: «Η αστική δημόσια ιστορία αγαπά τους νεκρούς όταν τους έχει πρώτα αφοπλίσει. Τους τιμά όταν δεν μιλούν. Τους στεφανώνει

όταν δεν ενοχλούν. Τους αναγνωρίζει όταν έχει αφαιρέσει από το πρόσωπό τους το βλέμμα της σύγκρουσης» (Μαρκάτος, 2026). Μέσα από αυτή την οπτική, η αποϊδεολογικοποίηση των θυμάτων της ναζιστικής θηριωδίας οδηγεί αναπόφευκτα σε παραμόρφωση της ιστορικής πραγματικότητας, καθώς αποσπά τους ανθρώπους αυτούς από τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που καθόρισαν τη δράση και τη θυσία τους.

Η ιστορική πραγματικότητα δείχνει ότι οι κομμουνιστές και οι οργανώσεις που καθοδηγούσαν αποτέλεσαν βασικό πυλώνα της αντιστασιακής δράσης κατά την περίοδο της Κατοχής, συμβάλλοντας αποφασιστικά τόσο στην οργάνωση του αντιστασιακού αγώνα όσο και στη διαμόρφωση της αντιφασιστικής συνείδησης της ελληνικής κοινωνίας. Στην περίπτωση της Καλογρέζας, οι δυνάμεις των Ταγμάτων Ασφαλείας και οι άνδρες του Μπουραντά δεν αναζητούσαν αδιακρίτως κατοίκους της περιοχής. Αναζητούσαν συγκεκριμένους ανθρώπους με σαφή πολιτική ταυτότητα και τους εκτέλεσαν ακριβώς εξαιτίας αυτής της ιδιότητάς τους. Η απόκρυψη αυτής της διάστασης από τη δημόσια μνήμη οδηγεί σε μια ελλιπή κατανόηση του τραύματος της Κατοχής, καθώς αποσυνδέει τις μορφές αντίστασης από τα πολιτικές και κοινωνικές αιτίες και τα κίνητρα που τις γέννησαν.

Η διατήρηση της ιστορικής μνήμης προϋποθέτει, επομένως, την αναγνώριση των πραγματικών υποκειμένων της ιστορίας και των αιτιών που διαμόρφωσαν τη δράση τους. Μόνο έτσι μπορεί να διαφυλαχθεί η ιστορική αλήθεια και να μεταδοθεί στις νεότερες γενιές η μνήμη του μπλόκου της Καλογρέζας ως μέρος του ευρύτερου αντιφασιστικού λαϊκού αγώνα ενάντια στην καταπίεση, την εκμετάλλευση και την κοινωνική αδικία.

Παράλληλα, η μνήμη αυτή αποκτά ουσιαστικό περιεχόμενο όταν δεν περιορίζεται στην επετειακή αναφορά των γεγονότων, αλλά λειτουργεί ως μέσο κατανόησης των αιτιών που οδήγησαν στη ναζιστική βία, στον αυταρχισμό, στον φασισμό και στον κοινωνικό αποκλεισμό και επιπλέον όταν συνδέεται με τα σύγχρονα αιτήματα για ειρήνη, κοινωνική δικαιοσύνη, ισονομία και ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Σε γενικότερο επίπεδο, η σημασία αυτής της διαδικασίας αναδεικνύεται ακόμη περισσότερο μέσα από τη μελέτη του Ολοκαυτώματος, το οποίο αποτελεί ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο ένα ιστορικό τραύμα

μετασχηματίζεται σε συλλογική και παγκόσμια μνήμη. Η διατήρηση της μνήμης του συνδέεται άμεσα με την ανάγκη αντίστασης απέναντι στις προσπάθειες λήθης, παραχάραξης ή αναθεώρησης του παρελθόντος, υπενθυμίζοντας ότι η ιστορική γνώση δεν αφορά μόνο την καταγραφή των γεγονότων αλλά και τη διαρκή επαγρύπνηση απέναντι στις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που τα γέννησαν. Θα ήταν βαθιά υποκριτικό να θεωρήσει κανείς ότι το εν λόγω τραύμα και η μνήμη του που σημάδεψαν τον 20ό αιώνα μπορούν να μεταδοθούν με ιστορική και επιστημονική συνέπεια στις νεότερες γενιές, αν αποσιωπώνται οι βαθύτερες αιτίες που παραμένουν ενεργές και χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη πραγματικότητα. Αν κατά συνέπεια, δεν αποκαλύπτεται, ως σύγχρονο Κυλώνειο Άγος, πως το επίσημο κράτος, αλλά δυστυχώς και η πλειονότητα των πολιτών του Ισραήλ συμπεριφέρονται σήμερα στους Παλαιστίνιους με τον ίδιο φασιστικό και γενοκτονικό τρόπο που ο ναζισμός συμπεριφέρθηκε στους προγόνους τους.

Στη βάση της μελέτης για τις τραυματικές εμπειρίες, τη συλλογική μνήμη και τα πολιτισμικά τραύματα, υπό το πρίσμα διαφορετικών και συγκρουόμενων ιστοριογραφικών προσεγγίσεων, με σημείο αναφοράς την περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα και ειδικότερα το μπλόκο της Καλογρέζας, προέκυψαν σκέψεις και προτάσεις σχετικά με θέματα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενα περαιτέρω έρευνας. Τα ζητήματα αυτά αφορούν το περιεχόμενο των πρωτοβουλιών μνήμης, καθώς και τις διαφορετικές προσεγγίσεις σχετικά με τη διαχείριση των συλλογικών τραυμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, θα μπορούσε να διερευνηθεί κατά πόσο η «επούλωση» των τραυμάτων και η κοινωνική ενότητα αποτελούν καθολικά επιθυμητούς στόχους ή αν οι επίμονες διαφωνίες και συγκρούσεις γύρω από το παρελθόν συνιστούν αναπόφευκτη και ενδεχομένως δημιουργική διάσταση της συλλογικής μνήμης. Επίσης, η μελέτη της σχέσης μεταξύ των ιστοριογραφικών αντιπαραθέσεων, των πολιτικών συγκυριών και των αναπαραστάσεων της Κατοχής θα μπορούσε να συμβάλει περαιτέρω στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι σύγχρονες κοινωνίες ερμηνεύουν και νοηματοδοτούν τα τραυματικά γεγονότα του παρελθόντος, καθώς και των τρόπων που οι νεότερες γενιές συνδέουν την ιστορική γνώση και μνήμη με τους αγώνες και τα διακυβεύματα της δικής τους εποχής.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Babbie Eari. (2011). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα*. Αθήνα. Κριτική.
- Βερβενιώτη Τασούλα. (2002). Προφορική Ιστορία και έρευνα για τον Ελληνικό Εμφύλιο: Η πολιτική συγκυρία, ο ερευνητής και ο αφηγητής. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. Ανακτήθηκε από τον διαδικτυακό τόπο: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/9186>
- Βόγλη, Ελπίδα (2021). Τραυματικές εμπειρίες και ιστορική αφήγηση – Εβδομάδα 11. Τάσεις και θεματολογία της έρευνας στον μισό περίπου αιώνα μετά την πτώση της δικτατορίας – Εβδομάδα 13 -Πανεπιστημιακές Σημειώσεις.
- Βόγλης Π. (2014). *Η αδύνατη επανάσταση. Η κοινωνική δυναμική του Εμφυλίου Πολέμου*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.
- Βόγλης Πολυμέρης. (2015). Διαμάχες για το παρελθόν; Η δεκαετία του 1940 ανάμεσα στη δημόσια ιστορία και την ιστοριογραφία. Στο: Γαρδίκας Κατερίνα, κ.ά. (επιμ.). *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40. Πόλεμος – Κατοχή – Αντίσταση – Εμφύλιος. Τόμος αφιερωμένος στον Χάγκεν Φλάϊσερ*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.
- Βόγλης Π., Παπαθανασίου Ι., Σακελλαρόπουλος Τ., Χαραλαμπίδης Μ. (2017). *ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1944. Το παρελθόν και οι χρήσεις του*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.
- Γαγανάκης Κ. και Νούσης Γ. (31/3/2024). *Ιστορία στο Κόκκινο. Νέες ιστοριογραφικές προσεγγίσεις της γαλλικής επανάστασης. 15η Εκπομπή*. Αθήνα. [Ραδιοφωνική εκπομπή στον σταθμό: Στο Κόκκινο 105,5]. Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο: <https://askiweb.eu/index.php/el/21-2015-09-14-13-09-37/2015-09-14-13-14-37/384-istoria-kokkino-entekatos-kyklos> (10/6/2024).

- Γκάτσιου Παναγιώτα. (2025). «ΕΦΟΝΕΥΘΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΙΝ ΑΓΓΑΡΙΑΣ». Καταναγκαστική εργασία και απώλειες στην κατεχόμενη Ελλάδα, 1941 – 1944. Στο: Δορδανάς Σ.Ν., Χαραλαμπίδης Μ. (2025). *Η Μακρά Νύχτα της Κατοχής. Ανθρώπινες απώλειες και υλικές καταστροφές στην κατεχόμενη Ελλάδα (1941-1944)*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.
- Γκιούρας Θανάσης. (Επιμ. Μεταφ.) (2015). *Κατοχή, Ναζισμός και Ελληνική Οικονομία. Υπηρεσιακές εκθέσεις και απομνημονεύματα*. Αθήνα. Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις.
- Γληνός Δημήτρης. (2016). *Τι είναι και τι θέλει το ΕΑΜ. Άρης Βελουχιώτης. Ο λόγος στη Λαμία*. Αθήνα. Στοχαστής.
- Δαφέρμος Μ. & Τσαούσης Γ. (n.d). «Οδηγός Συγγραφής Διπλωματικών Εργασιών και Διδακτορικών Διατριβών». Πανεπιστήμιο Κρήτης, Σχολής Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Ψυχολογίας. Ανακτήθηκε 20/03/2026, από τον διαδικτυακό τόπο: http://www.psychology.uoc.gr/files/items/6/682/odigos_syggrafis_diplomatikon_ergasion_telik.
- Τσέκου Κατερίνα. (2012). Δαλκαβούκης Βασίλης – Πασχαλούδη Ελένη – Σκουλίδας Ηλίας – Τσέκου Κατερίνα (επιμ.). (2012). *Αφηγήσεις για τη δεκαετία του 1940. Από το λόγο του κατοχικού κράτους στη μετανεωτερική ιστοριογραφία. Πρόλογος: Νίκος Μαραντζίδης*. Αθήνα. Επίκεντρο.
- Δεμερτζής Νίκος, Πασχαλούδη Ελένη, Αντωνίου Γιώργος. (2013). *Εμφύλιος. Πολιτισμικό Τραύμα*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.
- Δρουμπούκη Άννα Μαρία. (2014). *Μνημεία της Αλήθειας. Τχνη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Πρόλογος: Χάγκεν Φλάϊσερ*. Αθήνα. Πόλις.
- Καλύβας Στάθης, Μαραντζίδης Νίκος. (2016). *Εμφύλια Πάθη. 23+2 ερωτήσεις και απαντήσεις για τον Εμφύλιο*. Αθήνα. Μεταίχμιο.
- ΚΚΕ. (2018). *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ, 1939 – 1949, Β1 Τόμος*. Αθήνα. Σύγχρονη Εποχή.

-Κορωνάκη Κ. (2015). Περί πολιτισμικού τραύματος. Επιστήμη και Κοινωνία: *Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 28, 207-219. Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο: <https://doi.org/10.12681/sas.825>. (10/3/2026).

-Κόκκινος Γιώργος. (2015). *Το Ολοκαύτωμα. Η διαχείριση της τραυματικής μνήμης – θύτες και θύματα*. Αθήνα. Gutenberg.

-Κοσουρή Δημήτρης. (2025). Δωσιλογισμός και ιστοριογραφία. Από την πολιτική στην κοινωνική ιστορία του δωσιλογισμού. Στο: Γαρδίκας Κατερίνα, κ.ά. (επιμ.). *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40. Πόλεμος – Κατοχή – Αντίσταση – Εμφύλιος. Τόμος αφιερωμένος στον Χάγκεν Φλάϊσερ*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.

-Κολιόπουλος Ιωάννης, κ.ά. (2024). *Ιστορία του νεότερου και του σύγχρονου κόσμου, (από το 1815 έως σήμερα). Γ' Γενικού Λυκείου*. Αθήνα. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διάφαντος».

-Κυβέλος Σαράντος. (2021). *Η Εθνική Αντίσταση στις Γειτονιές της Προσφυγιάς. 8^{ος} Τομέας ΕΑΜ – ΕΛΑΣ – ΕΠΟΝ – ΟΠΛΑ. Νέα Ιωνία – Νέα Φιλαδέλφεια – Νέο Ηράκλειο – Καλογρέζα*. Αθήνα. Από τη Σπίθα στη Φλόγα.

-Λιάκος Α. (2019). *Ο ελληνικός 20ός αιώνας*. Αθήνα. Πόλις.

-Λούβη Ευαγγελία και Ξιφαράς Δημήτριος. (2024). *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία. Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διάφαντος».

-Λούλος, Κ. (1992). “Εθνική συνείδηση και δημόσια χρήση της Ιστορίας στη σύγχρονη Γερμανία. Προβλήματα «υπέρβασης του παρελθόντος»”. *Μνήμων*, 14, σ. 177–187. <https://doi.org/10.12681/mnimon.184>

-Μανουσάκης Βασίλης. (2025). «Η ΕΛΛΑΣ [...] ΕΠΑΥΣΕ Ν' ΑΠΟΤΕΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΝ ΜΟΝΑΔΑ». Η λεηλασία της ελληνικής οικονομίας κατά την Κατοχή. Στο: Δορδανάς Σ.Ν., Χαραλαμπίδης Μ. (2025). *Η Μακρά Νύχτα της Κατοχής. Ανθρώπινες απώλειες και υλικές καταστροφές στην κατεχόμενη Ελλάδα (1941-1944)*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.

- Μαραντζίδης Β. (2012). «Πρόλογος». Στο: Κ. Δαλκαβούκης, Ε. Πασχαλούδη, Ηλ. Σκουλίδας, Κ. Τσέκου (επιμ.). (2012). *Αφηγήσεις για τη δεκαετία του 1940. Από το λόγο του κατοχικού κράτους στη μετανεωτερική ιστοριογραφία*. Θεσσαλονίκη. Επίκεντρο.
- Μαργαρίτης Γιώργος. (2026). *Το ΕΑΜ και η εποχή του*. Καλαμάτα. Ειρήνη.
- Μαρκάτος Ν. (2026). *Η Καισαριανή δεν είναι σκηνικό συμφιλίωσης με τη λήθη*. (30 Μαΐου 2026). Ανακτήθηκε από: <https://www.imerodromos.gr/i-kaisariani-den-einai-skiniko-symfiliosis-me-ti-lithi/>
- MILLS C. WRIGHT. (1985). *Η Κοινωνιολογική Φαντασία*. Αθήνα. Παπαζήση.
- Μπουρούτης Ανδρέας. (2023). *Οι εβραϊκές περιουσίες. Κράτος και δωσιλογισμός στη Θεσσαλονίκη, 1943 – 1949*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.
- Μπουσχότεν Ρίκη, Βερβενιώτη Τασούλα, Βουτυρά Ευτυχία, Δαλκαβούκης Βασίλης, Μπάδα Κωνσταντίνα (επιμέλεια). (2008). *Μνήμες και λήθη του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*. Θεσσαλονίκη. Επίκεντρο.
- Παπαδημητρίου Δέσποινα. (2010). Επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 20^ο αιώνα. Στο: Μωυσίδης Αντώνης, Σακελλαρόπουλος Σπύρος. (2010). *Η Ελλάδα στον 19^ο & 20^ο Αιώνα. Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία*. Αθήνα. Τόπος.
- Παπαδημητρίου Δέσποινα. (2015). Περί κοινωνικής μνήμης και ιστορίας. Σκέψεις γύρω από την 28^η Οκτωβρίου. Στο: Γαρδίκας Κατερίνα, κ.ά. (επιμ.). *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40. Πόλεμος – Κατοχή – Αντίσταση – Εμφύλιος. Τόμος αφιερωμένος στον Χάγκεν Φλάϊσερ*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.
- Πασχαλούδη Β. (2012). «Ο εμφύλιος πόλεμος στις εθνικές αφηγήσεις: Η ενσωμάτωση των εμφυλίων στον επετειακό χάρτη των ΗΠΑ, της Ισπανίας και της Ελλάδας». Στο: Κ. Δαλκαβούκης, Ε. Πασχαλούδη, Ηλ. Σκουλίδας, Κ. Τσέκου (επιμ.), (2012). *Αφηγήσεις για τη δεκαετία του 1940. Από το λόγο του κατοχικού κράτους στη μετανεωτερική ιστοριογραφία*. Θεσσαλονίκη. Επίκεντρο.

-Ράπτης Κώστας. (2000). *Γενική Ιστορία της Ευρώπης. Τόμος Β'. Γενική Ιστορία της Ευρώπης κατά τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα*. Πάτρα. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

-Σαλβάνου Α. (2021). *Πως μαθαίνουμε Ιστορία χωρίς να τη διδαχθούμε;: Ιστορική κουλτούρα, δημόσια ιστορία, ιστορική εκπαίδευση*. Αθήνα. Ασίνη.

-Σαπουντζάκης Χάρης. (2004). *Νέα Ιωνία 1923 – 2003. 80 χρόνια*. Αθήνα. Κέντρο Μικρασιατικού Πολιτισμού (ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ.)

-Σαπουντζάκης Χάρης – Χριστοδούλου Λουκάς. (2013). *Η Νέα Ιωνία στο Μεσοπόλεμο. 1922-1941*. Αθήνα. Ένωση Σπάρτης Μ. Ασίας.

-Σφήκας Θ. (2004). «Ένα ιστοριογραφικό ταξίδι στη χώρα του Γκιούλιβερ: Η ελληνική ιστοριογραφία και οι διεθνείς σχέσεις. Διαστάσεις του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου». (Άρθρο κατά πρόσκληση των Iatrides, Μαρατζίδη και Αντωνίου που τελικά δε δημοσιεύθη). Το άρθρο παρουσιάστηκε ως ανακοίνωση στο Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο με τίτλο: «Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος: μια αποτίμηση: πολιτικές, ιδεολογικές, ιστοριογραφικές προεκτάσεις». Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο: <https://www.greekhistoryrepository.gr/archive/item/4130>, (10/3/2026).

-Σφήκας Θ. (2017). «Κακή τη Μοίρα». Ερμηνευτικά σχήματα του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου μεταξύ ακαδημαϊκής και δημόσιας ιστορίας». (Ομιλία στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων στις 4 Μαΐου 2017). Στο: *Δωδώνη: ιστορία και αρχαιολογία [Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων]*, τομ.ΜΕ-ΜΣΤ [2019] σελ.239-257 (239-257). Αθήνα. Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο: <https://ikee.lib.auth.gr/record/307476?ln=el> (10/3/2026).

-Τζούκας Β. (2012). «Ο Εμφύλιος μέσα τους». Σύγχρονες ερμηνείες για τη δεκαετία 1940-1950 και πολιτικές διαμάχες στην ελληνική μετανεωτερικότητα». Στο: Κ. Δαλκαβούκης, Ε. Πασχαλούδη, Ηλ. Σκουλίδας, Κ. Τσέκου (επιμ.), (2012). *Αφηγήσεις για τη δεκαετία του 1940. Από το λόγο του κατοχικού κράτους στη μετανεωτερική ιστοριογραφία*. Θεσσαλονίκη. Επίκεντρο.

-Φαράκλας Γ. (2007). *Νόημα και Κυριαρχία. Νοηματική Συγκρότηση και Κριτική της Κυριαρχίας*. Αθήνα. Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ». Ι.Δ. Κολλάρου και Σιας Α.Ε.

-Φλάισερ Χάγκεν. (χ.χ.). *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*. Αθήνα. Παπαζήση.

-Χάινριχ Μίχαελ. (2017). *Το Κεφάλαιο του Καρλ Μαρξ. Εισαγωγή στους τρεις τόμους*. Αθήνα. Futura.

-Χαλέμος Κώστας. (2014). *Βάρδα Βουλιαμέντο. Στα λιγνιτωρυχεία Καλογρέζας*. Αθήνα. Έντυπο.

-Χαλέμος Κώστας. (2015). *Σαν πουλιά τα τουφεκάν*. Αθήνα. Έντυπο.

-Χαλέμος Κώστας. (2018). *Αφιέρωμα στο Μπλόκο της Καλογρέζας, την περίοδο της Δημοτικής Αρχής της "Ενότητα για τη Νέα Ιωνία"*. [Κινηματογραφική ταινία]. Νέα Ιωνία. Ανακτήθηκε 20/3/2026 από: <https://youtu.be/WamO3G-lyiw>

-Χανδρινός Ιάσωνας. (2012). *Το τιμωρό χέρι του λαού. Η δράση του ΕΛΑΣ και της ΟΠΛΑ στην κατεχόμενη πρωτεύουσα 1942 – 1944*. Αθήνα. Θεμέλιο.

-Χαραλαμπίδης Μενέλαος. (2015). Η μνήμη της εαμικής Αντίστασης στην Αθήνα. Το πολιτικό πλαίσιο καθορισμού της μνήμης. Στο: Γαρδίκας Κατερίνα, κ.ά. (επιμ.). *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40. Πόλεμος – Κατοχή – Αντίσταση – Εμφύλιος. Τόμος αφιερωμένος στον Χάγκεν Φλάισερ*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.

-Χαραλαμπίδης Μενέλαος. (2024α). *Η εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα. Έκτη Έκδοση*. Αλεξάνδρεια.

-Χαραλαμπίδης Μενέλαος. (2024). *Οι Δωσίλογοι. Ένοπλη, πολιτική και οικονομική συνεργασία στα χρόνια της Κατοχής. Β' Έκδοση*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.

-Χιονίδου Βιολέττα. (2013). «Καλά που ήρθες Μάριε, να τα επιβεβαιώνεις, γιατί δεν θα τα πίστευε»: μνήμη, λήθη και τραύματα του κατοχικού λιμού. Στο: Δεμερτζής Νίκος, Πασχαλούδη Ελένη, Αντωνίου Γιώργος (επιμ.). *Εμφύλιος, Πολιτισμικό Τραύμα*. Αθήνα. Αλεξάνδρεια.

-Χιονίδου Βιολέττα. (2025). Πόσοι πέθαναν εξαιτίας του κατοχικού λιμού; Ένα ερώτημα και η αναζήτηση απάντησης. Στο: Δορδανάς Σ.Ν., Χαραλαμπίδης Μ. (2025).

Η Μακρά Νύχτα της Κατοχής. Ανθρώπινες απώλειες και υλικές καταστροφές στην κατεχόμενη Ελλάδα (1941-1944). Αθήνα. Αλεξάνδρεια.

-Hobsbawm Eric. (1997). *Η Εποχή των Άκρων. Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991.* Αθήνα. Θεμέλιο.

-Hobsbawm Eric. (2003). *Συναρπαστικά χρόνια. Μια ζωή στον 20^ο αιώνα.* Αθήνα. Θεμέλιο.

-Χριστοδούλου Λουκάς. (2013). Βιομηχανία – Ταπητουργία – Υφαντουργία – Εμπόριο. Στο: Σαπουντζάκης Χάρης – Χριστοδούλου Λουκάς. (2013). *Η Νέα Ιωνία στο Μεσοπόλεμο. 1922-1941.* Αθήνα. Ένωση Σπάρτης Μ. Ασίας.

-Αρχείο της Βουλής:
<https://library.parliament.gr/%CE%A8%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82->

https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=48676&seg=

[https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/7ea1e361-8fac-49f0-ae7c-a2b87cd79a58?search=date:\[1944-03-15%20TO%201944-03-18\]](https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/items/7ea1e361-8fac-49f0-ae7c-a2b87cd79a58?search=date:[1944-03-15%20TO%201944-03-18]).

-Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος – Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών (7/3/2026). Ανακτήθηκε από:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%B8%CE%BCE%B9%CE%BA%CF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Οι νεκροί του μπλόκου της Καλογρέζας

Ανδριώτης Ευάγγελος του Αρτάν

24 ετών , ανθρακωρύχος, γεννηθείς στο Χαράκι Μ. Ασίας

Αργυρόπουλος Δημήτριος του Νικολάου

29 ετών, κουρέας, γεννηθείς στην Κωνσταντινούπολη

Βουτσάς Κωνσταντίνος του Αγγελή

32 ετών, ελαιοχρωματιστής, γεννηθείς στην Κωνσταντινούπολη

Γεωργίου Κωνσταντίνος του Παναγιώτη

19 ετών, ανθρακωρύχος, γεννηθείς στον Ωρωπό

Καλοϊδής Ιωάννης του Παναγιώτη

28 ετών, υπάλληλος Δημοσίου, γεννηθείς στην Κωνσταντινούπολη

Καμίνης Γεώργιος του Αντωνίου

25 ετών, εργάτης, γεννηθείς στον Πειραιά

Κανάκης Μιχαήλ του Πέτρου

33 ετών, ανθρακωρύχος, γεννηθείς στην Πάνορμο Μ. Ασίας

Κοντόπουλος Κωνσταντίνος του Ιωάννου

28 ετών, υφαντουργός, γεννηθείς στο Προκόπι Μ. Ασίας

Κωνσταντινίδης Νίκος (Αρτινιάν) του Αρτάν

44 ετών, οينوπώλης, γεννηθείς στην Κωνσταντινούπολη

Λασκαρίδης Γεώργιος του Σταύρου

29 ετών, ανθρακωρύχος, γεννηθείς στην Κωνσταντινούπολη

Μαυρίδης Αιμιλιανός του Παρασκευά

31 ετών, ράφτης, γεννηθείς στη Χιλή Μ. Ασίας

Μικρόπουλος Παναγιώτης του Χαράλαμπου

20 ετών, ανθρακωρύχος, γεννηθείς στη Νέα Ιωνία

Μηνόπουλος Κωνσταντίνος του Ανδρέα

62 ετών, παντοπώλης, γεννηθείς στην Κωνσταντινούπολη

Πανταλέων Αναστάσιος του Κωνσταντίνου

24 ετών, εργάτης, γεννηθείς στην Κερατέα

Παπαδημητρίου Γεώργιος του Νικήτα

26 ετών, ανθρακωρύχος, γεννηθείς στη Θεσσαλονίκη

Παπούδης Μιχαήλ του Νικολάου

45 ετών, βυρσοδέψης, γεννηθείς στο Προκόπι Μ. Ασίας

Παρασκευάς Γεώργιος του Θεοδοσίου

26 ετών, φοιτητής, γεννηθείς στην Αλάγια Μ. Ασίας

Παρασκευάς Παντελής του Θεοδοσίου

28 ετών, μηχανικός υφαντουργίας, γεννηθείς στην Αλάγια Μ. Ασίας

Πελεγκρίνο Αντόνιο

25 ετών, Ιταλός αντιφασίστας

Σοφιανόπουλος Γεώργιος του Ελευθερίου

17 ετών, μαθητής, γεννηθείς στην Αθήνα

Συρμαλόγλου Ορφέας του Κωνσταντίνου

30 ετών, υφαντουργός, γεννηθείς στην Κωνσταντινούπολη

Χρυσανγής Γεώργιος του Ιωάννη

27 ετών, τσαγκάρης, γεννηθείς στην Κωνσταντινούπολη

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Το ερωτηματολόγιο της έρευνας και οι απαντήσεις των επικεφαλής των δημοτικών παρατάξεων και των δασκάλων

Η ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Προς Αξιότιμη/.....(επικεφαλής της παράταξης.....)

Ονομάζομαι Πεστιμαλτζόγλου Αλέξανδρος και είμαι φοιτητής του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Νεότερη και σύγχρονη ιστορία» στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Στο πλαίσιο της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, πραγματοποιώ έρευνα με θέμα: «Τραυματική εμπειρία, συλλογική μνήμη και πόλεμοι της ιστοριογραφίας κατά την περίοδο της Κατοχής. Η περίπτωση του Μπλόκου της Καλογρέζας»

Η εργασία εξετάζει τη μετατροπή της τραυματικής ιστορικής εμπειρίας της Κατοχής σε πολιτισμικό τραύμα και τον ρόλο της στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης και ταυτότητας, σε ένα πλαίσιο έντονων ιστοριογραφικών συγκρούσεων. Μέσα από το παράδειγμα του Μπλόκου της Καλογρέζας (1944), αναδεικνύεται πώς το ατομικό και συλλογικό τραύμα εγγράφονται στη μνήμη και επηρεάζουν τόσο τον δημόσιο λόγο όσο και την ιστορική συνείδηση.

Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις, μας ενδιαφέρει αποκλειστικά η προσωπική σας άποψη και εμπειρία.

Για οποιαδήποτε απορία ή διευκρίνιση, μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μου στο: alextas@otenet.gr ή apes89@otenet.gr ή 6945391666.

Σας ευχαριστώ θερμά για τον χρόνο και τη συμβολή σας στην έρευνα.

Με εκτίμηση,

Πεστιμαλτζόγλου Αλέξανδρος

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Εισαγωγικές Ερωτήσεις

1. Πώς αντιλαμβάνεστε τη σημασία του Μπλόκου της Καλογρέζας για την ταυτότητα της πόλης σήμερα;
2. Ποιος θεωρείτε ότι είναι ο ρόλος της δημοτικής αρχής στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης;

Η Τραυματική Μνήμη του Μπλόκου

Προφορικές μαρτυρίες και βιωματικές αφηγήσεις

3. Έχετε έρθει σε επαφή με προφορικές μαρτυρίες επιζώντων ή απογόνων; Τι σας έχει εντυπωσιάσει περισσότερο;
4. Πώς αξιοποιεί ή θα μπορούσε να αξιοποιήσει ο Δήμος αυτές τις μαρτυρίες;
5. Υπάρχουν πρωτοβουλίες καταγραφής βιωματικών αφηγήσεων σε τοπικό επίπεδο;

Σιωπή, φόβος και μεταβίβαση του τραύματος

6. Πιστεύετε ότι υπήρξε περίοδος σιωπής γύρω από το γεγονός; Πού την αποδίδετε;
7. Με ποιους τρόπους θεωρείτε ότι το τραύμα μεταφέρθηκε στις επόμενες γενιές;
8. Υπάρχουν ακόμα σήμερα «ευαίσθητα» σημεία ή δυσκολία δημόσιας συζήτησης για το γεγονός;

Διαγενεακή μνήμη και οικογενειακές αφηγήσεις

9. Πώς εμφανίζεται το Μπλόκο της Καλογρέζας στις οικογενειακές ιστορίες των κατοίκων;

10. Πιστεύετε ότι οι νεότερες γενιές διατηρούν ζωντανή αυτή τη μνήμη; Με ποιον τρόπο;
11. Ποιος είναι ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στη γεφύρωση των γενεών ως προς τη μνήμη;

Τοπική συλλογική μνήμη

12. Πώς θα περιγράφατε τη συλλογική μνήμη της πόλης γύρω από το γεγονός;
13. Υπάρχει κοινή αφήγηση ή πολλαπλές/ανταγωνιστικές εκδοχές;
14. Πώς επηρεάζει αυτή η μνήμη τη σύγχρονη τοπική ταυτότητα;

Δημόσια Ιστορία και Μνήμη

Μνημεία, τελετές και επετειακές πρακτικές

15. Ποια είναι η σημασία των μνημείων και των επετειακών εκδηλώσεων για το Μπλόκο;
16. Πώς σχεδιάζονται και ποιοι συμμετέχουν σε αυτές τις τελετές;
17. Θεωρείτε ότι αυτές οι πρακτικές προσελκύουν τους νέους;

Το Μπλόκο της Καλογρέζας στον δημόσιο λόγο

18. Πώς εμφανίζεται το γεγονός στον δημόσιο λόγο σήμερα (ομιλίες, ΜΜΕ, δημοτικά έντυπα);
19. Υπάρχουν αλλαγές στον τρόπο που συζητείται τα τελευταία χρόνια;
20. Ποιος είναι ο ρόλος της πολιτικής συγκυρίας στη διαμόρφωση αυτού του λόγου;

Το Μπλόκο της Καλογρέζας στην Εκπαίδευση

21. Συνεργάζεται ο Δήμος με σχολεία για τη διδασκαλία του γεγονότος;
22. Ποιες δράσεις (π.χ. επισκέψεις, εκπαιδευτικά προγράμματα) υλοποιούνται;
23. Τι θα μπορούσε να γίνει για πιο ουσιαστική ένταξη του θέματος στην εκπαίδευση;

Αντιπαράθεσεις και πολιτικές της μνήμης

24. Υπάρχουν διαφορετικές ερμηνείες ή πολιτικές αντιπαραθέσεις γύρω από το γεγονός;
25. Πώς διαχειρίζεται ο Δήμος πιθανές συγκρούσεις μνήμης;
26. Πιστεύετε ότι η μνήμη του γεγονότος χρησιμοποιείται πολιτικά; Αν ναι, με ποιους τρόπους;

Συμπερασματικές Ερωτήσεις

27. Ποια θεωρείτε ότι είναι η μεγαλύτερη πρόκληση στη διατήρηση της μνήμης του Μπλόκου;
28. Πώς φαντάζεστε τη μνήμη του γεγονότος σε 20 χρόνια;
29. Τι θα θέλατε να αλλάξει στον τρόπο που η πόλη θυμάται αυτό το γεγονός;
30. Υπάρχει κάτι που θεωρείτε σημαντικό και δεν έχει συζητηθεί αρκετά;

ΟΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΛΑΪΚΗ ΣΥΣΠΕΤΡΩΣΗ

Για τις απαντήσεις στην ευγενική πρόσκληση του Αλέκου Πεστιμαλτζόγλου σε σχέση με την διπλωματική του εργασία.

Εισαγωγικά

Με μεγάλη μου χαρά, είδα ότι ο καλός φίλος Αλέκος Πεστιμαλτζόγλου, επέλεξε ως θέμα της διπλωματικής του διατριβής το Μπλόκο της Καλογρέζας, με άλλα λόγια την αιματοβαμμένη ιστορία του τόπου μας. Την αληθινή ιστορία δηλαδή, όπου η Καλογρέζα, μαζί με άλλες λαϊκές συνοικίες της Αθήνας πλήρωσε βαρύ φόρο αίματος, καθώς βρέθηκε στην προμετωπίδα της Αντίστασης απέναντι στους ναζί κατακτητές και στους ντόπιους συνεργάτες τους. Το ΚΚΕ, το ΕΑΜ, ο ΕΛΑΣ, η ΕΠΟΝ ήταν οι αιμοδότες, η πρωτοπορία αυτού του αγώνα, αξιοποιώντας όλες τις μορφές, το θρυλικό χωνί, τα συνθήματα στους τοίχους, τις απεργίες, την ένοπλη σύγκρουση. Το Μπλόκο της Καλογρέζας ήταν η απάντηση του «αντιδραστικού μπλοκ» δυνάμεων, ενώ δεν είναι

τυχαίο πως έχουν προηγηθεί λίγες μέρες πριν από τις 15/3/1944, ένοπλες συγκρούσεις του ΕΛΑΣ με τους ταγματασφαλίτες στην Νέα Ιωνία.

Είναι παρήγορο πως ο Αλέκος Πεστιμαλτζόγλου, επιλέγει αυτό το θέμα, σε μία περίοδο που μεγαλώνει η επιδίωξη ιμπεριαλιστικών κέντρων όπως η ΕΕ να εξισώσουν τον φασισμό με τον κομμουνισμό, με την επαίσχυντη και ανιστόρητη θεωρία των 2 άκρων. Όπως και η επιδίωξη των άλλων, των πιο «ύπουλων», που θέλουν «εξυμνώντας» τάχα το ΕΑΜ, να το αποστεώσουν από το επαναστατικό περιεχόμενο του αγώνα του.

Την καλύτερη απάντηση φυσικά, την δίνουν οι συγκλονιστικές φωτογραφίες των 200 εκτελεσμένων κομμουνιστών στο σκοπευτήριο της Καισαριανής. Με μια κουβέντα : « όταν ο άνθρωπος δίνει την ζωή του για ανώτερα ιδανικά δεν πεθαίνει ποτέ».

Είμαι σίγουρος πως η εργασία του Αλέκου, θα προσφέρει σε αυτήν την υπόθεση.

Πέτρος Αλέπης

1) Η λαϊκή, εργατική, προσφυγική Νέα Ιωνία είναι ταυτισμένη με την μεγάλη και ηρωική ιστορία της Εθνικής Αντίστασης στον Δήμο μας, που αποτέλεσμά της ήταν το αιματηρό μπλόκο, τον Μάρτη του 1944. Σε κάθε περίπτωση, αναδεικνύονται ανάγλυφα οι 2 κόσμοι : από την μία ο εργάτης ανθρακωρύχος, ο 19χρονος Παναγιώτης Μικρόπουλος (πρώτος εκτελεσθείς του Μπλόκου), ο φτωχός βιοπαλαιστής. Αυτοί, που τους έσυραν από το ανθρακωρυχείο, στο Παναιτώλιο, στην πλατεία Αναπήρων για να τους εκτελέσουν τελικά κοντά στον χώρο που υπάρχει το εμβληματικό μνημείο.

Από την άλλη, ο δωσίλογος, ο προδότης, ο χαφιές, αυτός που πουλάει και την μάνα του.

Οι πρώτοι πέθαναν, οι δεύτεροι «έζησαν». Στην Νέα Ιωνία όμως, για ποιους έχει διαφυλαχτεί η ιστορική μνήμη ; Για ποιους είναι περήφανοι σήμερα οι εργάτες, οι λαϊκοί άνθρωποι ; Τελικά για ποιον είναι κερδισμένη η ζωή ; Για τον αγωνιστή κομμουνιστή ή για τον προδότη ;

Η απάντηση είναι απλή. Άρα σήμερα, η «ταυτότητα της πόλης» για εμάς τους κομμουνιστές, αλλά και για κάθε λαϊκό άνθρωπο όταν σκέφτεται το Μπλόκο της

Καλογρέζας, σκέφτεται την λεβεντιά, την ανιδιοτέλεια, την υπέρτατη θυσία για «να ανθρωπέψει ο άνθρωπος».

2) Ο ρόλος της Δημοτικής Αρχής θα έπρεπε καταρχήν να είναι η διαρκής αξιοποίηση αυτής της «βαριάς ιστορίας» για να μαθαίνουν οι πιο νέες ηλικίες την ιστορική αλήθεια, να ξέρουν «σε ποιο χρώμα πατάνε». Ακόμη περισσότερο : τα λόγια όπως λέμε, πρέπει να συμβαδίζουν με τα έργα. Δεν γίνεται να λες «τιμώ τους ήρωες του Μπλόκου της Καλογρέζας», αλλά τώρα είμαι με το ΝΑΤΟ, την ΕΕ, το κράτος – δολοφόνο του Ισραήλ. Η μνήμη πρέπει να συνοδεύεται με το παρόν, τότε αποκτά υλική υπόσταση και γίνεται προωθητική δύναμη για να νικήσουν τελικά οι λαοί.

3) Ναι, έχω έρθει σε επαφή με παλιές μαρτυρίες αγωνιστών κομμουνιστών και άλλων ανθρώπων, που πλέον έχουν πεθάνει. Επίσης γνωρίζω απογόνους εκτελεσθέντων. Η μεγαλύτερη εντύπωση είναι από την μία η φρίκη και η απανθρωπιά των ντόπιων συνεργατών των ναζί και από την άλλη το ηθικό ανάστημα των αγωνιστών ακόμη και λίγο πριν τον θάνατο.

4) Ο Δήμος θα μπορούσε να φτιάξει μια έκθεση με αυτές τις μαρτυρίες ή και ένα λεύκωμα.

5) Το βιβλίο «η Νέα Ιωνία στην Αντίσταση» από την ΠΕΑΕΑ δίνει στοιχεία και πληροφορίες. Επίσης το λεύκωμα του ΚΚΕ για τις «ηρωικές στιγμές του ΚΚΕ στην εργατική και προσφυγική Νέα Ιωνία 1923 – 1944» δίνει πληροφορίες όσο και το γενικό πλαίσιο στο οποίο διαδραματίστηκαν τα γεγονότα.

6) Φυσικά υπήρξε περίοδος «σιωπής» αν εννοούμε φυσικά το επίσημο κράτος, όλη την περίοδο μετά τον ταξικό αγώνα του ΔΣΕ 1946-1949 και φυσικά στην 7χρονη δικτατορία 1967 – 1974. Η λαϊκή μνήμη φυσικά δεν έσβησε ποτέ από την συνείδησή της τα γεγονότα. Η συμβολή του ΚΚΕ διαχρονικά είναι μεγάλη, γιατί ακόμη και σε δύσκολες εποχές όπως η αντεπαναστατική περίοδος 1989 – 91, διατήρησε την ιστορική μνήμη, έφτιαξε μνημεία και έκανε εκατοντάδες εκδηλώσεις για να τιμήσει το ΕΑΜ, τον ΕΛΑΣ, την ΕΠΟΝ. Αυτό έγινε και στην Νέα Ιωνία.

7) Ενδεχομένως οι απόγονοι των ταγματасφαλιτών, στον βαθμό που ενστερνίζονται τις ιδέες των προγόνων τους να δυσκολεύονται. Θυμίζω πάντως πως το Μπλόκο της Καλογρέζας, από όταν ήταν δημοτική αρχή το ΚΚΕ με δήμαρχο τον Γ. Δομνάκη, έχει καθιερωθεί ως «τοπική γιορτή», κάτι που δίνει και «θεσμικά» την δυνατότητα πχ σε ένα σχολείο να πραγματοποιήσει εκδηλώσεις και άλλες δράσεις.

8) Τα «ευαίσθητα σημεία» αφορούν την ουσία των γεγονότων. Επειδή έχουν περάσει 82 χρόνια, για κάποιους είναι «εύκολο» να πουν ότι «τιμούν» τους ήρωες του Μπλόκου. Όταν πάμε στην ουσία, όμως, αρχίζουν – για αυτούς – τα «δύσκολα» : τι σημαίνει να κάνουν οι ανθρακωρύχοι απεργία μέσα στην Κατοχή ; Ποιοι ήταν και πως στελεχώθηκαν τα Τάγματα Ασφαλείας ; Ποιοι ήταν οι Ράλληδες ; Ποιος ήταν ο όρκος του ΕΛΑΣ και ποιος των Ταγματасφαλιτών ; Αυτά είναι τα ζητήματα που αντικειμενικά, μπαίνουν στο επίκεντρο για όποιον θέλει να ερευνήσει την ιστορική αλήθεια.

9) Το Μπλόκο εμφανίζεται σε δεκάδες μαρτυρίες και διηγήσεις, σε οικογενειακές ιστορίες αγωνιστών και απλού λαϊκού κόσμου. Έχω υπόψη μου ανθρώπους που κρατάνε άσβεστη αυτήν την μνήμη, την μεταλαμπαδεύουν στα παιδιά τους. Αυτή η προφορική μνήμη, το να αισθάνεται ένα λαϊκό σπίτι περήφανο για τους αγώνες του παππού και της γιαγιάς, είναι πολύτιμη. Όταν φυσικά αυτό «δένει» ακόμη περισσότερο με τα πιο ολοκληρωμένα πολιτικά – ιδεολογικά συμπεράσματα, αυτή η μνήμη γίνεται δύναμη για το σήμερα.

10) Οι νέες γενιές βρίσκονται σε ένα κυκεώνα πληροφοριών, αλλά δυστυχώς έλλειψη αληθινής και στέρεας γνώσης. Ακόμη και τα βιβλία της ιστορίας, θα λέγαμε πως διαστρέφουν την ιστορική αλήθεια. Άρα, από που να μάθει ένας νέος μαθητής 14-15 ετών τι συνέβη στην περιοχή που κατοικεί πριν 82 χρόνια ; Έχω υπόψη μου ορισμένους πολύ αξιόλογους εκπαιδευτικούς σε δημοτικά και γυμνάσια της περιοχής, που αυτά τα χρόνια πήραν την πρωτοβουλία, ανέβασαν θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, επισκέψεις στο μνημείο. Εκδηλώσεις διαπαιδαγωγικές και συγκινητικές που εξύψωσαν την συνείδηση και την γνώση των μαθητών. Να ένας τρόπος διατήρησης της ιστορικής μνήμης.

- 11) Ο Δήμος θα μπορούσε να ενισχύει πρωτοβουλίες σαν τις παραπάνω.
- 12) Στην Καλογρέζα σαν περνάς ξένοιαστε εσύ διαβάτη, με ευλάβεια πρέπει να πατάς, γιατί σε τούτα τα λιθάρια, έπεσαν για τη λευτεριά, 22 παληκάρια – Γ. Ρίτσος. Αυτή είναι η συλλογική μνήμη του λαού της Νέας Ιωνίας.
- 13) Δεν υπάρχει «κοινή αφήγηση», είναι ηλίου φαεινότερο. Έχουμε ακούσει από επίσημα χείλη, με αφορμή το Μπλόκο της Καλογρέζας, να υμνείται η «εθνική ενότητα», όταν μιλάμε για απευθείας σύγκρουση του ένοπλου λαού με τους χίτες.
- 14) Η «ταυτότητα» της Νέας Ιωνίας είναι εργατική, είναι εργατούπολη. Επίσης και δεν είναι φυσικά τυχαίο, στην συνείδηση χιλιάδων ανθρώπων και έξω από τον δήμο, είναι μια πόλη με μεγάλη αγωνιστική ιστορία. Εδώ, το μπλόκο της Καλογρέζας, έχει εμβληματική θέση.
- 15) Το μνημείο για το Μπλόκο είναι ένας χώρος ιερός για τον λαό και τους αγώνες του, ακριβώς γιατί συμβολίζει την θυσία των αγωνιστών. Έχει επίσης σημασία το μήμα που εγκαταστάθηκε πριν 5 χρόνια στον χώρο του παλιού ανθρακωρυχείου στην Αλσούπολη, προς τιμήν των εκτελεσμένων ανθρακωρύχων. Το ΚΚΕ πραγματοποιεί κάθε χρόνο αναβαθμισμένη εκδήλωση στην ημερομηνία όπου έγινε η εκτέλεση.
- 16) Όσον αφορά το ΚΚΕ, πραγματοποιεί την εκδήλωση με μεγάλη επιμέλεια και φροντίδα, σεβασμό στην ιστορική μνήμη. Ειδικά τα τελευταία χρόνια έχει τιμήσει την εκδήλωση με την παρουσία του, ο ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, σ. Κουτσούμπας.
- 17) Η παρουσία νέων παιδιών σε αυτές τις εκδηλώσεις, είναι η μεγαλύτερη ελπίδα μας.
- 18) Το Μπλόκο σήμερα, παρουσιάζεται ανάλογα και με την πολιτική οπτική του καθενός. Είναι όμως αδύνατον, ακόμη και στον αντίπαλο της ιδεολογίας μας, να κρύψει τον θαυμασμό του, απέναντι στην ηθική ανωτερότητα των κομμουνιστών, των αγωνιστών.
- 19) Δεν βλέπω ιδιαίτερες αλλαγές.

- 20) Η ανάγκη να συνδέεται το «χτες» με το «σήμερα», είναι επιβεβλημένη, αρκεί αυτό να διέπεται από αρχές, συνέπεια, και σεβασμό στην ιστορική αλήθεια. Πχ δεν μπορεί σήμερα να μιλάς για το Μπλόκο και να μην αναφερθείς στις συνέπειες του ιμπεριαλιστικού πολέμου ή στην γενοκτονία στην Παλαιστίνη. Άλλωστε, αυτή είναι και η καλύτερη τιμή στους ήρωες του Μπλόκου – συνεχίζουμε μέχρι την τελική δικαίωση.
- 21) Δεν έχω υπόψη μου ιδιαίτερη συνεργασία ή προτροπή του Δήμου για να εμπλουτιστεί η διδασκαλία με την ιστορική γνώση γύρω από το Μπλόκο.
- 22) Υλοποιούνται δράσεις με πρωτοβουλία εκπαιδευτικών και συλλόγων γονέων, όπως και άλλων σωματείων και μαζικών φορέων.
- 23) Θα μπορούσε να αποκτήσει καθολικό χαρακτήρα, η εξιστόρηση των γεγονότων, η πολιτιστική δημιουργία, η επίσκεψη στον χώρο σε συνδυασμό με άλλες δράσεις, έχω πχ υπόψη μου την προβολή από την κινηματογραφική λέσχη Νέας Ιωνίας της ταινίας «το τελευταίο σημείωμα» σε 3 σχολεία, κάτι πολύ σημαντικό που πραγματικά συγκίνησε εκατοντάδες μαθητές του δήμου μας.
- 24) Εννοείται πως υπάρχουν, δίνεται η απάντηση σε παραπάνω ερωτήσεις.
- 25) Ο Δήμος....δεν κάνει και πολλά.
- 26) Η μνήμη του γεγονότος, έχει πολιτική διάσταση, και όποιος πάει να κρυφτεί από αυτό, απλώς υποκρίνεται.
- 27) Η συνεχής, ανάδειξη της σημασίας της θυσίας των αγωνιστών, εμπλουτισμένη με την ανάγκη για την σύγχρονη αντίσταση και αντεπίθεση των λαών. Η «πρόκληση» είναι να συνεχίσουμε στον δρόμο που βάδισαν οι αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης και να ολοκληρώσουμε την πορεία τους, αυτήν για την οποία άλλοι έδωσαν την ζωή τους, άλλοι τα καλύτερα χρόνια τους σε φυλακές και εξορίες.
- 28) Θα κριθεί από τα παραπάνω. Πάντως το ΚΚΕ θα φροντίσει να μην μετατραπεί το Μπλόκο σε «ακίνδυνο» μνημόσυνο.
- 29) Να αναβαθμιστεί όλη η υπόθεση – απάντηση 23.

30) Έχει σημασία να τονιστεί, πως τότε η Νέα Ιωνία ήταν η πόλη των εργοστασίων, το «Μάντσεστερ» όπως την έλεγαν. Αυτό, η εργατική της σύνθεση, διαμόρφωσε την ιστορία της. Πριν τα ένδοξα χρόνια της Αντίστασης, υπήρχε η αθόρυβη δουλειά των κομμουνιστών στα δεκάδες εργοστάσια και στους χιλιάδες εργάτες, από τα δύσκολα χρόνια του μεσοπολέμου. Τα άρθρα της Ηλέκτρας Αποστόλου, μέλους της ΕΠ της ΚΟΑ του ΚΚΕ, που δολοφονήθηκε μετά από φρικτά βασανιστήρια και έδρασε στις γειτονιές μας, είναι χαρακτηριστικά.

Ευχαριστώ πολύ, για την ευκαιρία που μου έδωσες Αλέκο, ελπίζω να βοήθησα.

Τρίτη 21/4/2026

ΕΝΟΤΗΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥΣ

Προς Αξιότιμο Κο Κανλή (επικεφαλής της παράταξης «Ενότητα για τη Νέα Ιωνία»)

Ονομάζομαι Πεστιμαλτζόγλου Αλέξανδρος και είμαι φοιτητής του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Νεότερη και σύγχρονη ιστορία» στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Στο πλαίσιο της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, πραγματοποιώ έρευνα με θέμα: «Τραυματική εμπειρία, συλλογική μνήμη και πόλεμοι της ιστοριογραφίας κατά την περίοδο της Κατοχής. Η περίπτωση του Μπλόκου της Καλογρέζας»

Η εργασία εξετάζει τη μετατροπή της τραυματικής ιστορικής εμπειρίας της Κατοχής σε πολιτισμικό τραύμα και τον ρόλο της στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης και ταυτότητας, σε ένα πλαίσιο έντονων ιστοριογραφικών συγκρούσεων. Μέσα από το παράδειγμα του Μπλόκου της Καλογρέζας (1944), αναδεικνύεται πώς το ατομικό και συλλογικό τραύμα εγγράφονται στη μνήμη και επηρεάζουν τόσο τον δημόσιο λόγο όσο και την ιστορική συνείδηση.

Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις, μας ενδιαφέρει αποκλειστικά η προσωπική σας άποψη και εμπειρία.

Για οποιαδήποτε απορία ή διευκρίνιση, μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μου στο: alextas@otenet.gr ή apes89@otenet.gr ή 6945391666.

Σας ευχαριστώ θερμά για τον χρόνο και τη συμβολή σας στην έρευνα.

Με εκτίμηση,

Πεστιμαλτζόγλου Αλέξανδρος

Εισαγωγικές Ερωτήσεις

1. Πώς αντιλαμβάνεστε τη σημασία του Μπλόκου της Καλογρέζας για την ταυτότητα της πόλης σήμερα;

Το Μπλόκο αποτελεί ιστορική και πολιτική μνήμη για τη Νέα Ιωνία και τους ανθρώπους της. Σε μια πόλη που αλλάζει ραγδαία, με τους νέους να μην ξέρουν καν από πού βγαίνει το όνομα της γειτονιάς τους, το Μπλόκο υπενθυμίζει ότι η Καλογρέζα είχε κόσμο που αγωνίστηκε, που πλήρωσε με αίμα την αντίσταση στον κατακτητή και στους συνεργάτες του. Η ταυτότητα της πόλης δεν μπορεί να είναι μόνο καφέ εμπορικά καταστήματα, μαγαζιά εστίασης και Μικρασιατικοί Σύλλογοι. Είναι κρίσιμο να τονίζεται το πολιτικό και ιστορικό βάρος που φέρει η μνήμη των εκτελέσεων.

2. Ποιος θεωρείτε ότι είναι ο ρόλος της δημοτικής αρχής στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης;

Ο Δήμος έχει υποχρέωση να μην εξαντλεί την κρατική του παρουσία στην κατάθεση στεφάνων κάθε χρόνο με μερικές φωτογραφίες στα μέσα δικτύωσης. Χρειάζεται χρηματοδότηση για έρευνα, μόνιμες εκδηλώσεις, μνημεία που να λειτουργούν στην καθημερινότητα, και στήριξη στους συλλόγους που ήδη δουλεύουν επί χρόνια χωρίς πεντάρα από το δήμο. Αν η δημοτική αρχή δεν κρατήσει ζωντανή τη μνήμη, κανείς άλλος δεν θα το κάνει.

Η Τραυματική Μνήμη του Μπλόκου

Προφορικές μαρτυρίες και βιωματικές αφηγήσεις

3. Έχετε έρθει σε επαφή με προφορικές μαρτυρίες επιζώντων ή απογόνων; Τι σας έχει εντυπωσιάσει περισσότερο;

Έχω μιλήσει με ανθρώπους που μεγάλωσαν με την απώλεια και το βάρος μέσα στην οικογένεια τους.. Αυτό που μένει είναι ο τρόμος και η βαρβαρότητα των κατακτητών και των ντόπιων συνεργατών τους. Ο φόβος έμεινε και μετά την απελευθέρωση.

4. Πώς αξιοποιεί ή θα μπορούσε να αξιοποιήσει ο Δήμος αυτές τις μαρτυρίες;

Ο Δήμος σήμερα τις αξιοποιεί ελάχιστα. Θα μπορούσε να χρηματοδοτήσει ψηφιακό αρχείο, ντοκιμαντέρ με επαγγελματική επιμέλεια, εκθέσεις σε δημόσιους χώρους, εκπαιδευτικά προγράμματα στα σχολεία. Θα μπορούσαν να οργανωθούν περίπατοι μνήμης στα ίδια τα σημεία, όχι μόνο στο μνημείο. Αντ' αυτού, οι μαρτυρίες μένουν σε συρτάρια συλλόγων και στις μνήμες που αιωρούνται στις γειτονιές. Ο Δήμος οφείλει να βάλει λεφτά και προσωπικό, όχι να περιμένει από εθελοντές να κάνουν τη δουλειά για να ΞΑΝΑ-φέρει την ιστορία του Μπλόκου και τις πολιτικές της προεκτάσεις στο προσκήνιο.

5. Υπάρχουν πρωτοβουλίες καταγραφής βιωματικών αφηγήσεων σε τοπικό επίπεδο;

Υπάρχουν κάποιες προσπάθειες από συλλόγους και μεμονωμένους ερευνητές, αλλά είναι αποσπασματικές και χωρίς θεσμική στήριξη. Ο δήμος θα έπρεπε να έχει ήδη δημιουργήσει ένα μόνιμο πρόγραμμα καταγραφής, με επιστημονική επιμέλεια και χρηματοδότηση. Οι μαρτυρίες χάνονται κάθε χρόνο που περνάει γιατί οι άνθρωποι και η ζωντανή ιστορία χάνονται. Για παράδειγμα η οικογένειες των Χαλέμου και Πολυκάρπου έχουν ένα σημαντικό αρχείο.

Σιωπή, φόβος και μεταβίβαση του τραύματος

6. Πιστεύετε ότι υπήρξε περίοδος σιωπής γύρω από το γεγονός; Πού την αποδίδετε;

Ασφαλώς υπήρξε, και δεν ήταν μόνο ψυχολογικό θέμα. Μετά τον εμφύλιο, η αριστερά ήταν διωκόμενη, και η μνήμη της αντίστασης θεωρούνταν "επικίνδυνη". Πολλοί φοβούνταν να μιλήσουν, άλλοι είχαν τραυματιστεί τόσο βαθιά που δεν μπορούσαν. Η σιωπή ήταν πολιτική γιατί το κράτος ήθελε να ξεχαστεί ποιος πολέμησε το φασισμό, για να κυριαρχήσει η δική του εκδοχή της ιστορίας. Και οι κοινωνίες συχνά προτιμούν να σιωπούν για τα εγκλήματα που δεν θέλουν να αναγνωρίσουν. Χαρακτηριστικά όλα αυτά περιγράφονται στο βιβλίο "ΟΙ ΔΟΣΙΛΟΓΟΙ".

7. Με ποιους τρόπους θεωρείτε ότι το τραύμα μεταφέρθηκε στις επόμενες γενιές;

Με τη σιωπή, με τον αποκλεισμό από τη δημόσια συζήτηση, με τις οικογενειακές ιστορίες που λέγονταν ψιθυριστά. Πολλά παιδιά μεγάλωσαν καταλαβαίνοντας ότι υπήρχε ένας πόνος που δεν έπρεπε να αγγίζουν. Αυτό δημιούργησε ένα κλίμα επιφυλακτικότητας, αλλά και αντίστασης. Το τραύμα μεταφέρθηκε όχι μόνο ως πόνος, αλλά και ως πολιτική συνείδηση: "αυτό που έζησαν οι δικοί μας, δεν πρέπει να ξανασυμβεί". Φυσικά το ζήτημα είναι και βαθιά πολιτικό. Η Αριστερά και οι αγωνιστές της μπήκαν στο περιθώριο της Ιστορίας ενώ οι "νικητές" του εμφύλιου δοσίλογοι βρήκαν κάλυψη από το επίσημο κράτος και δεν τιμωρήθηκαν ποτέ.

8. Υπάρχουν ακόμα σήμερα «ευαίσθητα» σημεία ή δυσκολία δημόσιας συζήτησης για το γεγονός;

Ναι, υπάρχουν. Ορισμένοι δυσκολεύονται να μιλήσουν γιατί η οικογένειά τους είχε και "την άλλη πλευρά". Συνεργάτες, δοσίλογοι, αυτοί που ωφελήθηκαν. Υπάρχει επίσης ο φόβος ότι η μνήμη θα "κομματικοποιηθεί", αλλά αυτός ο φόβος συχνά χρησιμοποιείται για να μείνει η ιστορία απολιτικοποιημένη. Η αλήθεια είναι ότι το Μπλόκο ήταν

πολιτικό γεγονός ήταν αντίσταση στον κατακτητή και στους ντόπιους συνεργάτες του. Δεν μπορείς να το συζητήσεις χωρίς πολιτικά πρίσματα.

Διαγενεακή μνήμη και οικογενειακές αφηγήσεις

9. Πώς εμφανίζεται το Μπλόκο της Καλογρέζας στις οικογενειακές ιστορίες των κατοίκων;

ΑΚόμα και αυτή η ερώτηση φανερώνει την έλλειψη της έντονης και εις βάθος ιστορικής καταγραφής. Όλες αυτές οι μικρές οικογενειακές ιστορίες μέσα από τα στενά της Καλογρέζας θα έπρεπε να συλλεχθούν και να καταγραφούν συστηματικά και επιστημονικά. Σε οικογενειακές συγκεντρώσεις, οι μεγαλύτεροι μιλούν ακόμα (όσοι μπορούν) και μεταφέρουν όχι μόνο τα γεγονότα, αλλά και την αξιοπρέπεια της αντίστασης. Το Μπλόκο δεν είναι μακρινή ιστορία για πολλούς κατοίκους της περιοχής αλλά οικογενειακή υπόθεση.

10. Πιστεύετε ότι οι νεότερες γενιές διατηρούν ζωντανή αυτή τη μνήμη; Με ποιον τρόπο;

Οι νεότερες γενιές τη διατηρούν όπου υπάρχει σχολείο ή σύλλογος που κάνει σοβαρή δουλειά. Αλλά σε γενικές γραμμές, η μνήμη ατονεί. Τα social media βοηθούν όταν υπάρχει οργανωμένη προσπάθεια, αλλά από μόνα τους δεν φτάνουν. Οι νέοι μαθαίνουν για το Μπλόκο όταν υπάρχει άνθρωπος που τους το εξηγεί με πάθος, όχι όταν διαβάζουν μια ημερομηνία σε βιβλίο. Χρειάζεται περισσότερη δουλειά στα σχολεία και στη γειτονιά, δουλειά που ο δήμος δεν κάνει επαρκώς.

11. Ποιος είναι ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στη γεφύρωση των γενεών ως προς τη μνήμη;

Ο Δήμος πρέπει να είναι ο θεσμός που συνδέει τους παλιούς με τους νέους. Να χρηματοδοτεί προγράμματα στα σχολεία, να διοργανώνει εκδηλώσεις όπου οι απόγονοι μιλούν στους μαθητές, να δημιουργεί χώρους διαλόγου. Αυτή τη στιγμή, αυτή η γέφυρα είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Οι σύλλογοι προσπαθούν, αλλά χωρίς πόρους και χωρίς τη στήριξη του δήμου, η προσπάθεια μένει μετέωρη.

Τοπική συλλογική μνήμη

12. Πώς θα περιγράφατε τη συλλογική μνήμη της πόλης γύρω από το γεγονός;

Η συλλογική μνήμη είναι ζωντανή στους ανθρώπους που ασχολούνται, αλλά δεν είναι αυτονόητη. Υπάρχει σεβασμός, υπάρχει συγκίνηση, υπάρχει και οργή για όσους θέλουν να τη θάψουν. Το Μπλόκο είναι σημείο αναφοράς για την αντίσταση, αλλά αυτή η μνήμη χρειάζεται συνεχή αναπαραγωγή. Δεν διατηρείται μόνη της συνεπώς την περιγράφω αδύναμη.

13. Υπάρχει κοινή αφήγηση ή πολλαπλές/ανταγωνιστικές εκδοχές;

Υπάρχει ένας κοινός πυρήνας: η εκτέλεση αμάχων, η βαρβαρότητα των ναζί και των συνεργατών τους. Αλλά υπάρχουν και διαφορετικές ερμηνείες. Κάποιοι θέλουν να το παρουσιάσουν ως "τραγωδία" αδιάφορη πολιτικά, κάποιοι άλλοι ως κορυφαία στιγμή της αριστερής και αντιφασιστικής αντίστασης.

14. Πώς επηρεάζει αυτή η μνήμη τη σύγχρονη τοπική ταυτότητα;

Δίνει στην πόλη μια ιστορική ρίζα που δεν έχουν όλες οι περιοχές. Η Καλογρέζα μπορεί να υπερηφανεύεται ότι είχε κόσμο που αγωνίστηκε, που δεν λύγισε. Αυτό ενισχύει το αίσθημα κοινότητας, αλλά και την πολιτική ευαισθησία. Όμως αυτή η ταυτότητα κινδυνεύει όταν η μνήμη αφήνεται να σβήσει.

Δημόσια Ιστορία και Μνήμη

Μνημεία, τελετές και επετειακές πρακτικές

15. Ποια είναι η σημασία των μνημείων και των επετειακών εκδηλώσεων για το Μπλόκο;

Τα μνημεία είναι χώροι τιμής, αλλά και χώροι πολιτικής δέσμευσης. Όταν καταθέτεις στεφάνι, δεν τιμάς απλώς τους νεκρούς. Αυτό που κάνεις είναι ότι δεσμεύεις ότι δεν θα επιτρέψεις να ξανασυμβεί. Οι εκδηλώσεις πρέπει να έχουν αυτό το νόημα. Αν γίνονται ρουτίνα, χάνουν το πολιτικό τους περιεχόμενο. Το μνημείο πρέπει να είναι σημείο συνάντησης και επαγρύπνησης.

16. Πώς σχεδιάζονται και ποιοι συμμετέχουν σε αυτές τις τελετές;

Συνήθως σχεδιάζονται από το δήμο, αλλά με ελάχιστη προετοιμασία και χωρίς ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών. Οι σύλλογοι και οι οικογένειες θυμάτων συμμετέχουν. Χρειάζεται πολύ περισσότερος κόσμος, πολύ περισσότερη δουλειά, και πολύ περισσότερος σεβασμός στους ανθρώπους που κρατούν ζωντανή τη μνήμη.

17. Θεωρείτε ότι αυτές οι πρακτικές προσελκύουν τους νέους;

Όχι, όχι με τη σημερινή τους μορφή. Μια ομιλία από έναν δημοτικό σύμβουλο και μια κατάθεση στεφάνου δεν αγγίζει κανέναν νέο. Αν όμως υπήρχαν μαρτυρίες, οπτικοακουστικό υλικό, θεατρικά δρώμενα, συμμετοχή των ίδιων των μαθητών στη διοργάνωση, τότε ναι, οι νέοι θα ενδιαφέρονταν.

Το Μπλόκο της Καλογρέζας στον δημόσιο λόγο

18. Πώς εμφανίζεται το γεγονός στον δημόσιο λόγο σήμερα (ομιλίες, ΜΜΕ, δημικά έντυπα);

Εμφανίζεται στις επετείους, σε κάποια τοπικά sites, σε δημοτικά έντυπα που συνήθως το αναφέρουν επιφανειακά. Η προσπάθεια σύνδεσης με τη σημερινή πραγματικότητα υπάρχει, αλλά είναι ημιτελής. Το Μπλόκο παρουσιάζεται ως σύμβολο, αλλά σπάνια ως πολιτικό μάθημα για το τι σημαίνει να αντιστέκεσαι στο φασισμό. Χρειάζεται πιο τολμηρός δημόσιος λόγος.

19. Υπάρχουν αλλαγές στον τρόπο που συζητείται τα τελευταία χρόνια;

Υπάρχει μια τάση να ανοίγεται η συζήτηση από πολιτικοποιημένους δημότες ή συλλογικότητες. Να μπαίνουν οι προφορικές μαρτυρίες ώστε να διατηρείται η ιστορική μνήμη. Ο δήμος θα έπρεπε να χρηματοδοτεί αυτές τις προσπάθειες, να τις αναδεικνύει.

20. Ποιος είναι ο ρόλος της πολιτικής συγκυρίας στη διαμόρφωση αυτού του λόγου;

Είναι καθοριστικός. Όταν η ακροδεξιά ανεβαίνει, η μνήμη του αντιφασιστικού αγώνα γίνεται πιο επίκαιρη. Όταν η πολιτική σκηνή είναι "ήσυχη", οι θεσμοί προτιμούν να θυμούνται το Μπλόκο ως "τραγωδία" και όχι ως αντίσταση. Η πολιτική συγκυρία καθορίζει ποιος θέλει να θυμάται και τι.

Το Μπλόκο της Καλογρέζας στην Εκπαίδευση

21. Συνεργάζεται ο Δήμος με σχολεία για τη διδασκαλία του γεγονότος;

Όχι επαρκώς. Υπάρχουν κάποιες εκδηλώσεις, αλλά όχι συστηματική συνεργασία. Ο Δήμος θα έπρεπε να έχει μόνιμο πρόγραμμα εκπαίδευσης στα σχολεία, με επισκέψεις, μαρτυρίες, εκπαιδευτικό υλικό. Αυτή τη στιγμή, η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας εξαρτάται από το αν βρεθεί ένας ευαισθητοποιημένος εκπαιδευτικός. Δεν μπορεί να είναι τυχαίο πρέπει να αποτελεί πολιτική κατεύθυνση.

22. Ποιες δράσεις (π.χ. επισκέψεις, εκπαιδευτικά προγράμματα) υλοποιούνται;

Ελάχιστες και αποσπασματικές. Κάποιες επισκέψεις στο μνημείο, κάποιες παρουσιάσεις. Αλλά δεν υπάρχει δομημένο πρόγραμμα, δεν υπάρχει εκπαιδευτικό υλικό που να διανέμεται σε όλα τα σχολεία, δεν υπάρχει συνεργασία με πανεπιστήμια. Οι δράσεις που γίνονται είναι κυρίως από πρωτοβουλίες εκπαιδευτικών και συλλόγων, όχι από θεσμική απόφαση του δήμου. Γίνονται επίσης και κάποιοι αθλητικοί αγώνες.

23. Τι θα μπορούσε να γίνει για πιο ουσιαστική ένταξη του θέματος στην εκπαίδευση;

Μόνιμα εκπαιδευτικά προγράμματα, ψηφιακά αρχεία προσβάσιμα σε όλα τα σχολεία, εργαστήρια με απογόνους, θεατρικές ομάδες μαθητών, τοπικές ιστορικές έρευνες που να εντάσσονται στο ωρολόγιο πρόγραμμα. Η ιστορία πρέπει να γίνεται εμπειρία, όχι ύλη για αποστήθιση. Και αυτό απαιτεί πόρους, σχεδιασμό, και πολιτική βούληση από το δήμο.

Αντιπαραθέσεις και πολιτικές της μνήμης

24. Υπάρχουν διαφορετικές ερμηνείες ή πολιτικές αντιπαραθέσεις γύρω από το γεγονός;

Ναι, υπάρχουν. Κάποιοι θέλουν να το βλέπουν ως απλή "τραγωδία", ξεπλέοντας το πολιτικό περιεχόμενο. Άλλοι, εμείς, το βλέπουμε ως στιγμή της αριστερής και αντιφασιστικής αντίστασης. Πρέπει να υπερασπιστούμε το πολιτικό νόημα του γεγονότος, γιατί χωρίς αυτό γίνεται απλώς μια ακόμα "μαύρη σελίδα" χωρίς διδάγματα.

25. Πώς διαχειρίζεται ο Δήμος πιθανές συγκρούσεις μνήμης;

Ο Δήμος οφείλει να διαχειρίζεται τέτοιες συγκρούσεις με ιστορική τεκμηρίωση και σεβασμό σε όλες τις μαρτυρίες, αλλά χωρίς να αλλοιώνει τον ιστορικό πυρήνα. Δεν μπορείς να βάζεις στο ίδιο επίπεδο τον θύτη και το θύμα. Η δημιουργία ανοιχτών συζητήσεων, με ιστορικούς και ερευνητές, μπορεί να βοηθήσει.

26. Πιστεύετε ότι η μνήμη του γεγονότος χρησιμοποιείται πολιτικά; Αν ναι, με ποιους τρόπους;

Βεβαίως. Και πρέπει να χρησιμοποιείται πολιτικά, αρκεί να είναι προς τη σωστή κατεύθυνση. Η μνήμη του αντιφασιστικού αγώνα είναι όπλο σήμερα, ενάντια στη ρατσιστική βία, τον αυταρχισμό, την ακροδεξιά. Ο κίνδυνος είναι να εργαλειοποιηθεί από κόμματα για ψηφοθηρία, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να την αποπολιτικοποιήσουμε. Το Μπλόκο ήταν πολιτικό γεγονός.

Συμπερασματικές Ερωτήσεις

27. Ποια θεωρείτε ότι είναι η μεγαλύτερη πρόκληση στη διατήρηση της μνήμης του Μπλόκου;

Η μεγαλύτερη πρόκληση είναι η αδιαφορία των θεσμών. Οι μάρτυρες φεύγουν, και ο δήμος δεν έχει φροντίσει να δημιουργήσει τις υποδομές για να κρατήσει τη μνήμη ζωντανή. Χωρίς μόνιμα προγράμματα, χωρίς χρηματοδότηση, χωρίς εκπαίδευση, το γεγονός θα γίνει μια ακόμα ημερομηνία που κανείς δεν θυμάται.

28. Πώς φαντάζεστε τη μνήμη του γεγονότος σε 20 χρόνια;

Σε είκοσι χρόνια, αν ο δήμος κάνει τη δουλειά του, η μνήμη θα είναι ζωντανή μέσα από ψηφιακά αρχεία, εκπαιδευτικά προγράμματα, και δράσεις της τοπικής κοινωνίας. Αν δεν κάνει, θα είναι μια πλάκα σε ένα πάρκο.

29. Τι θα θέλατε να αλλάξει στον τρόπο που η πόλη θυμάται αυτό το γεγονός;

Θα ήθελα περισσότερη συμμετοχή των νέων, περισσότερες βιωματικές δράσεις, και σύνδεση με τη σημερινή πραγματικότητα. Το Μπλόκο δεν είναι μόνο παρελθόν. Είναι πάντα επίκαιρο όσο υπάρχει φασισμός, ρατσισμός, και αυταρχισμός. Η μνήμη πρέπει να είναι εργαλείο αντίστασης.

30. Υπάρχει κάτι που θεωρείτε σημαντικό και δεν έχει συζητηθεί αρκετά;

Ναι. Δεν έχει συζητηθεί αρκετά πώς το τραύμα άλλαξε την καθημερινή ζωή της περιοχής για δεκαετίες. Επιπλέον δεν έχει συζητηθεί αρκετά στη δημόσια σφαίρα η κάλυψη που είχαν οι δωσίλογοι από το οργανωμένο κράτος και παρακράτος.

Αλέξανδρε, στο βίντεο που ακολουθεί ο αφηγητής μας μεταφέρει το ιστορικό του Μπλόκου της Καλογρέζας, με πληθώρα ιστορικών φωτογραφιών της εποχής.

====_=====

<https://youtu.be/WamO3G-lyiw>

Μάρτιος του 1944, με τις πλάτες του Γερμανού κατακτητή τα Τάγματα Ασφαλείας τρομοκρατούν τις γειτονιές της Αθήνας.

Ο Λαός βιώνει ένα νέο Τρόμο, τα Μπλόκα.

Στην Καλογρέζα των 2400 ψυχών λειτουργούν επιταγμένα ανθρακωρυχεία και εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας. Οι Γερμανοί χρειάζονται το κάρβουνο, οι εργάτες έχουν ανάγκη τα συσσίτια.

Μέσα στα εργοστάσια και κάτω από τη γη δημιουργούνται οι πρώτοι πυρήνες της ΕΑΜικής αντίστασης. Ξεσπούν απεργίες. Γίνονται σαμποτάζ. Η πάλη από εργατική μετατρέπεται σε αντιφασιστική.

Σε διαδήλωση στις 2 Σεπτεμβρίου 1943, στη Νέα Ιωνία σκοτώνονται από την αστυνομία ο Παναγιώτης Γεωργίου και τρεις εργαζόμενοι ανθρακωρύχοι. Το έγκλημα δεν μένει ατιμώρητο. Στις 27 Σεπτεμβρίου 1943, η ομάδα περιφρούρησης λαϊκών αγωνιστών, εκτελεί στη γέφυρα της Σαφράμπολης τον ταγματάρχη χωροφυλακής Δημήτρη Αλεξόπουλο που διέταξε το πυρ κατά των διαδηλωτών.

Το Μπλόκο μετράει αντίστροφα.

Ξημερώματα της 15ης Μαρτίου 1944, χωροφυλακή, τάγματα ασφαλείας, ειδική ασφάλεια με συνοδεία Γερμανών, ζώνουν την Καλογρέζα.

Χωροφύλακες και ασφαλίτες πυροβολώντας στον αέρα και πετώντας χειροβομβίδες ξεχύνονται.

Μπαίνουν σε σπίτια, δέρνουν τους νοικοκυραίους και αρπάζουν το βιος τους.

Οι Γερμανοί δεν επεμβαίνουν, παρακολουθούν και αποθανατίζουν τα γεγονότα.

Παρόντες είναι ο Αλέξανδρος Λάμπου διευθυντής της ειδικής ασφαλείας. Ο Γιάννης Πλυτζανόπουλος, διοικητής των ταγμάτων ασφαλείας και ο Κωνσταντίνος Γκίνος διοικητής της χωροφυλακής.

Τους κατευθύνει ο απόστρατος Γιώργος Μωραΐτης που γνωρίζει πρόσωπα στην περιοχή.

Συγκεντρώνουν τους άνδρες από 14 ετών και πάνω. Τους κατεβάζουν στην πλατεία της εκκλησίας. Ο Λάμπου περιφέρεται με την εικόνα της Παναγίας και απειλεί. Έχουν κατάλογο και φωνάζουν ονόματα. Όσοι βγαίνουν τους παίρνουν για εκτέλεση.

Πρώτον εκτελούν τον Παναγιώτη Μικρόπουλο, έναν εικοσάχρονο από το Ηράκλειο. Ύστερα κι άλλους. Τους πηγαίνουν στο ρέμα στο εκτελεστικό απόσπασμα με επικεφαλής το Μοίραρχο Κωνσταντίνο Παπακώστα.

Ως τις τέσσερις το απόγευμα σκοτώνουν άλλους είκοσι έναν. Τα πτώματα παραμορφωμένα από τη χαριστική βολή στα πρόσωπα, αναγνωρίζονται με δυσκολία.

Το Σαββάτο, 18 Μαρτίου 1944, κυκλοφορεί έκτακτη έκδοση του Ριζοσπάστη.

Την Τρίτη 21 Μαρτίου 1944, το Εργατικό Βήμα με τίτλο "Η ΚΑΛΟΓΡΕΖΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΟΚΚΙΝΙΑ".

Φεύγοντας οι εισβολείς παίρνουν ομήρους. Εκατόν πενήντα πάνε στις φυλακές Χατζηκώστα, 60 στο στρατόπεδο Χαϊδαρίου. Οι περισσότεροι αφήνονται ελεύθεροι την

επομένη. Στο Χαϊδάρι μένουν 14. Στις 25 Μαΐου, στέλνουν 11 με μια αποστολή χιλίων ατόμων στη Γερμανία, στο Νόιεμγκαμμε, έξω από το Αμβούργο.

Τους ντύνουν με ριγωτές στολές και τους αφαιρούν τα ονόματα. Κάθε κρατούμενος έχει το δικό του αριθμό. Πολλοί πεθαίνουν δουλεύοντας. Τα κουφάρια τους τα καίνε στο κρεματόριο. Οι όμηροι του Μπλόκου στέλνονται στη Βρέμη για να δουλέψουν στην κατασκευή του καταφυγίου για υποβρύχια Βάλεντιν. Σε ενάμισι χρόνο, χάνουν τη ζωή τους περισσότεροι από δύο χιλιάδες εργάτες, ανάμεσα τους και δεκαέξι Έλληνες.

Στις 26 Μαρτίου 1945, βομβαρδίζεται από τη Βρετανική αεροπορία και εγκαταλείπεται.

Ο πόλεμος χάνεται. Οι Γερμανοί αδειάζουν τα στρατόπεδα για να εξαφανίσουν τις αποδείξεις.

Χιλιάδες κρατούμενοι φορτώνονται σε τρία αραγμένα πλοία, στον κόλπο του Λούμπεκ, στην Βαλτική.

Δύο υπερωκέανια, το Καπαρκόνα και το Ντόιτσαντ με το φορτηγό Τίλμπεκ μετατρέπονται σε πλωτές φυλακές. Επάνω στο Καπαρκόνα βρίσκονται πάνω από 4.500 κρατούμενοι.

Στις 3 Μαΐου 1945 και ενώ ο πόλεμος στη στεριά έχει τελειώσει, τα πλοία δέχονται επίθεση Βρετανικών αεροπλάνων. Χιλιάδες κρατούμενοι πνίγονται. Άλλοι καίγονται ενώ άλλοι πυροβολούνται. Απολογισμός πάνω από 7.000 νεκροί.

Από τους Έλληνες, τρεις κατάφεραν να βγουν ζωντανοί. Ο Σπύρος Πασάλογλου, ο Λευτέρης Αυγουστίδης και ο Νίκος Λιαρούτσος. Οι άλλοι, Κώστας Δασκαλόπουλος, Δημήτρης Νίνος, Παναγιώτης Νικολαΐδης, Χρήστος Χριστοφορίδης, Πέτρος Πετρίδης, Κώστας Συμεωνίδης, Νίκος Μαυρίδης, Συμεών Μπαλόγλου δεν γύρισαν πότε.

Ο φάκελος του Καπαρκόνα φυλάσσεται στα αρχεία της Βρετανικής αεροπορίας. Σφραγίζεται για εκατό χρόνια. Τα ερωτήματα μένουν.

Η δίκη για το Μπλόκο αρχίζει στις 5 Νοεμβρίου 1946, στο Γ' Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων. Η απόφαση του δικαστηρίου, στις 5 Μαΐου του 1947 κάνει τα κόκαλα των εκτελεσθέντων να τρίζουν.

Αθώοι οι περισσότεροι των κατηγορουμένων.

Ένοχοι κηρύσσονται μόνο ο Διοικητής της Ειδικής Ασφαλείας, Αλέξανδρος Λάμπου και ο διερμηνέας Σπύρος Κωνσταντινίδης.

Και οι δύο καταδικάζονται στην ποινή του θανάτου. Οι ποινές δεν εκτελούνται.

=====

<https://youtu.be/WamO3G-lyiw>

Αφιέρωμα στο Μπλόκο της Καλογρέζας, την περίοδο της Δημοτικής Αρχής της "Ενότητας για τη Νέα Ιωνία" 2015-2019

- Κείμενα του κ. Κώστα Χαλέμου,
- Αφήγηση του κ. Πολύκαρπου Πολυκάρπου,
- Βίντεο Μοντάζ κ. Μίμη Σινέκογλου,
- Ηχογράφηση κ. Σ. Κουσκούνη (Studio Wavemusic)

Δημιουργήθηκε το 2018, για λογαριασμό του Δήμου Νέας Ιωνίας, ύστερα από επιθυμία του Δημάρχου κ. Ηρακλή Γκότση.

Με εκτίμηση,

Χρήστος Κανλής

ΕΚΤΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ

1 Πώς αντιλαμβάνεστε τη σημασία του Μπλόκου της Καλογρέζας για την ταυτότητα της πόλης σήμερα;

Το Μπλόκο της Καλογρέζας αποτελεί ένα από τα πιο καθοριστικά ιστορικά γεγονότα για τη συλλογική ταυτότητα της Νέας Ιωνίας. Δεν είναι απλώς ένα τοπικό γεγονός της

περιόδου της Κατοχής, αλλά μια συμπύκνωση της ιστορίας μιας εργατικής και προσφυγικής περιοχής που γνώρισε τη φτώχεια, την εκμετάλλευση, την αντίσταση και τη συλλογική οργάνωση.

Η Νέα Ιωνία χτίστηκε κυρίως από πρόσφυγες και εργάτες, από ανθρώπους που βρέθηκαν ξεριζωμένοι αλλά κατάφεραν να ξαναστήσουν τη ζωή τους μέσα από την εργασία, τις κοινότητες και τους κοινωνικούς αγώνες. Το Μπλόκο συνδέεται ακριβώς με αυτή την ιστορική διαδρομή. Δεν αφορά μόνο τη βία και την εκτέλεση δεκάδων ανθρώπων από τους ναζί και τους συνεργάτες τους, αλλά και τη μνήμη της αντίστασης, της αλληλεγγύης και της αξιοπρέπειας μέσα σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες.

Θεωρώ ότι ακόμα και σήμερα, συνειδητά ή ασυνείδητα, αυτή η ιστορική εμπειρία επηρεάζει τον τρόπο που μεγάλο κομμάτι της πόλης αντιλαμβάνεται τον εαυτό του. Η έννοια της γειτονιάς, της συλλογικότητας, της αντιφασιστικής στάσης, της κοινωνικής αλληλεγγύης, έχουν βαθιές ρίζες σε αυτές τις ιστορικές εμπειρίες.

Ταυτόχρονα όμως, η μνήμη αυτή δεν διατηρείται αυτόματα. Υπάρχει πάντα ο κίνδυνος είτε να ξεχαστεί είτε να μετατραπεί σε μια τυπική, απονευρωμένη επέτειο χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο. Για αυτό θεωρώ σημαντικό η ιστορία του Μπλόκου να συνδέεται με τα σημερινά κοινωνικά ζητήματα, με τη μάχη απέναντι στον φασισμό, τον ρατσισμό, τον πόλεμο και την κοινωνική αδικία, ώστε να παραμένει μια ζωντανή συλλογική μνήμη και όχι ένα “μουσειακό” γεγονός του παρελθόντος.

2. Ποιος θεωρείτε ότι είναι ο ρόλος της δημοτικής αρχής στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης;

Νομίζω ότι ο ρόλος της δημοτικής αρχής στη διαχείριση της ιστορικής μνήμης δεν είναι ουδέτερος ή ανεξάρτητος. Οι Δήμοι λειτουργούν μέσα σε ένα ευρύτερο κρατικό και πολιτικό πλαίσιο και πολύ συχνά αναπαράγουν την κυρίαρχη δημόσια αφήγηση της ιστορίας.

Στην περίπτωση του Μπλόκου της Καλογρέζας, αυτό σημαίνει ότι συνήθως προωθείται μια πιο “ασφαλής” και αποπολιτικοποιημένη εκδοχή του γεγονότος, όπου δίνεται

έμφαση γενικά στη θυσία και στην εθνική ομοψυχία, ενώ αποφεύγεται να αναδειχθεί η πραγματική κοινωνική και πολιτική σύγκρουση της εποχής.

Υποβαθμίζεται δηλαδή ο εργατικός και προσφυγικός χαρακτήρας της περιοχής, η δράση του ΕΑΜ, του Εργατικού ΕΑΜ και συνολικά της Αντίστασης, αλλά και ο ρόλος των ταγματασφαλιτών και των ντόπιων συνεργατών των ναζί.

Έτσι, πολλές φορές ο Δήμος λειτουργεί περισσότερο ως μηχανισμός “διαχείρισης” της μνήμης παρά ουσιαστικής ανάδειξής της. Το γεγονός μετατρέπεται σε μια αρκετά ακίνδυνη επετειακή διαδικασία, αποκομμένη από τις σημερινές κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις.

Η πιο ζωντανή πλευρά της συνεχίζει να επιβιώνει κυρίως μέσα από τις οικογένειες, τις ομάδες προφορικής ιστορίας, οργανώσεις της αριστεράς και συλλογικότητες της πόλης.

Παρόλα αυτά, θεωρώ ότι ένας διαφορετικός Δήμος, με διαφορετική πολιτική αντίληψη, θα μπορούσε να λειτουργήσει αλλιώς: να στηρίξει πραγματικά την προφορική ιστορία, τα τοπικά αρχεία μνήμης, τις εκπαιδευτικές δράσεις και γενικότερα μια πιο ανοιχτή και ζωντανή σχέση της πόλης με το παρελθόν της.

3. Έχετε έρθει σε επαφή με προφορικές μαρτυρίες επιζώντων ή απογόνων; Τι σας έχει εντυπωσιάσει περισσότερο;

Ναι, έχω έρθει σε επαφή τόσο με μαρτυρίες ανθρώπων που έζησαν τα γεγονότα όσο και με απογόνους οικογενειών που συνδέονται με το Μπλόκο της Καλογρέζας. Αυτό που παρατηρεί κανείς αρχικά είναι μια ιδιαίτερη αμφισημία γύρω από τη μνήμη. Υπάρχουν άνθρωποι που δεν θέλουν εύκολα να μιλήσουν ή να ξαναφέρουν αυτές τις εμπειρίες στην επιφάνεια. Είναι σαν να προσπαθούν, ακόμα και μετά από τόσα χρόνια, να «ξορκίσουν το κακό», αποφεύγοντας να ανασύρουν τόσο τραυματικές καταστάσεις που τις έζησαν πολύ έντονα.

Από την άλλη, στις μαρτυρίες όσων τελικά μιλούν, αναδεικνύονται πολύ δυνατά στοιχεία που δύσκολα αποτυπώνονται σε μια τυπική ιστορική αφήγηση. Αυτό που

προσωπικά μου έχει κάνει ιδιαίτερη εντύπωση είναι η έντονη παρουσία των ταγματасφαιλιτών στις αφηγήσεις. Δηλαδή το γεγονός ότι για πολλούς κατοίκους το τραύμα δεν συνδέεται μόνο με τη ναζιστική κατοχή γενικά, αλλά και με τη δράση ντόπιων συνεργατών που συμμετείχαν ενεργά στις διώξεις, στις υποδείξεις και στις εκτελέσεις αγωνιστών και ανθρώπων της περιοχής.

Αυτή η αίσθηση της “εσωτερικής” προδοσίας, ότι οι θύτες δεν ήταν μόνο ένας ξένος στρατός αλλά και άνθρωποι που γνώριζαν τη γειτονιά και τους κατοίκους της, κάνει το τραύμα ακόμα πιο βαρύ και διαχρονικό μέσα στις οικογενειακές και συλλογικές μνήμες.

Ταυτόχρονα, μέσα από αυτές τις αφηγήσεις αναδεικνύεται και κάτι ακόμη πολύ σημαντικό: η δύναμη της αλληλεγγύης και των δεσμών της γειτονιάς μέσα σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες. Και αυτό θεωρώ ότι είναι στοιχείο που εξακολουθεί να επηρεάζει τον τρόπο που η πόλη αντιλαμβάνεται την ιστορία της μέχρι σήμερα.

4. Πώς αξιοποιεί ή θα μπορούσε να αξιοποιήσει ο Δήμος αυτές τις μαρτυρίες;

ομίζω ότι εδώ υπάρχει μια βασική αντίφαση.

Θεωρητικά, ένας Δήμος θα έπρεπε να έχει ουσιαστικό ρόλο στη διάσωση, καταγραφή και ανάδειξη αυτών των μαρτυριών. Το ερώτημα όμως είναι: για ποιον λόγο και με ποιο περιεχόμενο αξιοποιούνται; Γιατί όταν η πολιτική αντίληψη που εκφράζει η εκάστοτε δημοτική αρχή βρίσκεται σε διαφορετική κατεύθυνση από το ίδιο το περιεχόμενο της Αντίστασης, τότε συνήθως η αξιοποίηση καταλήγει να είναι αρκετά επιφανειακή και κυρίως επετειακή.

Εμείς, η Εκτός Σχεδίου και εγώ προσωπικά, δεν θεωρούμε ότι ο Δήμος είναι ένας ουδέτερος θεσμός απέναντι στη μνήμη και την ιστορία. Οι Δήμοι λειτουργούν μέσα σε ένα συγκεκριμένο πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο και πολύ συχνά προωθούν μια πιο “ασφαλή”, ενοποιητική και αποπολιτικοποιημένη εκδοχή της ιστορίας, που αποφεύγει να αναδείξει τις πραγματικές κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις της εποχής.

Στην περίπτωση του Μπλόκου της Καλογρέζας αυτό φαίνεται αρκετά καθαρά. Συνήθως προβάλλεται μια γενική αφήγηση για τη “θύσια” και την “εθνική ενότητα”, ενώ υποβαθμίζεται ο εργατικός και προσφυγικός χαρακτήρας της περιοχής, η δράση του ΕΑΜ και της Αντίστασης, αλλά και ο ρόλος των ταγματασφαλιτών και των ντόπιων συνεργατών των ναζί.

Για αυτό θεωρώ ότι οι πιο ουσιαστικές μορφές διατήρησης της μνήμης υπάρχουν κυρίως έξω από τη θεσμική διαχείριση: μέσα στις οικογένειες, στις ομάδες προφορικής ιστορίας, στις τοπικές συλλογικότητες, στους ιστορικούς περιπάτους και γενικότερα σε ανθρώπους που προσπαθούν να κρατήσουν ζωντανή την ιστορία της γειτονιάς χωρίς να τη μετατρέπουν σε ένα ακίνδυνο επετειακό αφήγημα.

Από την άλλη όμως, όπως ανέφερα και σε προηγούμενη ερώτηση, θεωρώ ότι ένας διαφορετικός Δήμος —ένας Δήμος που θα αμφισβητούσε αυτό το κυρίαρχο πλαίσιο διαχείρισης της μνήμης— θα μπορούσε να παίξει έναν πραγματικά ουσιαστικό ρόλο.

Θα μπορούσε, για παράδειγμα, να δημιουργήσει ένα ανοιχτό αρχείο προφορικής ιστορίας και τοπικής μνήμης, προσβάσιμο στους κατοίκους και στα σχολεία. Να στηρίζει ιστορικούς περιπάτους, εκπαιδευτικές δράσεις και βιωματικά εργαστήρια μέσα στις γειτονιές. Να αναδεικνύει τα ίδια τα σημεία των γεγονότων μέσα στον αστικό χώρο και να δώσει χώρο σε πιο “από τα κάτω” αφηγήσεις της ιστορίας, χωρίς να τις φιλτράρει μέσα από μια λογική εξομάλυνσης ή αποπολιτικοποίησης.

Δηλ. το βασικό διακύβευμα δεν είναι απλώς η “διάσωση” κάποιων αφηγήσεων, αλλά να μη χαθεί το πραγματικό πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο αυτής της μνήμης.

5. Υπάρχουν πρωτοβουλίες καταγραφής βιωματικών αφηγήσεων σε τοπικό επίπεδο;

Ναι, υπάρχουν κάποιες πρωτοβουλίες σε τοπικό επίπεδο. Η πιο σημαντική —κατά τη γνώμη μου— είναι η Ομάδα Προφορικής Ιστορίας της Εργατικής Λέσχης Νέας Ιωνίας, η οποία εδώ και χρόνια καταγράφει συστηματικά αφηγήσεις κατοίκων της πόλης σχετικά με την προσφυγική εμπειρία, την εργασία στα εργοστάσια, την καθημερινή ζωή, την Κατοχή, την Αντίσταση και γενικότερα την κοινωνική ιστορία της περιοχής.

Θεωρώ ότι αυτή η δουλειά έχει ιδιαίτερη αξία γιατί διασώζει πλευρές της ιστορίας που πολύ συχνά δεν καταγράφονται επίσημα και που διαφορετικά κινδυνεύουν να χαθούν.

Γνωρίζουμε επίσης ότι υπάρχουν κατά καιρούς πρωτοβουλίες και από τοπικούς συλλόγους ή σχολεία, όμως δεν γνωρίζω κατά πόσο αυτές γίνονται με συστηματικό τρόπο ή έχουν διάρκεια στον χρόνο.

6. Πιστεύετε ότι υπήρξε περίοδος σιωπής γύρω από το γεγονός; Πού την αποδίδετε;

Ναι, θεωρώ ότι υπήρξε μια μακρά περίοδος σιωπής γύρω από το Μπλόκο της Καλογρέζας και γενικότερα γύρω από την εμπειρία της Αντίστασης στις εργατικές και προσφυγικές γειτονιές της περιοχής.

Νομίζω ότι αυτή η σιωπή είχε πολλές διαστάσεις. Από τη μία υπήρχε το ίδιο το τραύμα. Πολλοί άνθρωποι που έζησαν τις εκτελέσεις, τις διώξεις, τον φόβο ή την απώλεια συγγενών δεν μπορούσαν εύκολα να μιλήσουν για αυτά τα γεγονότα. Σε πολλές οικογένειες υπήρχε ένας μηχανισμός σιωπής, είτε για λόγους ψυχικής προστασίας είτε γιατί οι μνήμες ήταν υπερβολικά βαριές και επώδυνες.

Από την άλλη όμως, υπήρχε και μια βαθιά πολιτική διάσταση αυτής της σιωπής. Μετά την Απελευθέρωση και ιδιαίτερα στην περίοδο του Εμφυλίου και των επόμενων δεκαετιών, πολλοί αγωνιστές της Αντίστασης βρέθηκαν διωγμένοι, φυλακισμένοι, εξορισμένοι ή κοινωνικά στιγματισμένοι. Αυτό δημιούργησε ένα κλίμα φόβου και αποσιώπησης, ειδικά γύρω από γεγονότα που συνδέονταν με αριστερές και κομμουνιστικές οργανώσεις.

Ταυτόχρονα, στη Νέα Ιωνία και την Καλογρέζα υπήρχε και ένα ακόμη πολύ δύσκολο στοιχείο: σε πολλές περιπτώσεις οι ταγματασφαλίτες ή οι «κουκουλοφόροι» που συμμετείχαν στις υποδείξεις και στις διώξεις συνέχισαν να ζουν μέσα στην ίδια την πόλη, ανάμεσα στους ανθρώπους που είχαν προδώσει. Όταν ο θύτης είναι ο γείτονας ή κάποιος που συνεχίζεις να συναντάς καθημερινά, η σιωπή πολλές φορές λειτουργεί και σαν μηχανισμός επιβίωσης.

Έτσι, πολλές φορές η μνήμη κλείστηκε μέσα στα σπίτια και μεταφερόταν πιο υπόγεια, μέσα από οικογενειακές αφηγήσεις, αποσιωπήσεις ή μισόλογα.

Παρ' όλα αυτά, θεωρώ ότι αυτή η μνήμη δεν χάθηκε ποτέ πραγματικά. Συνέχισε να επιβιώνει στις οικογένειες, στις γειτονιές, στις προφορικές μαρτυρίες και στις συλλογικές παραδόσεις της πόλης. Και ίσως σήμερα υπάρχει μεγαλύτερη δυνατότητα να συζητηθεί πιο ανοιχτά και ουσιαστικά, χωρίς τον ίδιο φόβο που υπήρχε στις προηγούμενες δεκαετίες.

7. Με ποιους τρόπους θεωρείτε ότι το τραύμα μεταφέρθηκε στις επόμενες γενιές;

Νομίζω ότι το τραύμα μεταφέρθηκε κυρίως μέσα από τις οικογενειακές σχέσεις, τις αφηγήσεις αλλά και τις σιωπές. Δηλαδή όχι μόνο μέσα από όσα λέγονταν, αλλά πολλές φορές και μέσα από όσα δεν λέγονταν.

Σε πολλές οικογένειες υπήρχαν ιστορίες που επαναλαμβάνονταν — για ανθρώπους που εκτελέστηκαν, για συλλήψεις, για προδοσίες, για την πείνα και τον φόβο της Κατοχής. Αυτές οι αφηγήσεις περνούσαν από γενιά σε γενιά και διαμόρφωναν μια συλλογική αίσθηση μνήμης και ταυτότητας.

Ταυτόχρονα όμως, πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι σιωπές, τα μισόλογα και ο φόβος των παλιότερων ανθρώπων να μιλήσουν ανοιχτά. Πολλά παιδιά μεγάλωσαν βλέποντας τους γονείς ή τους παππούδες τους να αποφεύγουν συγκεκριμένες συζητήσεις ή να μιλούν χαμηλόφωνα για το παρελθόν. Αυτό δημιουργούσε την αίσθηση ότι υπάρχει ένα “βάρος” μέσα στην οικογενειακή ιστορία, κάτι τραυματικό που δεν έπρεπε εύκολα να αγγιχτεί.

Νομίζω επίσης ότι η μεταβίβαση του τραύματος έγινε και μέσα από το ίδιο το τοπίο της πόλης και της γειτονιάς. Στην Καλογρέζα, όταν γνωρίζεις ότι σε έναν συγκεκριμένο δρόμο ή σε μια πλατεία που περνάς καθημερινά έγιναν εκτελέσεις ή μπλόκα, τότε η ιστορία παύει να είναι κάτι αφηρημένο. Γίνεται κομμάτι της καθημερινότητας και της συλλογικής εμπειρίας της πόλης.

Παράλληλα, θεωρώ ότι σημαντικό ρόλο έπαιξε και το γεγονός ότι πολλές οικογένειες δεν ένιωσαν ποτέ μια πλήρη ηθική δικαίωση. Το ότι άνθρωποι χάθηκαν τόσο άδικα, ενώ αρκετοί συνεργάτες των ναζί έμειναν ατιμώρητοι ή διατήρησαν κοινωνική και πολιτική θέση μετά τον πόλεμο, κράτησε το τραύμα ανοιχτό για δεκαετίες.

Με έναν τρόπο, αυτό πέρασε και στις επόμενες γενιές σαν μια αίσθηση ιστορικού χρέους: ότι υπάρχει μια μνήμη που πρέπει να διατηρηθεί και μια ιστορία που δεν πρέπει να ξεχαστεί ή να αλλοιωθεί.

Ταυτόχρονα όμως, αυτή η μνήμη μεταφέρθηκε και ως μια παράδοση αντίστασης απέναντι στον φασισμό, στην καταστολή και στην αδικία. Όχι πάντα οργανωμένα ή συνειδητά, αλλά σαν μια βαθύτερη ιστορική εμπειρία που συνέχισε να επηρεάζει τον τρόπο που πολλοί άνθρωποι της πόλης αντιλαμβάνονταν την κοινωνία και την πολιτική.

8. Υπάρχουν ακόμα σήμερα «ευαίσθητα» σημεία ή δυσκολία δημόσιας συζήτησης για το γεγονός;

Ναι, θεωρώ ότι ακόμα και σήμερα υπάρχουν ευαίσθητα σημεία και δυσκολίες γύρω από τη δημόσια συζήτηση για το Μπλόκο της Καλογρέζας, παρότι έχει περάσει πολύς χρόνος.

Καταρχάς, εξακολουθεί να υπάρχει μια σχετική αμηχανία όταν η συζήτηση αγγίζει πιο βαθιά πολιτικά ζητήματα, όπως ο ρόλος των ταγματασφαλιτών, των ντόπιων συνεργατών των ναζί ή γενικότερα οι εσωτερικές συγκρούσεις της εποχής. Συχνά είναι πιο “εύκολο” να μιλάμε γενικά για τη ναζιστική θηριωδία, παρά να αναμετρηθούμε με το γεγονός ότι υπήρξαν και άνθρωποι από την ίδια την κοινωνία που συμμετείχαν ενεργά στις διώξεις και στις εκτελέσεις.

Νομίζω επίσης ότι υπάρχει ακόμη μια τάση η μνήμη να παρουσιάζεται με έναν αρκετά εξομαλυσμένο και επετειακό τρόπο, χωρίς να αναδεικνύονται οι κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις που υπήρχαν τότε και που σε έναν βαθμό συνεχίζουν να επηρεάζουν και το σήμερα.

Ταυτόχρονα, σε κάποιες οικογένειες ή σε παλιότερες γενιές παραμένει ενεργό το τραύμα και η δυσκολία να μιλήσουν ανοιχτά για συγκεκριμένα πρόσωπα ή γεγονότα. Υπάρχουν ακόμη μισόλογα, αποσιωπήσεις ή μια αίσθηση ότι “κάποια πράγματα δεν λέγονται εύκολα”.

9. Πώς εμφανίζεται το Μπλόκο της Καλογρέζας στις οικογενειακές ιστορίες των κατοίκων;

Στις οικογενειακές ιστορίες, το Μπλόκο της Καλογρέζας – και αυτό τα λέω με βάση και κάποιες συνεντεύξεις που έχουμε πάρει με την ομάδα προφορικής ιστορίας, είναι μια συζήτηση που δημιουργεί ένα βαθύ αίσθημα στενοχώριας, απώλειας και αδικίας. Για πολλές οικογένειες της Νέας Ιωνίας, η μνήμη του συνδέεται με το κενό που άφησε πίσω του ένας άνθρωπος που χάθηκε άδικα — ένας συγγενής που εκτελέστηκε, συνελήφθη ή στιγματίστηκε εκείνη την περίοδο.

Αυτές οι ιστορίες συνήθως μεταφέρονται στις οικογενειακές κουβέντες, πολλές φορές αποσπασματικά, ή ακόμα και μέσα (πάλι) από σιωπές. Σε πολλές περιπτώσεις, τα παιδιά και τα εγγόνια μεγάλωσαν νιώθοντας ότι υπάρχει ένα βαρύ παρελθόν μέσα στο σπίτι, ακόμη κι όταν δεν γνώριζαν όλες τις λεπτομέρειες.

Πολύ συχνά επανέρχεται το στοιχείο της ατιμωρησίας και της προδοσίας. Αυτό το λέω πάλι με βάση συνεντεύξεις που έχουμε πάρει με την ομάδα προφορικής ιστορίας. Δηλαδή όχι μόνο η βία των γερμανων ναζι, αλλά και το γεγονός ότι άνθρωποι που συνεργάστηκαν με τους ναζί συνέχισαν μετά τον πόλεμο να υπάρχουν κανονικά μέσα στην κοινωνία. Αυτό άφησε ένα πολύ βαθύ αίσθημα πικρίας και ήττας — όχι απαραίτητα στρατιωτικής ή πολιτικής μόνο, αλλά της ήττας που βιώνει μια κοινωνία όταν η αδικία μένει χωρίς πραγματική δικαίωση.

Νομίζω ότι αυτή η στενοχώρια μεταφέρεται από γενιά σε γενιά σαν μια μορφή κληρονομιάς πόνου. Ακόμα και άνθρωποι που δεν έζησαν τα γεγονότα αισθάνονται πολλές φορές ότι κουβαλούν ένα βάρος που δεν τους ανήκει άμεσα, αλλά επηρεάζει τον τρόπο που αντιλαμβάνονται την ιστορία της οικογένειας και της πόλης τους.

10. Πιστεύετε ότι οι νεότερες γενιές διατηρούν ζωντανή αυτή τη μνήμη; Με ποιον τρόπο;

Νομίζω ότι τα πράγματα είναι αρκετά σύνθετα και δεν μπορούμε να πούμε ότι η νεότερη γενιά διατηρεί ενιαία αυτή τη μνήμη ζωντανή.

Υπάρχει ένα μεγάλο κομμάτι νέων ανθρώπων που, λόγω της χρονικής απόστασης αλλά και του τρόπου με τον οποίο διδάσκεται συνήθως η ιστορία, βιώνει το Μπλόκο της Καλογρέζας σαν κάτι μακρινό ή ξένο. Συχνά παρουσιάζεται περισσότερο σαν μια “υποχρεωτική επέτειος” παρά σαν ζωντανό κομμάτι της ιστορίας της πόλης.

Από την άλλη όμως, υπάρχει και ένα κομμάτι νεότερων ανθρώπων που προσπαθεί να προσεγγίσει αυτή τη μνήμη πιο ουσιαστικά. Νέοι που ψάχνουν την ιστορία της γειτονιάς τους μέσα από τοπικές συλλογικότητες, ιστορικούς περιπάτους, δράσεις μνήμης, την προφορική ιστορία ή πρωτοβουλίες όπως οι Ομάδες Προφορικής Ιστορίας.

Νομίζω επίσης ότι σημαντικό ρόλο παίζει και το ίδιο το τοπίο της πόλης. Τα μνημεία, οι δρόμοι, τα σημεία των εκτελέσεων και οι αφηγήσεις των μεγαλύτερων λειτουργούν σαν φορείς μνήμης. Ακόμα κι όταν κάποιος δεν έχει άμεση οικογενειακή σύνδεση με τα γεγονότα, μπορεί μέσα από τη ζωή στη γειτονιά να έρθει σε επαφή με αυτή την ιστορία.

Ταυτόχρονα όμως, η μνήμη δεν διατηρείται αυτόματα. Χρειάζεται προσπάθεια για να μη μετατραπεί το Μπλόκο σε μια τυπική επέτειο χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο. Και πιστεύω ότι σήμερα ζούμε σε μια εποχή όπου συνολικά ενισχύεται μια κουλτούρα χωρίς ιστορικό βάθος, όπου οι άνθρωποι ενθαρρύνονται να ζουν μόνο στο “παρόν”, χωρίς σύνδεση με τις συλλογικές εμπειρίες και τους αγώνες του παρελθόντος.

Για αυτό θεωρώ πολύ σημαντικό η ιστορία να συνδέεται και με σημερινά ζητήματα: τον φασισμό, τον πόλεμο, την κοινωνική αδικία, τη συλλογική δράση. Νομίζω ότι τότε οι νεότερες γενιές μπορούν να αισθανθούν ότι αυτή η μνήμη δεν αφορά μόνο το παρελθόν, αλλά και το παρόν και το μέλλον.

11. Ποιος είναι ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στη γεφύρωση των γενεών ως προς τη μνήμη;

Θεωρητικά, ένας Δήμος θα μπορούσε να παίζει σημαντικό ρόλο στη διατήρηση και μεταφορά της συλλογικής μνήμης στις νεότερες γενιές, ιδιαίτερα σε μια πόλη όπως η Νέα Ιωνία, όπου η ιστορία της προσφυγιάς, της εργασίας, της Αντίστασης και του Μπλόκου της Καλογρέζας είναι βαθιά χαραγμένη στον ίδιο τον χώρο και στις ζωές των ανθρώπων.

Ωστόσο, θεωρώ ότι ο ρόλος της λεγόμενης τοπικής «αυτό»διοίκησης δεν είναι ουδέτερος. Εμείς άλλωστε δεν την αντιλαμβανόμαστε πραγματικά ως αυτοδιοίκηση, αλλά περισσότερο ως μορφή τοπικής διοίκησης/τοπικού κράτους ως κομμάτι δηλαδή ενός ευρύτερου κρατικού και πολιτικού μηχανισμού.

Με αυτή την έννοια, ο τρόπος που διαχειρίζεται τη συλλογική μνήμη δεν είναι ανεξάρτητος ή αντικειμενικός. Συνήθως προωθείται μια πιο “ασφαλής”, εθνικά ενοποιητική και αποπολιτικοποιημένη αφήγηση της ιστορίας, που αποφεύγει να φωτίσει τις πραγματικές κοινωνικές, ταξικές και πολιτικές συγκρούσεις της εποχής.

Στην περίπτωση του Μπλόκου της Καλογρέζας, αυτό σημαίνει ότι συχνά υποβαθμίζεται ή αποσιωπάται το γεγονός ότι μιλάμε για μια εργατική και προσφυγική περιοχή με έντονη παρουσία του ΕΑΜ και της Αντίστασης, για τη δράση των ταγματασφαλιτών και των συνεργατών των ναζί, αλλά και για τη συνέχεια πολλών μηχανισμών εξουσίας και μετά την Απελευθέρωση.

Με έναν τρόπο, προωθείται περισσότερο η κυρίαρχη αφήγηση,. Αυτό που λέμε η “μνήμη των νικητών”, όπου το τραυματικό γεγονός αποσυνδέεται από το πολιτικό και κοινωνικό του περιεχόμενο και μετατρέπεται σε μια πιο ακίνδυνη και διαχειρίσιμη επετειακή αφήγηση.

Αντίθετα, η πιο ζωντανή και ουσιαστική μνήμη διατηρείται κυρίως “από τα κάτω”: μέσα από τις οικογενειακές αφηγήσεις, τις ομάδες προφορικής ιστορίας, τις τοπικές συλλογικότητες, τους ιστορικούς περιπάτους και τις πολιτικές και πολιτιστικές πρωτοβουλίες που αρνούνται να αντιμετωπίσουν την ιστορία σαν ένα ακίνδυνο έκθεμα.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι ένας Δήμος δεν θα μπορούσε να στηρίζει διαφορετικές πρακτικές: αρχεία προφορικής ιστορίας, ανοιχτούς χώρους μνήμης, πρόσβαση σε ιστορικό υλικό, δράσεις μέσα στα σχολεία ή πρωτοβουλίες που συνδέουν την ιστορία με το ίδιο το τοπίο της πόλης.

Όμως, για να υπάρξει πραγματικά διαφορετικός ρόλος, χρειάζεται και μια διαφορετική πολιτική αντίληψη για τη μνήμη. Δηλαδή η ιστορία να μη λειτουργεί ως φίλτρο που “λειανίνει” τις συγκρούσεις και τις ευθύνες, αλλά ως πεδίο κοινωνικής και πολιτικής συνείδησης, που βοηθά ιδιαίτερα τις νεότερες γενιές να κατανοήσουν βαθύτερα την πόλη και την ιστορία της.

Ενας τέτοιος δήμος λοιπόν, με διαφορετική αντίληψη θα μπορούσε να λειτουργήσει σαν γέφυρα που μετατρέπει τη στενοχώρια, την απώλεια και τις εμπειρίες των παλιότερων γενιών σε ζωντανή ιστορική και κοινωνική συνείδηση για τους νεότερους ανθρώπους.

Θα μπορούσε, για παράδειγμα, να συμβάλει στη δημιουργία ενός Αρχείου Τοπικής Ιστορίας ή ενός ανοιχτού χώρου μνήμης που να συγκεντρώνει προφορικές μαρτυρίες, φωτογραφίες και ιστορικό υλικό και να είναι προσβάσιμο σε σχολεία, ερευνητές και κατοίκους της πόλης.

Θα μπορούσε επίσης να δημιουργεί χώρους και αφορμές ώστε οι νεότεροι άνθρωποι να έρχονται σε επαφή με τις εμπειρίες και τις αφηγήσεις των παλιότερων γενιών μέσα από ιστορικούς περιπάτους, εκπαιδευτικά προγράμματα, εκθέσεις, δράσεις προφορικής ιστορίας, ανοιχτές συζητήσεις και πολιτιστικές πρωτοβουλίες που δεν αντιμετωπίζουν την ιστορία σαν κάτι “νεκρό” ή απομακρυσμένο.

Αντίστοιχα, θα μπορούσε να στηρίζει πρωτοβουλίες όπως οι Ομάδες Προφορικής Ιστορίας, αλλά και τη χρήση πιο σύγχρονων εργαλείων — όπως ψηφιακοί χάρτες μνήμης ή διαδρομές ιστορικού ενδιαφέροντος — που συνδέουν την ιστορία με το ίδιο το αστικό τοπίο που περπατάμε καθημερινά.

12. Πώς θα περιγράφατε τη συλλογική μνήμη της πόλης γύρω από το γεγονός;

Νομίζω ότι η συλλογική μνήμη της Νέας Ιωνίας γύρω από το Μπλόκο της Καλογρέζας είναι αρκετά πολυδιάσπαστη και όχι μια ενιαία ή ουδέτερη αφήγηση.

Υπάρχει καταρχάς η βιωματική μνήμη των ανθρώπων της Καλογρέζας και των οικογενειών που κουβαλούν ακόμη τον πόνο, την απώλεια και το αίσθημα της αδικίας. Αυτή η μνήμη είναι πιο υπόγεια, πιο συναισθηματική και πολλές φορές περνά μέσα από οικογενειακές ιστορίες, σιωπές και προσωπικά βιώματα.

Υπάρχει επίσης η θεσμική μνήμη, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο ο Δήμος και οι επίσημοι φορείς διαχειρίζονται το γεγονός. Εκεί συνήθως το Μπλόκο εντάσσεται σε μια πιο γενική εθνική και επετειακή αφήγηση για την Κατοχή και την Αντίσταση, πολλές φορές χωρίς να φωτίζονται ιδιαίτερα οι κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις που υπήρχαν εκείνη την περίοδο.

Παράλληλα, υπάρχει και μια πιο αγωνιστική ή κινηματική μνήμη, που διατηρείται από κόμματα και οργανώσεις της Αριστεράς (ΚΚΕ, ΑΝΤΑΡΣΥΑ), κοινωνικοπολιτικές συλλογικότητες της περιοχής (εργατική λέσχη), τοπικές πρωτοβουλίες και ανθρώπους που βλέπουν το Μπλόκο όχι μόνο σαν ιστορικό γεγονός αλλά και σαν σύμβολο αντιφασιστικού αγώνα, λαϊκής αντίστασης και κοινωνικής μνήμης.

Αρα θεωρώ ότι η συλλογική μνήμη της πόλης δεν λειτουργεί ενοποιητικά. Αντίθετα, ακόμα και σήμερα αναδεικνύει πολιτικές και ιδεολογικές διαφορές γύρω από το πώς αντιλαμβανόμαστε την ιστορία, ποια στοιχεία αναδεικνύουμε και ποια επιλέγουμε να αποσιωπούμε.

Για παράδειγμα, δεν είναι το ίδιο αν μιλάμε γενικά για μια “εθνική τραγωδία” ή αν αναφερόμαστε συγκεκριμένα στον ρόλο των ταγματασφαλιτών, στις ταξικές και πολιτικές συγκρούσεις της εποχής και στη στοχοποίηση μιας εργατικής και αριστερής γειτονιάς.

Ταυτόχρονα όμως, παρά αυτές τις διαφορετικές προσεγγίσεις, θεωρώ ότι το Μπλόκο εξακολουθεί να αποτελεί ένα πολύ ισχυρό σημείο αναφοράς για τη συλλογική ταυτότητα της πόλης. Ίσως ακριβώς επειδή παραμένει μια “ανοιχτή” μνήμη που

συνεχίζει να προκαλεί ερωτήματα, συγκίνηση και πολιτικό προβληματισμό μέχρι σήμερα.

13. Υπάρχει κοινή αφήγηση ή πολλαπλές/ανταγωνιστικές εκδοχές;

Όχι, θεωρώ ότι δεν υπάρχει μία κοινή και ενιαία αφήγηση γύρω από το Μπλόκο της Καλογρέζας. Αντίθετα, υπάρχει ένα αρκετά σύνθετο και πολυδιασπασμένο τοπίο μνήμης, με διαφορετικές —και πολλές φορές ανταγωνιστικές— προσεγγίσεις του γεγονότος.

Θα έλεγα ότι διαμορφώνονται περίπου τρία βασικά επίπεδα αφήγησης.

Το πρώτο είναι η θεσμική ή επίσημη αφήγηση. Εκεί το Μπλόκο παρουσιάζεται συνήθως ως μια γενική “τοπική τραγωδία” της περιόδου της Κατοχής, μέσα σε ένα πιο ουδέτερο και επετειακό πλαίσιο. Νομίζω όμως ότι το βασικό πρόβλημα αυτής της προσέγγισης είναι πως συχνά αποσιωπάται ή υποβαθμίζεται το γεγονός ότι το Μπλόκο οργανώθηκε και υλοποιήθηκε με ενεργή συμμετοχή Ελλήνων συνεργατών των ναζί και ταγματασφαλιτών. Με έναν τρόπο, αφαιρείται ο συγκεκριμένος πολιτικός και κοινωνικός χαρακτήρας του γεγονότος και μετατρέπεται σε ένα πιο “ανώδυνο” μνημόσυνο.

Το δεύτερο επίπεδο είναι μια πιο πολιτική και αγωνιστική αφήγηση, που εκφράζεται - όπως είπα κ στην προηγούμενη ερώτηση- από οργανώσεις της αριστερας (ΚΚΕ, ΑΝΤΑΣΡΥΑ), κοινωνικοπολιτικές συλλογικότητες, τοπικές πρωτοβουλίες και ανθρώπους που επιμένουν στην ανάδειξη του ρόλου των ταγματασφαλιτών, της προδοσίας και της στοχοποίησης μιας εργατικής και αριστερής περιοχής. Σε αυτή την προσέγγιση, το Μπλόκο δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως ιστορικό γεγονός, αλλά και ως κομμάτι της ιστορίας των κοινωνικών και αντιφασιστικών αγώνων της πόλης.

Υπάρχει όμως και ένα τρίτο επίπεδο, πιο “σιωπηλό” και υπόγειο, που βρίσκεται κυρίως μέσα στις οικογένειες και στις προσωπικές μνήμες των ανθρώπων. Εκεί το γεγονός δεν μεταφέρεται πάντα με δημόσιο ή πολιτικό λόγο, αλλά κυρίως ως τραύμα, στενοχώρια, απώλεια και βαθιά αίσθηση αδικίας. Νομίζω ότι αυτή είναι ίσως και η πιο δύσκολη

μνήμη να καταγραφεί, γιατί δεν εκφράζεται πάντα ανοιχτά, αλλά συνεχίζει να υπάρχει σαν ένα βιωματικό υπόστρωμα της πόλης.

Και ίσως τελικά αυτό δείχνει ότι η μνήμη του Μπλόκου παραμένει ακόμη “ανοιχτή”. Δεν έχει κλείσει ούτε ιστορικά ούτε κοινωνικά. Συνεχίζει να παράγει διαφορετικές αναγνώσεις και να αναδεικνύει πολιτικές και ιδεολογικές διαφορές γύρω από το πώς αντιλαμβανόμαστε το παρελθόν και τι επιλέγουμε να θυμόμαστε ή να ξεχνάμε.

14. Πώς επηρεάζει αυτή η μνήμη τη σύγχρονη τοπική ταυτότητα;

Νομίζω ότι η επίδραση της μνήμης του Μπλόκου στη σύγχρονη ταυτότητα της Νέας Ιωνίας παραμένει σημαντική, αλλά πλέον είναι αρκετά άνιση και σύνθετη.

Καταρχάς, υπάρχει η “γεωγραφία της μνήμης”. Δηλαδή η σχέση με το Μπλόκο παραμένει πιο ζωντανή κυρίως σε επίπεδο γειτονιάς και συγκεκριμένων χώρων. Στην Καλογρέζα, για παράδειγμα, η μνήμη συνεχίζει να υπάρχει επειδή είναι δεμένη με τους ίδιους τους δρόμους, τα σπίτια και τα σημεία όπου συνέβησαν τα γεγονότα. Εκεί το προσφυγικό και εργατικό παρελθόν της περιοχής μεταφέρεται ακόμη σε έναν βαθμό βιωματικά.

Από την άλλη όμως, η Νέα Ιωνία έχει αλλάξει πολύ κοινωνικά και πληθυσμιακά τις τελευταίες δεκαετίες. Υπάρχει πλέον ένα μεγάλο κομμάτι κατοίκων που δεν έχουν οικογενειακή ή ιστορική σύνδεση με την πόλη και για τους οποίους το Μπλόκο είναι απλώς μια πληροφορία ή μια τοπική επέτειος χωρίς άμεσο συναισθηματικό περιεχόμενο.

Αυτό σημαίνει ότι η μνήμη δεν λειτουργεί αυτόματα ως στοιχείο ταυτότητας. Χρειάζονται δράσεις και συλλογικές διαδικασίες που να βοηθούν τους ανθρώπους —και ιδιαίτερα τους νεότερους ή τους νεοφερμένους κατοίκους— να συνδεθούν με την ιστορία του τόπου όπου ζουν.

Νομίζω επίσης ότι υπάρχει και η φθορά του χρόνου. Παρότι το προσφυγικό και εργατικό παρελθόν εξακολουθεί να αποτελεί τη βάση της ιστορικής ταυτότητας της Ιωνίας, αυτή η εμπειρία δεν μεταφέρεται πια αυτονόητα από γενιά σε γενιά όπως

συνέβαινε παλιότερα. Αν δεν υπάρξει συνειδητή προσπάθεια, υπάρχει ο κίνδυνος η πόλη να χάσει αυτή τη συλλογική ιστορική μνήμη και να μετατραπεί σε έναν πιο απρόσωπο αστικό χώρο χωρίς ιδιαίτερη σύνδεση με το παρελθόν του.

Ταυτόχρονα όμως, θεωρώ ότι η μνήμη του Μπλόκου συνεχίζει να λειτουργεί σαν ένα βαθύτερο υπόβαθρο της πόλης, που ενεργοποιείται ιδιαίτερα σε περιόδους κοινωνικής και πολιτικής έντασης — για παράδειγμα σε αντιφασιστικές κινητοποιήσεις, σε συζητήσεις γύρω από τη δημοκρατία, τη βία ή τη συλλογική δράση.

Άρα θα έλεγα ότι αυτή η μνήμη δεν καθορίζει με ενιαίο τρόπο την ταυτότητα της Νέας Ιωνίας, αλλά παραμένει ένα ζωντανό, έστω και αντιφατικό, κομμάτι της. Ένα υπόστρωμα ιστορικής εμπειρίας που άλλοτε έρχεται πιο έντονα στην επιφάνεια και άλλοτε υποχωρεί μέσα στις ανάγκες και τους ρυθμούς της σύγχρονης καθημερινότητας.

15. Ποια είναι η σημασία των μνημείων και των επετειακών εκδηλώσεων για το Μπλόκο;

Νομίζω ότι η σημασία των μνημείων και των επετειακών εκδηλώσεων είναι αρκετά διαφορούμενη.

Από τη μία πλευρά, η ύπαρξη ενός μνημείου είναι απαραίτητη γιατί οριοθετεί με κάποιο τρόπο τον χώρο της εκτέλεσης και λειτουργεί σαν μια δημόσια υπενθύμιση ότι εκεί συνέβη κάτι πολύ βίαιο και ιστορικά σημαντικό. Το μνημείο δεν επιτρέπει την πλήρη λήθη και κρατά το γεγονός παρόν μέσα στον αστικό χώρο της πόλης.

Από την άλλη όμως, έτσι όπως λειτουργούν σήμερα τα περισσότερα μνημεία, συχνά δεν αποτελούν πραγματικά “ζωντανούς” χώρους μνήμης στην καθημερινότητα των κατοίκων. Υπάρχει ο κίνδυνος να μετατρέπονται σε κάτι σχεδόν αόρατο μέσα στη ρουτίνα της πόλης ή σε ένα σημείο που ενεργοποιείται μόνο μία φορά τον χρόνο.

Το ίδιο ισχύει και για τις επετειακές εκδηλώσεις. Η σημασία τους εξαρτάται πολύ από το περιεχόμενο και τον τρόπο που οργανώνονται. Αν περιορίζονται μόνο σε μια τυπική

τελετή/μνημόσυνο, με λόγους και καταθέσεις στεφάνων, τότε η μνήμη κινδυνεύει να εγκλωβιστεί στο παρελθόν και να μη λέει πολλά στις νεότερες γενιές.

Αντίθετα, όταν οι εκδηλώσεις συνδέουν την ιστορία με την ίδια τη ζωή της γειτονιάς — για παράδειγμα μέσα από ιστορικούς περιπάτους, αφηγήσεις, προφορικές μαρτυρίες ή διαδρομές στα σημεία όπου συνέβησαν τα γεγονότα— τότε αποκτούν πραγματικό νόημα για το σήμερα.

Γιατί τότε η ιστορία παύει να είναι κάτι αφηρημένο ή “μουσειακό” και συνδέεται με τους δρόμους, τα σπίτια και τους ανθρώπους που ζουν σήμερα στην πόλη.

Θεωρώ επίσης πολύ σημαντικό να μην παρουσιάζεται το Μπλόκο σαν μια “τραγωδία της Κατοχής”, αλλά να αναδεικνύεται και η κοινωνική και πολιτική του διάσταση: η στοχοποίηση μιας εργατικής και αριστερής γειτονιάς, ο ρόλος των ταγματασφαλιτών και των συνεργατών των ναζί, αλλά και η ιστορία της Αντίστασης στην περιοχή.

Αυτό που θέλω να πω είναι ότι τα μνημεία και οι επετειακές εκδηλώσεις αποκτούν πραγματική σημασία μόνο όταν λειτουργούν ως αφορμή για ζωντανή ιστορική και κοινωνική σύνδεση με το παρόν και όχι απλώς ως μια τυπική επανάληψη μνήμης κάθε χρόνο.

16. Πώς σχεδιάζονται και ποιοι συμμετέχουν σε αυτές τις τελετές;

Αν μιλάμε κυρίως για τις επίσημες τελετές του Δήμου, τότε θεωρώ ότι ο σχεδιασμός τους γίνεται σχεδόν αποκλειστικά από την εκάστοτε δημοτική αρχή και τις υπηρεσίες του Δήμου, ακολουθώντας ένα αρκετά σταθερό και “παραδοσιακό” πρωτόκολλο.

Συνήθως συμμετέχουν εκπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης, πολιτικά κόμματα, ενώσεις θυμάτων ή απογόνων, τοπικοί σύλλογοι — όπως για παράδειγμα η Ένωση Σπάρτης — καθώς και σχολεία ή άλλοι θεσμικοί φορείς της πόλης.

Παρότι οι εκδηλώσεις είναι τυπικά ανοιχτές στο κοινό, ο τρόπος που οργανώνονται θυμίζει περισσότερο μια επίσημη κρατική τελετή παρά μια διαδικασία που πηγάζει οργανικά από τη ζωή της γειτονιάς και των κατοίκων της.

Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν έχουν υπάρξει μέσα στα χρόνια και πολύ ενδιαφέρουσες εκδηλώσεις ή ουσιαστικές προσπάθειες προσέγγισης του Μπλόκου. Έχουν υπάρξει περιπτώσεις με πιο ουσιαστικό ιστορικό περιεχόμενο, με μαρτυρίες, πολιτιστικές δράσεις ή πιο ζωντανή σύνδεση με την ιστορία της περιοχής.

Από την άλλη, υπάρχουν και εκδηλώσεις διαφορετικού χαρακτήρα, όπως αυτές που οργανώνει η Εκτός Σχεδίου-Αριστερή Ριζοσπαστική Κίνηση στη Νέα Ιωνία που κινείται στον χώρο της αντικαπιταλιστικής Αριστεράς, αλλά και το ΚΚΕ. Για παράδειγμα, οι ιστορικοί περίπατοι επιχειρούν να ξαναφέρουν τη μνήμη μέσα στον πραγματικό χώρο της πόλης: στους δρόμους, στα σπίτια, στα σημεία όπου έγιναν τα γεγονότα.

Εκεί η μνήμη δεν παρουσιάζεται μόνο ως επίσημη τελετή, αλλά ως ζωντανή διαδρομή στη γειτονιά, με πολιτικό και ιστορικό περιεχόμενο. Αναδεικνύονται πιο καθαρά ζητήματα όπως ο ρόλος των ταγματασφαλιτών, η στοχοποίηση της εργατικής Καλογρέζας και η σύνδεση του Μπλόκου με την Αντίσταση και τους κοινωνικούς αγώνες.

Άρα, θα έλεγα ότι υπάρχουν δύο διαφορετικές λογικές μνήμης: από τη μία η επίσημη, πιο τυπική και θεσμική τελετουργία, και από την άλλη οι πιο κινηματικές και πολιτικά φορτισμένες πρωτοβουλίες, που προσπαθούν να κρατήσουν το γεγονός ανοιχτό και ζωντανό μέσα στην πόλη.

17. Θεωρείτε ότι αυτές οι πρακτικές προσελκύουν τους νέους;

Με τον τρόπο που γίνονται σήμερα, στην πλειονότητά τους όχι.

Νομίζω ότι οι νέοι δύσκολα ταυτίζονται με ξύλινους λόγους, στερεότυπες καταθέσεις στεφάνων και μια συνολική ατμόσφαιρα που πολλές φορές θυμίζει περισσότερο σχολική γιορτή περασμένων δεκαετιών παρά μια ζωντανή διαδικασία μνήμης.

Για έναν νέο άνθρωπο που δεν έχει άμεσο οικογενειακό βίωμα ή ιδιαίτερη πολιτική σχέση με το γεγονός, αυτές οι πρακτικές συχνά μοιάζουν αρκετά απόμακρες ή “μουσειακές”. Έτσι, αν εξαιρέσουμε κάποιους νέους που είναι ήδη πολιτικοποιημένοι ή

συμμετέχουν σε συλλογικότητες, μεγάλο κομμάτι της νεολαίας της πόλης μένει ουσιαστικά έξω από αυτές τις διαδικασίες.

Αυτό όμως δεν σημαίνει απαραίτητα ότι οι νέοι αδιαφορούν για την ιστορία. Νομίζω ότι το πρόβλημα βρίσκεται περισσότερο στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται αυτή η μνήμη.

Και αυτό φαίνεται όταν γίνονται εκδηλώσεις διαφορετικού χαρακτήρα, όπως ιστορικοί περίπατοι, ανοιχτές συζητήσεις, δράσεις προφορικής ιστορίας ή πιο συμμετοχικές πολιτιστικές πρωτοβουλίες. Εκεί βλέπουμε συχνά ότι υπάρχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον από νεότερους ανθρώπους, ακριβώς γιατί η ιστορία συνδέεται με τον ίδιο τον χώρο της πόλης και παρουσιάζεται με πιο ζωντανό και βιωματικό τρόπο.

Για να μπορέσουν, λοιπόν, τέτοιες πρωτοβουλίες να αγγίξουν ουσιαστικά τις νεότερες γενιές, θα έπρεπε να γίνουν πιο συμμετοχικές και ανοιχτές. Να αξιοποιούν την προφορική ιστορία, τους ιστορικούς περιπάτους, τα ψηφιακά μέσα, τις καλλιτεχνικές δράσεις και γενικότερα μορφές που συνδέουν την ιστορία με την εμπειρία της ίδιας της γειτονιάς.

Κυρίως όμως, θεωρώ ότι χρειάζεται να συνδεθεί το χθες με το σήμερα. Δηλαδή να μπορεί ένας νέος άνθρωπος να καταλάβει γιατί το Μπλόκο της Καλογρέζας δεν αφορά μόνο το παρελθόν, αλλά συνομιλεί με σημερινά ζητήματα όπως ο φασισμός, η βία, ο πόλεμος, η κοινωνική αδικία και η συλλογική δράση.

18. Πώς εμφανίζεται το γεγονός στον δημόσιο λόγο σήμερα (ομιλίες, ΜΜΕ, δημοτικά έντυπα);

Νομίζω ότι σήμερα το Μπλόκο της Καλογρέζας εμφανίζεται στον δημόσιο λόγο με αρκετά διαφορετικούς και συχνά αντιφατικούς τρόπους, ανάλογα με το ποιος μιλά, σε ποιο μέσο και με ποια πολιτική οπτική.

Στον πιο επίσημο δημόσιο λόγο —δηλαδή στις δημοτικές ομιλίες, στα επίσημα έντυπα ή στις επετειακές εκδηλώσεις— το Μπλόκο παρουσιάζεται κυρίως ως ένα σύμβολο θυσίας και πατριωτισμού ή γενικά ως μια θηριωδία των γερμανών. Πολλές φορές αυτή η παρουσίαση είναι αρκετά “εξομαλυσμένη” και αποκομμένη από το πραγματικό πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο του γεγονότος.

Ειδικά ο ρόλος των ταγματασφαλιτών και των Ελλήνων συνεργατών των ναζί συχνά αποσιωπάται ή υποβαθμίζεται σημαντικά. Με έναν τρόπο, επιχειρείται να ενταχθεί το Μπλόκο σε μια πιο γενική και “ανώδυνη” εθνική αφήγηση, χωρίς να ανοίγουν οι δύσκολες πλευρές της ιστορίας: η στοχοποίηση κομμουνιστών, αλλά και μιας ολόκληρης εργατικής και αριστερής γειτονιάς, οι πολιτικές συγκρούσεις της εποχής και η συνέχεια που είχε το μετεμφυλιακό κράτος.

Από την άλλη πλευρά όμως, υπάρχουν και διαφορετικές φωνές μέσα στην πόλη — συλλογικότητες, όπως η ομάδα προφορικής ιστορίας της εργατικής λέσχης Νέας Ιωνίας, δημοτικές παρατάξεις όπως η «Εκτός Σχεδίου», τοπικοί ερευνητές και ανεξάρτητες πρωτοβουλίες — που προσπαθούν να αναδείξουν ακριβώς αυτές τις πιο “δύσκολες” πλευρές της ιστορίας και να κρατήσουν τη μνήμη πιο ζωντανή και πολιτικά ανοιχτή.

Θεωρώ επίσης σημαντικό ότι τα τελευταία χρόνια έχουν υπάρξει αρκετά ενδιαφέροντα αφιερώματα και παρεμβάσεις, κυρίως σε ηλεκτρονικά μέσα, ιστοσελίδες, ντοκιμαντέρ ή social media, που επιχειρούν να παρουσιάσουν πιο ουσιαστικά την ιστορία του Μπλόκου. Βέβαια, αυτές οι προσπάθειες συχνά έχουν περιορισμένη απήχηση σε σχέση με τον κυρίαρχο δημόσιο λόγο ή μένουν περισσότερο σε έναν κύκλο ανθρώπων που ήδη ενδιαφέρονται για τέτοια ζητήματα.

Ταυτόχρονα, δεν πρέπει να αγνοούμε ότι υπάρχει και η προσπάθεια της ακροδεξιάς και φασιστικών κύκλων να χτυπήσουν ή να αλλοιώσουν αυτή τη μνήμη. Αυτό φαίνεται τόσο μέσα από βανδαλισμούς και καταστροφές του μνημείου όσο και μέσα από παρεμβάσεις στα social media ή στον δημόσιο λόγο, όπου επιχειρείται είτε η σχετικοποίηση των εγκλημάτων των ταγματασφαλιτών είτε η εξίσωση θυτών και θυμάτων.

Νομίζω λοιπόν ότι το Μπλόκο της Καλογρέζας παραμένει μέχρι σήμερα ένα πεδίο πολιτικής και ιδεολογικής σύγκρουσης γύρω από το πώς θυμόμαστε το παρελθόν και τι σημασία του δίνουμε στο παρόν.

Και ίσως αυτό δείχνει ότι δεν πρόκειται για ένα “κλειστό” ιστορικό γεγονός, αλλά για μια μνήμη που εξακολουθεί να έχει πολιτικό βάρος και να επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο η πόλη αντιλαμβάνεται την ιστορία της.

19. Υπάρχουν αλλαγές στον τρόπο που συζητείται τα τελευταία χρόνια;

Ναι, θεωρώ ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχουν σημαντικές αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο συζητείται το Μπλόκο της Καλογρέζας, και μάλιστα αυτές κινούνται σε δύο αρκετά αντίθετες κατευθύνσεις.

Από τη μία πλευρά, βλέπουμε μια στροφή προς την δημόσια ιστορία και έρευνα, την προφορική ιστορία και τη μελέτη των βιοματικών εμπειριών των κατοίκων. Μέσα από πρωτοβουλίες όπως οι Ομάδες Προφορικής Ιστορίας, ιστορικούς περιπάτους και τοπικές συλλογικότητες, η συζήτηση έχει αρχίσει να ξεφεύγει από το καθαρά επετειακό και “τυπικό” πλαίσιο.

Υπάρχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τα αρχεία, τις προσωπικές μαρτυρίες, την καθημερινή ζωή της γειτονιάς, τον ρόλο των τοπικών οργανώσεων και γενικότερα για μια πιο “από τα κάτω” προσέγγιση της ιστορίας. Αυτό, κατά τη γνώμη μου, κάνει τη συζήτηση πιο πλούσια, πιο ανθρώπινη και λιγότερο αποστειρωμένη.

Ταυτόχρονα, ιδιαίτερα νεότεροι άνθρωποι και ερευνητές προσπαθούν να συνδέσουν το Μπλόκο όχι μόνο με ένα ιστορικό γεγονός της Κατοχής, αλλά και με την ίδια την ταυτότητα της Νέας Ιωνίας, το προσφυγικό και εργατικό της υπόβαθρο και τη συλλογική εμπειρία της πόλης.

Από την άλλη πλευρά όμως, θεωρώ ότι βλέπουμε και μια αναζωπύρωση πολιτικών και ιδεολογικών αντιπαράθεσεων γύρω από αυτή την ιστορία.

Μέσα στη γενικότερη πολιτική συγκυρία και με την ενίσχυση ακροδεξιών ή αναθεωρητικών αντιλήψεων τα τελευταία χρόνια, εμφανίζονται όλο και περισσότερο προσπάθειες ιστορικού αναθεωρητισμού. Αυτό εκφράζεται είτε μέσα από τη θεωρία των “δύο άκρων”, είτε μέσα από προσπάθειες να εξισωθούν οι ευθύνες ή ακόμα και να παρουσιαστεί η δράση των συνεργατών των ναζί σαν μια μορφή “άμυνας” απέναντι στον κομμουνισμό.

Νομίζω λοιπόν ότι σήμερα -τουλάχιστον σε κάποιους κύκλους - το Μπλόκο συζητιέται περισσότερο από ό,τι παλιότερα, αλλά ταυτόχρονα γίνεται πιο φανερό ότι η μνήμη του παραμένει πεδίο πολιτικής και ιδεολογικής σύγκρουσης.

20. Ποιος είναι ο ρόλος της πολιτικής συγκυρίας στη διαμόρφωση αυτού του λόγου;

Θεωρώ ότι η πολιτική συγκυρία παίζει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται κάθε φορά ο δημόσιος λόγος γύρω από το Μπλόκο της Καλογρέζας και γενικότερα γύρω από τη μνήμη της Αντίστασης.

Η ιστορική μνήμη δεν είναι ποτέ ουδέτερη. Κάθε εποχή “ξαναδιαβάζει” το παρελθόν μέσα από τις σημερινές πολιτικές και κοινωνικές ανάγκες, τους φόβους και τις συγκρούσεις της.

Για παράδειγμα, στις δεκαετίες μετά τον Εμφύλιο κυριαρχούσε ένα έντονα αντικομμουνιστικό κλίμα, όπου η δημόσια αναφορά στην Αντίσταση —και ιδιαίτερα στον ρόλο των αριστερών και κομμουνιστικών οργανώσεων— ήταν περιορισμένη ή στιγματισμένη. Αυτό επηρέασε βαθιά και τον τρόπο με τον οποίο συζητήθηκε το Μπλόκο για πολλά χρόνια.

Σήμερα, σε μια διαφορετική αλλά επίσης πολύ φορτισμένη πολιτική συγκυρία, βλέπουμε από τη μία μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την ιστορική μνήμη, την προφορική ιστορία και τις εμπειρίες των “από κάτω”. Από την άλλη όμως, βλέπουμε και την ενίσχυση αναθεωρητικών και ακροδεξιών αφηγήσεων που προσπαθούν να σχετικοποιήσουν τις ευθύνες, να προωθήσουν τη θεωρία των “δύο άκρων” ή να αποπολιτικοποιήσουν την ιστορία της Αντίστασης.

Και αυτό δεν συμβαίνει αποκομμένα από τη σημερινή διεθνή πραγματικότητα. Ζούμε σε μια περίοδο όπου σε παγκόσμιο επίπεδο ενισχύονται ο ανορθολογισμός, ο εθνικισμός, οι πολεμικές συγκρούσεις και οι ακροδεξιές αντιλήψεις. Δεν πρόκειται μόνο για την άνοδο ανοιχτά φασιστικών κομμάτων σε ορισμένες χώρες, αλλά και για το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις αντιλήψεις υιοθετούνται πλέον και από πιο θεσμικά ή παραδοσιακά συντηρητικά κόμματα. Αυτό επηρεάζει άμεσα και τον τρόπο που συζητιέται η ιστορία.

Νομίζω επίσης ότι η ίδια η σημερινή κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα —η κρίση, η ανασφάλεια, οι πόλεμοι, η άνοδος του αυταρχισμού— επηρεάζει το πώς οι άνθρωποι επιστρέφουν σε αυτά τα ιστορικά γεγονότα και τι αναζητούν μέσα σε αυτά.

Τέλος,, θεωρώ ότι και οι επίσημοι θεσμοί, όπως οι Δήμοι ή το κράτος, συχνά προσπαθούν να διαμορφώσουν έναν πιο “ασφαλή” δημόσιο λόγο γύρω από τέτοια γεγονότα, ώστε να αποφεύγονται πολιτικές εντάσεις ή συγκρούσεις που θεωρούνται “διχαστικές”.

21. Συνεργάζεται ο Δήμος με σχολεία για τη διδασκαλία του γεγονότος;

Υπάρχουν κάποιες μορφές συνεργασίας του Δήμου με τα σχολεία, κυρίως μέσα από τη συμμετοχή μαθητών στις επετειακές εκδηλώσεις ή μέσα από κάποιες πιο τυπικές αναφορές στο Μπλόκο της Καλογρέζας. Παλαιότερα, που τον δήμο τον «ειχε» το ΚΚΕ, ακόμα και ο ΣΥΡΙΖΑ, ίσως ήταν μεγαλύτερη.

Ωστόσο, θεωρώ ότι αυτή η σχέση ήταν και τώρα ακόμη περισσότερο, αρκετά περιορισμένη και αποσπασματική. Δεν υπάρχει ένα οργανωμένο και σταθερό εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να υποστηρίζεται συστηματικά από τον Δήμο καθ’ όλη τη διάρκεια του χρόνου και να βοηθά ουσιαστικά τους μαθητές να γνωρίσουν την ιστορία της πόλης τους.

Συνήθως η επαφή των σχολείων με το γεγονός εξαντλείται σε επετειακές τελετές, καταθέσεις στεφάνων ή σύντομες σχολικές αναφορές, χωρίς βιωματικές και συμμετοχικές μορφές μάθησης που θα μπορούσαν να κάνουν αυτή την ιστορία πιο ουσιαστική για τους νέους ανθρώπους.

Στην πράξη, οποιαδήποτε πιο ουσιαστική προσέγγιση του Μπλόκου μέσα στις σχολικές αίθουσες εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από τη διάθεση και την ευαισθησία μεμονωμένων εκπαιδευτικών, που με προσωπική πρωτοβουλία επιλέγουν να εμβαθύνουν στο θέμα.

22. Ποιες δράσεις (π.χ. επισκέψεις, εκπαιδευτικά προγράμματα) υλοποιούνται;

Από όσο γνωρίζω, δεν υπάρχουν πολλές σταθερές και οργανωμένες δράσεις με συνέχεια γύρω από το Μπλόκο της Καλογρέζας, όπως ένα ολοκληρωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, τακτικές επισκέψεις, θεματικά εργαστήρια ή μια συστηματική ένταξη του θέματος στη σχολική και τοπική ζωή.

Υπάρχουν βέβαια κάποιες επετειακές δράσεις, επισκέψεις στο μνημείο ή πρωτοβουλίες που μπορεί να παίρνονται κατά καιρούς από σχολεία, εκπαιδευτικούς, συλλόγους ή τοπικές συλλογικότητες. Όμως αυτές συνήθως είναι αποσπασματικές και εξαρτώνται περισσότερο από τη διάθεση συγκεκριμένων ανθρώπων παρά από έναν σταθερό σχεδιασμό.

Πιο ουσιαστικές προσπάθειες γίνονται συχνά μέσα από πρωτοβουλίες προφορικής ιστορίας, ιστορικούς περιπάτους, εκδηλώσεις, συζητήσεις ή δράσεις συλλογικοτήτων που προσπαθούν να συνδέσουν το γεγονός με τον χώρο της γειτονιάς και με τις μαρτυρίες των ανθρώπων.

23. Τι θα μπορούσε να γίνει για πιο ουσιαστική ένταξη του θέματος στην εκπαίδευση;

Νομίζω ότι χρειάζεται να αλλάξει συνολικά η λογική με την οποία προσεγγίζεται η τοπική ιστορία μέσα στην εκπαίδευση. Για μια ουσιαστική ένταξη του Μπλόκου της Καλογρέζας, η εκπαίδευση πρέπει να ξεφύγει από την αποστήθιση και να περάσει στη βιωματική έρευνα και συμμετοχή.

Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχει ήδη μια πολύ σοβαρή προσπάθεια μέσα από το Δίκτυο Σχολείων για την Τοπική και Προφορική Ιστορία, όπου εκπαιδευτικοί και μαθητές έχουν

δείξει στην πράξη ότι η ιστορία μπορεί να διδαχθεί με πολύ πιο ζωντανό και ουσιαστικό τρόπο.

Πολύ σημαντικό θεωρώ και το εγχειρίδιο που δημιουργήθηκε μέσα από αυτή την προσπάθεια, γιατί λειτουργεί σαν ένας πρακτικός οδηγός που ενθαρρύνει τα παιδιά να παίρνουν συνεντεύξεις, να ερευνούν αρχεία και να καταλαβαίνουν ότι η ιστορία δεν βρίσκεται μόνο στα σχολικά βιβλία, αλλά και στις αφηγήσεις των ανθρώπων της γειτονιάς τους, στα μνημεία και στον ίδιο τον χώρο όπου ζουν.

Νομίζω λοιπόν ότι χρειάζεται να ενισχυθούν τέτοιες πρωτοβουλίες που συνδέουν το σχολείο με την κοινωνία και τη συλλογική μνήμη της πόλης.

Για παράδειγμα, θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα Τοπικό Αρχείο Ιστορίας — ψηφιακό και φυσικό — προσβάσιμο στους μαθητές και στα σχολεία, με μαρτυρίες, φωτογραφίες και αρχειακό υλικό για το Μπλόκο και την ιστορία της Νέας Ιωνίας.

Παράλληλα, ιστορικοί περίπατοι, εργαστήρια προφορικής ιστορίας, μαθητικά ντοκιμαντέρ ή ψηφιακοί χάρτες μνήμης θα μπορούσαν να βοηθήσουν τα παιδιά να κατανοήσουν ότι η ιστορία δεν είναι κάτι μακρινό ή “ουδέτερο”, αλλά συνδέεται με τις κοινωνικές συγκρούσεις, το τραύμα και τις εμπειρίες του ίδιου του τόπου όπου μεγαλώνουν.

Νομίζω ότι μόνο μέσα από τέτοιες διαδικασίες η ιστορική μνήμη μπορεί να γίνει πραγματικά ζωντανή για τους νέους ανθρώπους και όχι μια τυπική πληροφορία που ξεχνιέται μετά από μια σχολική επέτειο.

24. Υπάρχουν διαφορετικές ερμηνείες ή πολιτικές αντιπαραθέσεις γύρω από το γεγονός;

Φυσικά και υπάρχουν, και θεωρώ ότι είναι αρκετά έντονες μέχρι και σήμερα.

Η βασική αντιπαραθέση αφορά ουσιαστικά τη σύγκρουση ανάμεσα σε δύο διαφορετικές ερμηνείες του Μπλόκου της Καλογρέζας.

Από τη μία υπάρχει η προσέγγιση, που παρουσιάζει το γεγονός κυρίως ως μια γενική εθνική τραγωδία της Κατοχής: δηλαδή ότι κάποιοι Γερμανοί σκότωσαν κάποιους Έλληνες. Σε αυτή την αφήγηση αποσιωπάται ή υποβαθμίζεται ο ρόλος των Ελλήνων συνεργατών των ναζί και των ταγματασφαλιτών, στο όνομα μιας επίπλαστης κοινωνικής ομοψυχίας ή “εθνικής συμφιλίωσης”.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχει μια πιο πολιτική και κοινωνική ερμηνεία, που βλέπει το Μπλόκο ως μια συνειδητή επιχείρηση των ναζί και των ντόπιων συνεργατών τους για να χτυπηθεί το εργατικό και αντιστασιακό κίνημα της περιοχής, το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ, σε μια εργατική και έντονα πολιτικοποιημένη γειτονιά.

Σε αυτή την προσέγγιση θεωρείται ότι αν αφαιρεθούν αυτά τα στοιχεία —η ταξική και πολιτική διάσταση, ο ρόλος των ταγματασφαλιτών, η στοχοποίηση της Αντίστασης— τότε αλλοιώνεται η ίδια η ιστορική πραγματικότητα του γεγονότος.

Νομίζω ότι αυτές οι διαφορετικές αντιλήψεις γίνονται ορατές σχεδόν κάθε χρόνο και στις ίδιες τις επετειακές εκδηλώσεις. Άλλοι δίνουν έμφαση κυρίως στην “εθνική συμφιλίωση”, που πολλές φορές καταλήγει να σημαίνει αποσιώπηση ή λήθη, ενώ άλλοι μιλούν περισσότερο για ιστορική δικαιοσύνη, μνήμη και ανάδειξη των πραγματικών υπευθύνων.

Τα τελευταία χρόνια, μάλιστα, βλέπουμε και πιο ανοιχτές μορφές ιστορικού αναθεωρητισμού, είτε μέσα από τη θεωρία των “δύο άκρων”, είτε μέσα από προσπάθειες σχετικοποίησης της συνεργασίας με τους ναζί.

Δε θα μπορούσα, για παραδειγμα, εδώ να μην αναφερθώ ότι ακόμα και σε γεγονότα όπως η εκτέλεση των 200 κομμουνιστών στην Καισαριανή, συχνά αποσιωπάται ότι πολλοί από αυτούς δεν συνελήφθησαν από τους ναζί κατά τη διάρκεια της κατοχής, αλλά ήταν ήδη πολιτικοί κρατούμενοι της δικτατορίας Μεταξά και παραδόθηκαν από το ίδιο το ελληνικό κράτος στους ναζί. Αυτό δείχνει ότι η ιστορία της Κατοχής και της Αντίστασης δεν μπορεί να ιδωθεί μόνο σαν σύγκρουση “Ελλήνων και ξένων”, αλλά και σαν βαθιά πολιτική και κοινωνική σύγκρουση μέσα στην ίδια την ελληνική κοινωνία.

25. Πώς διαχειρίζεται ο Δήμος πιθανές συγκρούσεις μνήμης;

Νομίζω ότι ο Δήμος συνήθως επιλέγει τη στρατηγική της «στρογγυλοποίησης» και της αποφυγής των συγκρούσεων.

Προσπαθεί να κρατήσει τις πολιτικές ισορροπίες μέσα από έναν πιο ουδέτερο δημόσιο λόγο, που αποφεύγει να κατονομάσει καθαρά τους θύτες, δηλαδή τον ρόλο των Ελλήνων συνεργατών των ναζί και των ταγματασφαλιτών.

Η διαχείριση γίνεται κυρίως με θεσμικό και τελετουργικό τρόπο: στεφάνια, επίσημοι λόγοι και επετειακές εκδηλώσεις, χωρίς ουσιαστικό δημόσιο διάλογο γύρω από τις πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις του γεγονότος.

Όταν εμφανίζονται διαφορετικές φωνές ή συλλογικότητες που αναδεικνύουν πιο ανοιχτά αυτές τις πλευρές της ιστορίας, συχνά αντιμετωπίζονται ως «διχαστικές» ή περιθωριακές.

Με έναν τρόπο, προκρίνεται μια εικόνα εθνικής ενότητας, που όμως βασίζεται περισσότερο στην αποσιώπηση των συγκρούσεων και των ευθυνών παρά στην ουσιαστική ιστορική κατανόηση.

26. Πιστεύετε ότι η μνήμη του γεγονότος χρησιμοποιείται πολιτικά; Αν ναι, με ποιους τρόπους;

Ναι, θεωρώ ότι η μνήμη του Μπλόκου χρησιμοποιείται αναμφισβήτητα πολιτικά, κάτι που είναι σε μεγάλο βαθμό αναμενόμενο, γιατί πρόκειται για ένα πολύ ισχυρό σύμβολο για την ιστορία και την ταυτότητα της πόλης.

Από τη μία πλευρά, πολλές πολιτικές δυνάμεις ή συλλογικότητες χρησιμοποιούν τη μνήμη του Μπλόκου ως σημείο αναφοράς για σύγχρονους κοινωνικούς και αντιφασιστικούς αγώνες. Δηλαδή η ιστορία της Αντίστασης αποκτά ένα ηθικό και πολιτικό βάρος που συνδέεται με σημερινά ζητήματα δημοκρατίας, φασισμού, κοινωνικής δικαιοσύνης ή συλλογικής δράσης.

Από την άλλη όμως, υπάρχει και μια πιο θεσμική χρήση της μνήμης, όπου το γεγονός αξιοποιείται πολλές φορές για να προβάλλεται ένα γενικό “δημοκρατικό” προφίλ της πόλης ή του Δήμου, αλλά μέσα από μια αρκετά ανώδυνη και εξομαλυσμένη αφήγηση, που αποφεύγει τις πιο δύσκολες πολιτικές πλευρές του Μπλόκου.

Ταυτόχρονα, τα τελευταία χρόνια βλέπουμε και πιο ανοιχτές προσπάθειες ιστορικού αναθεωρητισμού, ιδιαίτερα από ακροδεξιές φωνές, που επιχειρούν είτε να σχετικοποιήσουν το έγκλημα των ναζί και των συνεργατών τους είτε να μετατοπίσουν τις ιστορικές ευθύνες μέσα από τη λογική των “δύο άκρων”.

Άρα ναι, η μνήμη χρησιμοποιείται πολιτικά από διαφορετικές πλευρές και με διαφορετικούς στόχους.

27. Ποια θεωρείτε ότι είναι η μεγαλύτερη πρόκληση στη διατήρηση της μνήμης του Μπλόκου;

Νομίζω ότι η μεγαλύτερη πρόκληση είναι πως όσο περνούν τα χρόνια, χάνονται οι άνθρωποι που είχαν άμεσο βίωμα ή οικογενειακή μνήμη του γεγονότος, οι αφηγήσεις αυτές αδυνατίζουν και η μνήμη δεν μεταφέρεται πλέον μέσα από την καθημερινότητα της γειτονιάς όπως συνέβαινε παλιότερα.

Ταυτόχρονα, υπάρχει ο κίνδυνος το Μπλόκο να εγκλωβιστεί σε έναν γενικό και “ανώδυνο” λόγο περί εθνικής ομοψυχίας, αποκομμένο από τις πολιτικές και ταξικές του ρίζες. Για μένα, πρόκληση είναι να παραμείνει η ιστορία ζωντανή, με όλες τις δύσκολες πλευρές της, και όχι να μετατραπεί σε ένα ακίνδυνο επετειακό σύμβολο.

Ταυτόχρονα αλλάζει και η ίδια η πόλη. Η Νέα Ιωνία δεν είναι σήμερα η ίδια εργατική και προσφυγική πόλη που ήταν για δεκαετίες. Υπάρχουν νέοι κάτοικοι χωρίς άμεση σύνδεση με αυτή την ιστορία, ενώ πολλές φορές και ο ίδιος ο αστικός χώρος χάνει τα ίχνη του παρελθόντος του.

Μεγάλη πρόκληση, λοιπόν, είναι η μεταφορά αυτής της μνήμης σε αυτούς, αλλά και στις νέες γενιές. Εδώ έχουν ιδιαίτερη αξία πρωτοβουλίες όπως το Δίκτυο Σχολείων για

την Τοπική και Προφορική Ιστορία, αλλά και γενικότερα δράσεις που κάνουν τους μαθητές ερευνητές της ιστορίας του τόπου τους και όχι παθητικούς δέκτες μιας σχολικής γιορτής.

Και φυσικά, σημαντικό είναι να αναδεικνύουμε διαρκώς ότι οι αιτίες που οδήγησαν στο Μπλόκο —η φτώχεια, η κατοχή, η συνεργασία τμημάτων της αστικής τάξης με τους ναζί— δεν είναι ζητήματα “νεκρά”, αλλά συνδέονται και με σύγχρονα κοινωνικά και πολιτικά ερωτήματα.

Νομίζω ότι μόνο έτσι η μνήμη μπορεί να παραμείνει πραγματικά ζωντανή και ουσιαστική για τις επόμενες γενιές.

28. Πώς φαντάζεστε τη μνήμη του γεγονότος σε 20 χρόνια;

Νομίζω ότι το μέλλον της μνήμης του Μπλόκου δεν είναι καθόλου εξασφαλισμένο. Είναι κι αυτό ένα πεδίο σύγκρουσης.

Από τη μία υπάρχει η θεσμική τάση να μετατραπεί το Μπλόκο σε ένα ακίνδυνο “έκθεμα” ή σε μια τυπική επέτειο χωρίς βαθύτερο πολιτικό περιεχόμενο. Από την άλλη, υπάρχει η προσπάθεια συλλογικοτήτων, κατοίκων και ανθρώπων της πόλης να παραμείνει οργανικό κομμάτι της ταυτότητας της Νέας Ιωνίας.

Σε 20 χρόνια η μνήμη θα είναι αναγκαστικά πιο έμμεση και μάλλον περισσότερο ψηφιακή, αφού δεν θα υπάρχουν πια επιζώντες ή άνθρωποι με άμεσο βίωμα του γεγονότος. Για αυτό θα έχει μεγάλη σημασία αν θα έχουν δημιουργηθεί τοπικά αρχεία, ψηφιακές συλλογές, χάρτες μνήμης και τρόποι ώστε οι κάτοικοι να μπορούν να συνδέουν την ιστορία με τους δρόμους και τις γειτονιές όπου ζουν.

Υπάρχει όμως και ο κίνδυνος, αν δεν αλλάξει ο τρόπος που διαχειριζόμαστε σήμερα τη μνήμη, σε 20 χρόνια το Μπλόκο να έχει περιοριστεί σε μια απλή αναφορά, χωρίς συγκίνηση και χωρίς προβληματισμό.

Θα μπορούσα να το συνδέσω και με το ερώτημα του Εμφυλίου: τον Εμφύλιο πώς τον θυμόμαστε σήμερα; Υπάρχει ο κίνδυνος η μνήμη του Μπλόκου να πάθει κάτι αντίστοιχο

— είτε να αποσιωπηθεί το πολιτικό της επίδικο είτε να παρουσιαστεί ως μια γενική “αδελφοκτόνος διαμάχη” που πρέπει να ξεχαστεί για χάρη μιας αφηρημένης ενότητας.

Για μένα, το μέλλον της μνήμης θα κριθεί από το αν θα αντέξουμε να θυμόμαστε όχι μόνο τα θύματα, αλλά και τις αιτίες της σύγκρουσης, τους θύτες, τις ευθύνες και τα κοινωνικά και πολιτικά διακυβεύματα που παραμένουν επίκαιρα.

29. Τι θα θέλατε να αλλάξει στον τρόπο που η πόλη θυμάται αυτό το γεγονός;

Το πρώτο που πρέπει να αλλάξει είναι η λογική της «εθνικής ομοψυχίας» και του ανώδυνου επετειακού καθήκοντος. Θέλω να σταματήσει η ιστορία να παρουσιάζεται αποστειρωμένη, λες και οι 22 εκτελεσμένοι χάθηκαν σε μια φυσική καταστροφή.

Επίσης θα ήθελα η πόλη να θυμάται το Μπλόκο με τους πραγματικούς του όρους: ως μια ταξική σύγκρουση. Να αναδεικνύεται ο προσφυγικός και εργατικός χαρακτήρας της Καλογρέζας, η οργάνωση του Εργατικού ΕΑΜ, η περιφρούρηση της ΟΠΛΑ, αλλά και ο ρόλος των Ταγματασφαλιτών και των ντόπιων συνεργατών.

Θα ήθελα η πόλη να σταματήσει να θυμάται το Μπλόκο μόνο ως μια «τελετή» και να αρχίσει να το αντιμετωπίζει ως ζωντανή ιστορία. Η μνήμη να «βγει στους δρόμους» της πόλης. Να υπάρξουν μόνιμες ιστορικές διαδρομές, σήμανση στα σημεία των γεγονότων, ψηφιακές εφαρμογές μνήμης και γενικότερα ένας τρόπος (ίσως ένα σύγχρονο Κέντρο τοπικής ιστορίας;) ώστε ο κάτοικος ή ο επισκέπτης να μπορεί να αντιλαμβάνεται ότι η ιστορία της Καλογρέζας είναι κομμάτι της ίδιας της πόλης.

Γιατί τελικά αυτό που έχει σημασία είναι η Νέα Ιωνία να δείχνει έμπρακτα ότι τιμά την ιστορία της Αντίστασης και της εργατικής της μνήμης — όχι μόνο μέσα από λόγια και επετείους, αλλά μέσα από μια ζωντανή σχέση της πόλης με το παρελθόν της

30. Υπάρχει κάτι που θεωρείτε σημαντικό και δεν έχει συζητηθεί αρκετά;

Νομίζω ότι πρέπει να ξεκινήσουμε από το ότι το Μπλόκο της Καλογρέζας παραμένει μέχρι σήμερα ένα από τα λιγότερο γνωστά γεγονότα της Κατοχής, με πολύ λίγα στοιχεία να έχουν έρθει πραγματικά στην επιφάνεια. Αυτό που συνήθως μένει στη δημόσια μνήμη είναι οι 22 εκτελέσεις εκείνης της μέρας. Όμως η τραγωδία δεν περιορίστηκε εκεί. Πλήθος ανθρώπων συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, ενώ η πορεία και η τύχη πολλών από αυτούς παραμένει μέχρι σήμερα σχεδόν άγνωστη και θαμμένη στη λήθη.

Επίσης, θεωρώ ότι δεν έχει συζητηθεί επαρκώς το ίδιο το “γιατί” του Μπλόκου. Δεν ήταν μια τυχαία επιχείρηση αυτή. Η Καλογρέζα ήταν μια εργατική, προσφυγική και έντονα οργανωμένη γειτονιά, με ισχυρή παρουσία του Εργατικού ΕΑΜ, του ΕΕΑΜ και της ΟΠΛΑ. Το Μπλόκο αποτέλεσε μια οργανωμένη επιχείρηση των Ταγμάτων Ασφαλείας της κατοχικής κυβέρνησης του Ιωάννη Ράλλη, με στόχο να χτυπηθεί η οργανωμένη αντίσταση, το εργατικό κίνημα και οι ένοπλοι πυρήνες της περιοχής. Οι υποδείξεις, οι συλλήψεις και η βασική εκτέλεση της επιχείρησης έγιναν από Έλληνες συνεργάτες και ταγματασφαλίτες.

Ταυτόχρονα, συχνά αποσιωπάται η ταξική διάσταση του γεγονότος. Οι εκτελεσμένοι δεν ήταν αφηρημένα “θύματα πολέμου”. Ήταν εργάτες, άνθρωποι του μόχθου και αγωνιστές μιας εργατικής συνοικίας που πάλευαν ταυτόχρονα για την επιβίωση, την ελευθερία και την κοινωνική αξιοπρέπεια.

Ένα ακόμη μεγάλο ζήτημα που δεν συζητιέται σχεδόν ποτέ είναι η συνέχεια μετά την Απελευθέρωση. Οι ντόπιοι συνεργάτες, οι ταγματασφαλίτες και οι φασίστες που συμμετείχαν στο Μπλόκο, στις υποδείξεις αγωνιστών και στις διώξεις κατοίκων, αθώωθηκαν ουσιαστικά από τα μεταπολεμικά δικαστήρια δοσιλόγων.

Νομίζω ότι αυτή η μεταπολεμική σιωπή δεν είναι καθόλου τυχαία. Η αθώωση των προδοτών, η εξαφάνιση της ιστορίας των εκτοπισμένων και η σημερινή αποπολιτικοποίηση του γεγονότος συνδέονται άμεσα. Υπήρξε μια διαχρονική προσπάθεια να μετατραπεί μια βαθιά πολιτική και αντιστασιακή ιστορία σε ένα ακίνδυνο “εθνικό μνημόσυνο”. Και βέβαια όλα αυτά συνδέονται άμεσα με το σήμερα. Γιατί η οργανωμένη λαϊκή αντίσταση παραμένει ένα επικίνδυνο παράδειγμα για κάθε

εξουσία που θέλει τη μνήμη ήσυχη και αποστειρωμένη. Ο φασισμός και το σύστημα που τον γεννά δεν αντιμετωπίζονται με επετειακές δημόσιες σχέσεις, αλλά με οργάνωση, συλλογικότητα και αγώνα μέσα στις ίδιες τις γειτονιές.

ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Νεσιάδου Βασιλική (θυγατέρα και αδελφή συλληφθέντων, παρούσα στα γεγονότα και μητέρα του συγγραφέα της παρούσας εργασίας)

Πασάλογλου Παναγιώτα και Πασάλογλου Ασπασία (θυγατέρες συλληφθέντων)

Λαδοπούλου Μαίρη (θυγατέρα συλληφθέντων)

Κούβελα Ουρανία (μέλος του ΔΣ του Συλλόγου Γονέων του 5^{ου} Λυκείου Νέας Ιωνίας)

Οι δασκάλες των 9^{ου} και 14^{ου} Δημοτικών Σχολείων Νέας Ιωνίας: Κα Ευαγγελία, Κα Παναγιώτα, Κα Μάγδα και Κα Μαρία

Το γράμμα του Λευτέρη Αυγουστήδη στον γιό του:

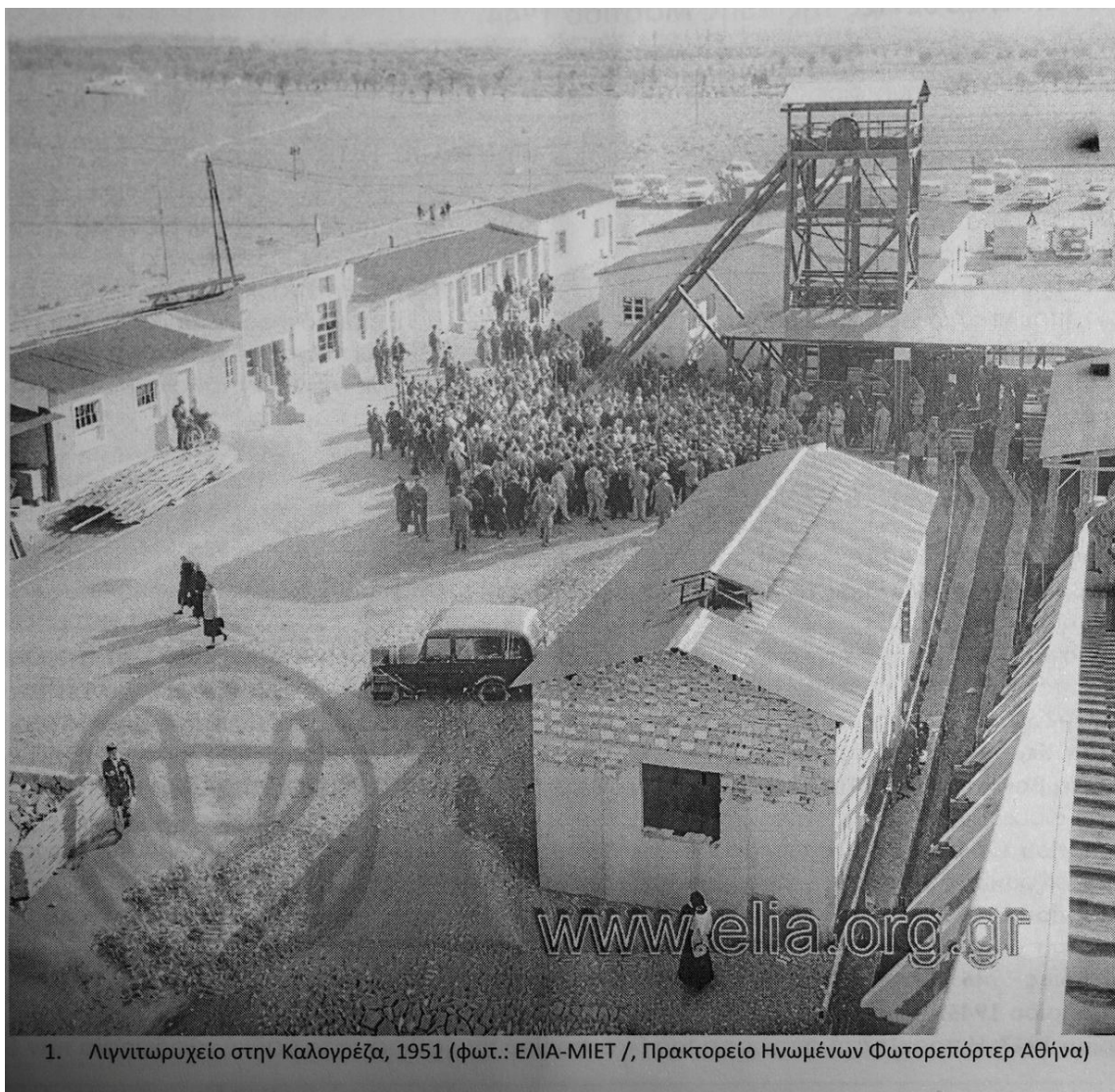
ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗΣ.pdf

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: Φωτογραφίες του μπλόκου

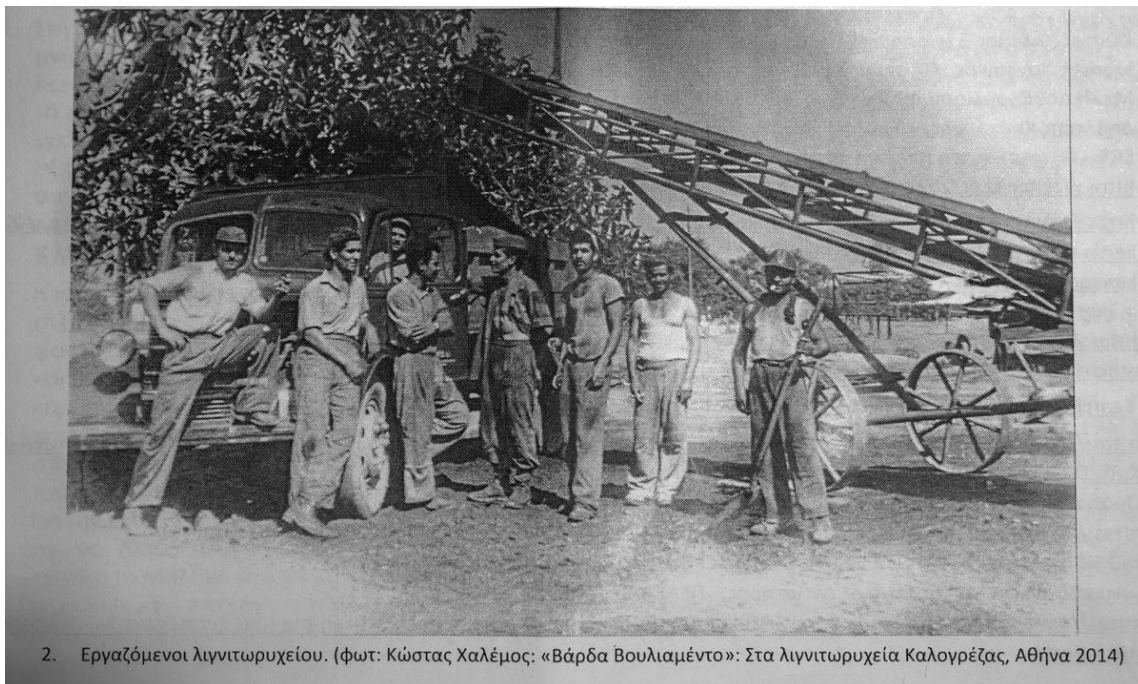
Φωτογραφία 1: Οι εργάτες της Νέας Ιωνίας

Πηγή: ΚΚΕ. (2025). Ηρωικές στιγμές του ΚΚΕ στην εργατική και προσφυγική ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, 1923-1944. Αθήνα. Κ.Ο. Νέας Ιωνίας του ΚΚΕ

Φωτογραφία 2: Το λιγνιτωρυχείο στην Καλογρέζα

Πηγή: ΕΛΙΑ-MIET/ Πρακτορείο Ηνωμένων Φωτορεπόρτερ Αθήνα.

Φωτογραφία 3: Εργάτες λιγνιτωρυχείου

Πηγή: Χαλέμος Κ. (2014). Βάρδα Βουλιαμένο. Αθήνα. ΕΝΤΥΠΟ.

Φωτογραφία 4: ΕΛΑΣ Καλογρέζας

Πηγή: ΚΚΕ. (2025). Ηρωικές στιγμές του ΚΚΕ στην εργατική και προσφυγική ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, 1923-1944. Αθήνα. Κ.Ο. Νέας Ιωνίας του ΚΚΕ.

Φωτογραφία 5: ΕΑΜ Γυναικών Νέας Ιωνίας

Πηγή: ΚΚΕ. (2025). Ηρωικές στιγμές του ΚΚΕ στην εργατική και προσφυγική ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, 1923-1944. Αθήνα. Κ.Ο. Νέας Ιωνίας του ΚΚΕ.

Ο αρχηγός της χωροφυλακής, υποστράτηγος Κωνσταντίνος Γκίνος, ελέγχει τα χαρτιά ενός κατοίκου κατά τη διάρκεια του μπλόκου στην Καλογρέζα

Φωτογραφία 6: Ο αρχηγός της χωροφυλακής, υποστράτηγος Κ. Γκίνος, ελέγχει τα χαρτιά ενός κατοίκου της Καλογρέζας κατά τη διάρκεια του μπλόκου της Καλογρέζας.

Πηγή: Χαλέμος Κ. (2015). Σαν τα πουλιά τα τουφεκάν. Το μπλόκο της Καλογρέζας. Αθήνα. ΕΝΤΥΠΟ.

Ο δωσίλογος πρωθυπουργός Ιωάννης Ράλλης συγχαίρει μικτό απόσπασμα της Ειδικής Ασφάλειας και των Ταγμάτων Ασφαλείας

Φωτογραφία 7: Ο δωσίλογος πρωθυπουργός Ι. Ράλλης συγχαίρει μικτό απόσπασμα της Ειδικής Ασφάλειας και των Ταγμάτων Ασφαλείας.

Πηγή: ΚΚΕ. (2025). Ηρωικές στιγμές του ΚΚΕ στην εργατική και προσφυγική ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, 1923-1944. Αθήνα. Κ.Ο. Νέας Ιωνίας του ΚΚΕ

Φωτογραφία 8: Η Καλογρέζα καίγεται.

Πηγή: ΚΚΕ. (2025). Ηρωικές στιγμές του ΚΚΕ στην εργατική και προσφυγική ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, 1923-1944. Αθήνα. Κ.Ο. Νέας Ιωνίας του ΚΚΕ

Φωτογραφία 9: Το φύλλο του Ριζοσπάστη της 18^{ης} Μαρτίου 1944

Πηγή: ΚΚΕ. (2025). Ηρωικές στιγμές του ΚΚΕ στην εργατική και προσφυγική ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, 1923-1944. Αθήνα. Κ.Ο. Νέας Ιωνίας του ΚΚΕ

Φωτογραφία 10: Μνημόσυνο για τα θύματα του Μπλόκου το 1966

Πηγή: Αρχείο Θ. Παπαδημητρίου. Στο: Χαλέμος Κ. (2015). Σαν τα πουλιά τα τουφεκάν. Το μπλόκο της Καλογρέζας. Αθήνα. ΕΝΤΥΠΟ.

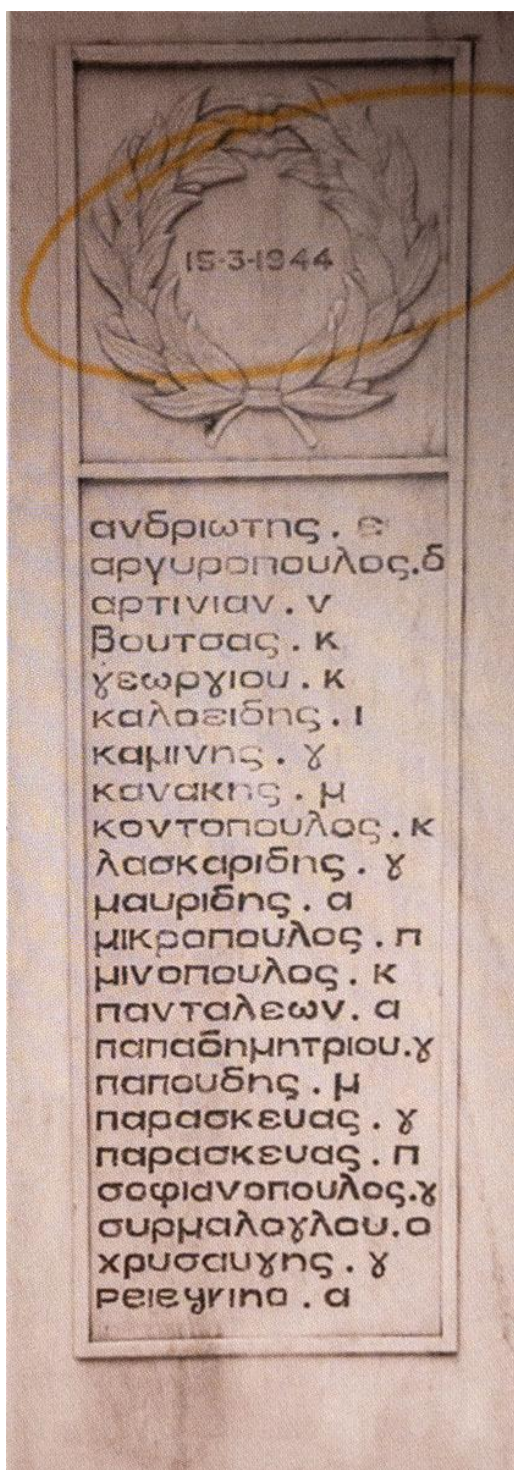
Φωτογραφία 11: Μνημόσυνο για τα θύματα του Μπλόκου το 1966

Πηγή: Αρχείο Θ. Παπαδημητρίου. Στο: Χαλέμος Κ. (2015). Σαν τα πουλιά τα τουφεκάν. Το μπλόκο της Καλογρέζας. Αθήνα. ΕΝΤΥΠΟ.

Φωτογραφία 12: Το μνημείο στη λεωφόρο Μαρίνου Αντύπα στο Ηράκλειο

Πηγή: Πεστιμαλτζόγλου Αλέξανδρος

Φωτογραφία 13: Η μαρμάρινη στήλη προς τιμήν των εκτελεσθέντων στην Πλατεία Ηρώων Καλογρέζα.

Φωτογραφία 14: Οι φωτογραφίες των νεκρών του μπλόκου της Καλογρέζας.

Πηγή: ΚΚΕ. (2025). Ηρωικές στιγμές του ΚΚΕ στην εργατική και προσφυγική ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, 1923-1944. Αθήνα. Κ.Ο. Νέας Ιωνίας του ΚΚΕ

Στην Καλογρέζα σαν περνάς
ξέγνοιαστε εσύ διαβάτη,
με ευλάβεια πρέπει να πατάς,
γιατί σε τούτα τα λιθάρια
έπεσαν για τη λευτεριά
22 παλικάρια...

Γ. Ρίτσος

82 1944 - 2026 Χρόνια Μπλόκο Καλογρέζας

ΕΚΔΗΛΩΣΗ

ΣΑΒΒΑΤΟ 14 ΜΑΡΤΙΟΥ 11:30

Στον χώρο του μνημείου
των εκτελεσθέντων

θα μιλήσει η

Ιουλία Χρονοπούλου

γραμματέας της ΤΕ Βορειοδυτικής Αθήνας
της ΚΟ Αττικής του ΚΚΕ

Προσυγκέντρωση στις 10:45 π.μ.

στην πλατεία Αναπήρων στην Καλογρέζα

Η ιστορία διδάσκει

**Σε έναν κόσμο που φλέγεται, ο λαός με το ΚΚΕ μπροστά
μπορεί να γίνει πρωταγωνιστής!**

82 χρόνια συμπληρώνονται από το Μπλόκο της Καλογρέζας, που άφησε ανεξίτηλο σημάδι στη συλλογική μνήμη, αποτελώντας μία από τις ενδοξότερες σελίδες της ιστορίας της Ν. Ιωνίας και συνολικότερα της χώρας μας.

82 χρόνια μετά, η επέτειος του Μπλόκου της Καλογρέζας, της ΕΑΜικής Αντίστασης, της θυσίας των κομμουνιστών και άλλων αγωνιστών συνεχίζει να διδάσκει!

Προβάλλει ορμητικά την αναγκαιότητα του δρόμου της ανατροπής, της σύγκρουσης ενάντια στο σύστημα, που γεννά πολέμους, φτώχεια, προσφυγιά, φασισμό, ιδιαίτερα σήμερα, που η μάχη για την πρωτοκαθεδρία στο παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό σύστημα μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας, οι αντιθέσεις εντός ιμπεριαλιστικών συμμαχιών, όπως το ΝΑΤΟ και η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) οξύνονται, τα ανταγωνιστικά σχέδια για την ενέργεια, τους δρόμους μεταφοράς εμπορευμάτων, την πρόσβαση σε σπάνιες γαίες, πρώτες ύλες και αγορές συγκρούονται.

Όλο αυτό το «τσουνάμι» των γεωπολιτικών εξελίξεων, των ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών, των δεκάδων πολεμικών αναμετρήσεων σε όλο τον πλανήτη, της επιδίωξης να διαμορφώσουν στο λαό «κουλτούρα φέρετρου», της μετατροπής της καπιταλιστικής οικονομίας σε πολεμική, με ένταση της εκμετάλλευσης των εργαζομένων τονίζουν την ανάγκη λαϊκής επαγρύπνησης και ετοιμότητας.

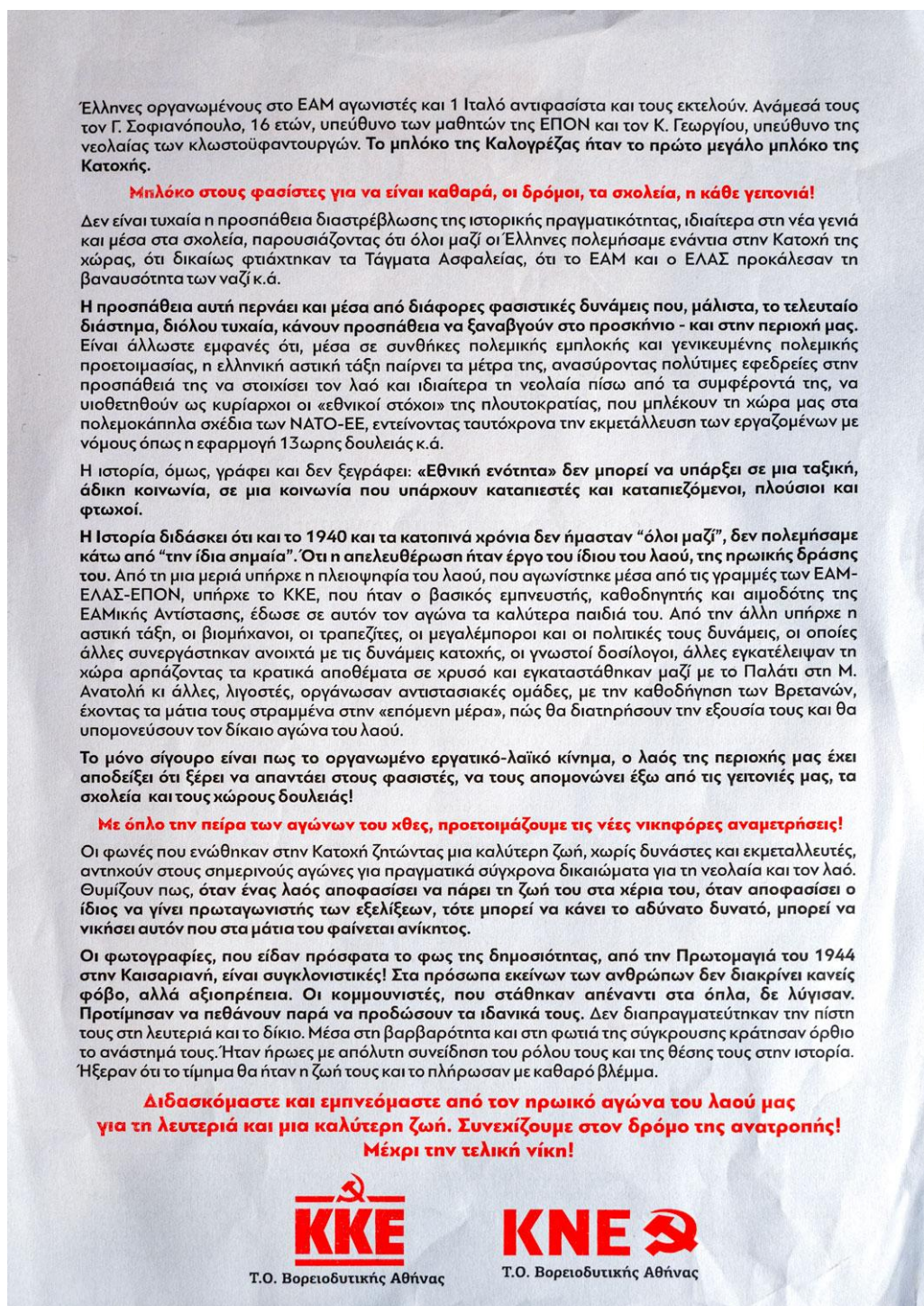
Στη Νέα Ιωνία αντηκούν ακόμα τραγούδια του ΕΑΜ και ήχοι του αγώνα!

Με το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι συνοικίες της Ν. Ιωνίας συμμετέχουν στην Αντίσταση! Οι εργαζόμενοι, ο απλός λαός, η νεολαία παλεύουν μέσα από τις γραμμές του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ, που είχαν για οργανωτή και καθοδηγητή τους το ΚΚΕ. Οι χιτλερικοί Γερμανοί, μαζί με τους Έλληνες φασίστες έβαλαν στο στόχαστρο την περιοχή μας, ακριβώς γιατί ο λαός οργανώθηκε και αντιστάθηκε στην Κατοχή.

Μία από τις πιο ηρωικές στιγμές του εργατικού-λαϊκού κινήματος και της ΕΑΜικής Αντίστασης έλαβε χώρα στην Καλογρέζα, στις 15 Μαρτίου του 1944.

Τη νύκτα της 15^{ης} προς τη 16^η Μαρτίου 1944, περίπου 2.000 χιτλερικοί Γερμανοί μαζί με τους Έλληνες συνεργάτες τους περικυκλώνουν τις συνοικίες Καλογρέζα, Σαφράμπολη, Ηράκλειο της Νέας Ιωνίας, με αφορμή την αντιστασιακή δράση στις συνοικίες αυτές, αλλά και την απεργία λιγνιτωρύχων της περιοχής.

Ο λαός της Νέας Ιωνίας αιφνιδιάστηκε. Οι ναζί και οι ταγματασφαλίτες μπόκαν τα μεσάνυχτα στα σπίτια απλών ανθρώπων και με βρισιές, σπρωξιές και κλωτσιές συγκέντρωσαν μέσα στις μάνδρες όλους τους άνδρες ηλικίας 16 έως 60 χρονών και σκότωσαν τη διοίκηση του ΕΛΑΣ της Νέας Ιωνίας. Τα καράματα άρχισε το ξεκαθάρισμα. 350 εργάτες φορτώνονται στα φορτηγά των ταγματασφαλιτών και στέλνονται στα στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Γερμανία. Οι ταγματασφαλίτες, με επικεφαλής τον δωσίλογο Λάμπου και οι χωροφύλακες με επικεφαλής τον μοίραρχο Παπακώστα ξεχωρίζουν 21

Φωτογραφία 15: Η προκήρυξη - κάλεσμα του ΚΚΕ για τον εορτασμό του μπλόκου της Καλογρέζας το 2026.

Πηγή: ΚΚΕ

Φωτογραφία 16: Αφίσα κάλεσμα για τον ιστορικό περίπατο για τον εορτασμό του μπλόκου της Καλογρέζας το 2026 από τη δημοτική παράταξη «Εκτός Σχεδίου».

Πηγή: «Εκτός Σχεδίου». (ektossxediou.blogspot.com, 20/3/2026).

Φωτογραφία 17: Το κάλεσμα του Δήμου Νέας Ιωνίας για τις εκδηλώσεις προς τιμήν των εκτελεσθέντων για το 2026

Πηγή: Δήμος Νέας Ιωνίας, (<https://neaionia.gr/dimosieuseis/89829>, 4/3/2026).

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.